

Szabó Miklós

A hadtudomány továbbfejlődése a Magyar Néphadseregben és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián a '60-as évek második felében

A szerző – folytatva a magyar hadtudomány és a tudományos felkészítés 1956 utáni fejlődésének bemutatását – jelen tanulmányában azt vizsgálja, hogy a Hadtudományi Kutatómunka Távlati Terve (1966–1970) miként realizálódott a Magyar Néphadsereg, illetve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tudományos tevékenységében. Emellett bemutatja az ebben a periódusban tudományos fokozatot szerzetteket és témáikat.

A címben jelzett téma iránt érdeklődők a Hadtudomány korábbi számaiban tömör összefoglalását kaphatták a II. világháború utáni magyar hadtudományi tevékenység és képzés beindításának, illetve kezdeti sikereinek.¹ Most ezen erőfeszítések újabb periódusával ismerkedhetünk meg.

Csémi Károly vezérőrnagy, vezérkari főnök, miniszterhelyettes,² a honvédelmi miniszter 020/1965. évi parancsa alapján, a december 14-én 04120/VK. 1.Csf.ség-65. számon a HM Katonai Tanácsa elé terjesztette az 1966–1970-ig terjedő Hadtudományi Kutatómunka Távlati Tervét.³ Ezt a Magyar Néphadseregben (MN) folyó tuda-

1 M. Szabó Miklós: A hadtudományi munka a Magyar Néphadseregben, illetve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1950-es évek második felében. *Hadtudomány*, 2009/3–4. sz. 68–80. o., Úó: A tudományos munka kibontakoztatása és a hadtudományi aspirantúra megszervezése az 1960-as évek első felében. *Hadtudomány*, 2010/1–2. sz. 97–110. o., továbbá Úó: A hadtudomány első kandidátusai. *Hadtudomány*, 2010/4. sz. 48–57. o.

2 Csémi Károly (1922–1992) katonatiszt, vezérezredes. A Honvéd Akadémia, majd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Páncélos Tanszék tanszékvezetője (1953–1956), hadosztályparancsnok (1956–1957), a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka (1957–1961), az 5. Hadsereg parancsnoka (1961–1963), vezérkari főnök, miniszterhelyettes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1963–1973), a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese (1969–1984), honvédelmi minisztériumi államtitkár (1973–1984). A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) *Pro Militum Artibus* (A hadtudományért) posztumusz kitüntetője.

3 Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1965/T – 101. őrzési egység (ő. e.) (1965. 12. 14.)

mányos kutatómunka alapvető tervezési okmányául szánták, s mint ilyen, minden szintre és szervezetre kötelező érvényűnek tekintették. E szerint a hadtudományi kutatómunka fő feladatai:

I. A hadművészet elmélete terén:

- Az MN szárazföldi csapatainak támadó hadművelete és harca a háború kezdeti időszakában erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes szélességében. (1969. második felében MN szintű tudományos konferencián bemutatni.)
- Az ország területén maradó fegyveres erők feladatai és működése a szervezett állami élet biztosítása érdekében, különös tekintettel a polgári védelem (PV) tevékenységére. (Az 1967 második felében megtartandó MN-szintű konferencián meghatározni a kutatás további irányát, ezt követően, a kutatással párhuzamosan javaslatot tenni a gyakorlati intézkedésekre.)
- Az ország légtérének oltalmazása a légi támadó- és a légvédelmi eszközök várható fejlődésének tükrében. (1969 második felében Országos Légierő Parancsnokság [OLP] szintű tudományos konferencia szervezése.)
- Az anyagi biztosítás és utánszállítás rendszerének, módszerének korszerűsítése.

II. A katonai vezetés elmélete terén:

- Az MN béke- és háborús vezetési rendszerének felülvizsgálata.

III. A katonai rendszer elmélete terén:

- Az MN haderőnemei, fegyvernemei, szakcsapatai, kiszolgáló alakulatai szervezetének további korszerűsítése. (1967 második felében magasabb szintű konferencián tisztázni a fennálló rendszert, majd 1970 első felében az új elgondolás megvitatása.)
- A mozgósítás korszerű viszonyok közötti lehetőségeinek, továbbá a személyi tartalékgazdálkodás feladatainak és követelményeinek kutatása.
- A fegyveres erők háborús anyagellátásának előkészítése békében és biztosítása háború esetén. (A kutatómunka során két magasabb szintű konferenciát kell tartani, továbbá 2–3 esetben a szovjet, csehszlovák és lengyel hadseregek illetékes szerveivel tapasztalatcsere szervezendő.)
- Az MN gazdálkodási mechanizmusának kialakítása a népgazdaságban bevezetésre kerülő új gazdasági mechanizmus alapján. (A munka során az Országos Tervhivatal, a Pénzügyminisztérium és az illetékes minisztériumok, továbbá az MN megfelelő szerveinek bevonásával 2–3 esetben tapasztalatcsere-t kell szervezni.)

IV. A katonai kiképzés elmélete terén:

- A csapatkiképzés rendszerének, tartalmának és módszerének korszerűsítése.
- A tiszti kiképzés és továbbképzés rendszerének korszerűsítése.

V. Az eszmei-politikai nevelés terén:

- Az MN személyi állománya katonai nevelése korszerű rendszerének kialakítása a magas fokú erkölcsi-politikai állapot és a szocialista népművelés által

támasztott követelmények figyelembevételével. (Egy magasabb szintű tudományos konferencia megtartásával.)

- A Magyar Népköztársaság (MNK) polgárainak honvédelmi nevelése. (Két vitafórumon megtárgyalni a közoktatás és a népművelés szakembereivel, valamint az ifjúsági szövetség vezetőivel.)
- A várható hadszíntér ideológiai és politikai, szociológiai és demográfiai tanulmányozása, feldolgozása, valamint a lakosság és az ellenséges csapatok körében végzendő korszerű eszmei felvilágosító propagandamunka rendszere, tartalma, formái, eszközei, módszerei.

VI. A hadtörténelmi tudományok terén:

- Az MN történetének feldolgozása megalakulásától 1957-ig. (Egy tudományos konferencia szervezése, polgári történészek bevonásával.)
- A magyar partizánmozgalom történetének feldolgozása. (Monográfia készítése.)
- A magyar internacionalisták történetének feldolgozása. (Monográfia.)

VII. A haditechnika terén:

- Az MN szárazföldi csapatainak fegyverzete és felszerelése a háború kezdeti időszakában, erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes mélységében vívott támadó hadművelet és -harc követelményei tükrében. (A kutatómunka eredményeit tudományos konferenciákon kell megvitatni, 1969 második felében, a téma egészéről MN szintű tudományos konferencia tartandó. A munka folyamán 2–3 esetben tapasztalatcserét kell szervezni a baráti hadseregek megfelelő szerveivel.)
- Az ország területén maradó fegyveres erők, különös tekintettel a PV erőinek technikai felszerelésére. (1967 második felében MN-szintű tudományos konferencia tartása a kutatás további irányainak meghatározására.)
- Az MN anyagi biztosításának és utánszállítási rendszerének gépi eszközei. (Tudományos konferencia rendezése, majd kísérleti gyakorlat szervezése a csomagolás, a rakodás és a szállítás gépesítésének tanulmányozására.)
- Az MN béke- és háborús vezetési rendszerének, valamint ügyvitelének gépesítése.
- Az MN egységes villamosenergia-rendszerének kialakítása. (MN-szintű konferencia.)

Az anyaghoz határozati javaslatot is csatoltak, mely szerint:

- A HM Katonai Tanácsa (KT) egyetért a távlati tervben foglaltakkal és javasolja a honvédelmi miniszternek annak jóváhagyását.
- Megbízta a vezérkari főnököt, valamint a politikai és a kiképzési főcsoportfőnököket, továbbá az MN hadtápfőnökét a tervben szereplő komplex feladatok részletes kutatási terveinek elkészítésével és a kutatás beindításával. (Legkésőbb 1966. március 31-ig.)
- A KT 1966 decemberben tér vissza erre a kérdésre. Akkorra a vezérkari főnök terjesszen elő összefoglaló jelentést.

Valószínűleg az ezekkel az elképzelésekkel is összhangban kifejtett tevékenység eredményeként, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) magasabb szintű tudományos tevékenységét bizonyítja, hogy az 1965–1966-os tanévben megkezdődött az alábbi három, központilag meghatározott téma kutatása:

- A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak támadó hadművelete és harca a háború kezdeti időszakában erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes mélységében.
- A szárazföldi csapatok vezetési rendszere korszerűsítésének kérdései.
- A katonai vezetés legfontosabb kérdései.

A jelzett témákat a későbbiekben az MN III. Tudományos Konferenciáján vitattak meg.⁴

Az 1966. február 16-án kelt 17. számú akadémiaparancsban⁵ – a fejlődés gyors ütemére, az új kihívásokra adandó válaszok közreadásának biztosítására és a hadtudományi kutatómunka további fellendítésére hivatkozva – pályázati felhívást tettek közé tanulmányok megírására a következő témákban:

- A tömegpusztító és hagyományos eszközök együttes alkalmazásának összehangolása. (*Mint látható, ekkor már nem akartak mindent tömegpusztító fegyverekkel megoldani* – Sz. M.)
- Az ellenség megsemmisítésének módjai támadó hadműveletben (harcban).
- Az ellenség légi támadó eszközeinek megsemmisítése kis magasságon.
- A magasabbegység üzemanyaggal történő feltöltésének módjai a támadó hadművelet folyamán (hosszabb megállás nélkül).
- A harcászati foglalkozások korszerű módszerei.

Ezek a témák jól érzékeltetik, hogy melyek voltak ebben az időben a legfeszítőbb problémák az akadémián, s talán a Magyar Néphadseregben is.

A pályázati feltételek meglehetősen kemények voltak: *„A pályamű tartalmazza a téma részletes, elemző módon történő kifejtését, fejlődésében és összefüggéseiben mutassa be az egyes jelenségeket; sokoldalúan indokolja meg (bizonyítsa) az újszerű megállapításokat és tartalmazzon konkrét javaslatokat a problémák megoldására. Csak olyan tanulmányokkal lehet pályázni, amelyeket eddig még nem közöltek.”* A jelítség pályamunkákat – maximálisan 50 oldalas terjedelemben – 1966. október 1-jéig kellett benyújtani a Tudományos kutató osztályra. (Itt egy kis „tudománytalanság” csúszott a fogalmazásba, mivel a bírálatokat december 1-jéig tervezték megejteni, az eredményhirdetést viszont októberre tervezték. Csak nem tudták előre az eredményt!? – Sz. M.) A meghirdetők 2–2 I. és II. díjat (6–6000, illetve 4–4000 forint), valamint 4 III. díjat (2–2000 forint) szándékoztak odaítélni.

* * *

A Hadtörténelmi Levéltárban (HL) fennmaradt a 0807/1966. számú irat (minden bizonnyal az akadémiaparancsnok által vezetett delegáció csehszlovákiai tanul-

4 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály. Akadémiai Közlemények. 120/I. Parancsnokság és az akadémia szerveinek története ZMKA, Bp. 1986. 195–196. o.

5 HL MN 1965/Ny – 42. ő. e. (1966. 02. 16.)

mányútjáról készített jelentés – Sz. M.) 1–2. számú melléklete,⁶ valamint egy-egy jegyzőkönyv-, illetve egyezménytervezet. Mindkét dokumentumot Alexander Mucha altábornagy, az Antonyin Zapotocki Katonai Akadémia, illetve Borbás Máté vezérőrnagy, a ZMKA parancsnoka⁷ írta – a terv szerint – alá. A jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a két akadémiaparancsnok 1966. május 19-én tárgyalt az együttműködés kérdéseiről, majd egyezményt írt alá. Ebben – egyebek mellett – megörökítették, hogy kialakítandó egy hároméves távlati együttműködési terv is, aminek az akadémiák tudományos munkájára vonatkozó távlati tervein kell alapulnia. Ebben meg kell határozni az együttműködés fő területeit a tudományos és a tanulmányi munkában; annak fő formáit és módszereit, valamint a kölcsönös kapcsolatok lehetséges időbeni határait. E távlati terv évenként pontosítandó. A tárgyalás idején úgy látták, hogy az együttműködést a következő kérdésekre kell kiterjeszteni:

- az oktatás-nevelés tervezése, dokumentációja, módszertana;
- az oktatás korszerűsítése;
- a programozott oktatás problémái és alkalmazási lehetőségei;
- a tanárok továbbképzésének módszerei;
- a parancsnok és a törzs munkájának korszerűsítése, a vezetés automatizálása és gépesítése;
- a korszerű hadműveletek problémái, különös tekintettel a támadó harccselekményekre, valamint a korszerű hadműveletek fegyvernemi és anyagi-technikai biztosítására, illetve a számítógépek hadügyben történő felhasználására.

A kapcsolatok fő formáiként jelölték meg a tanszékek közötti konzultációkat a tanulmányi és tudományos problémákról; a tudományos konferenciákon való részvételt, valamint a tananyagok cseréjét.

Az egyezmény tervezete már – sok más mellett – az alábbiakat rögzítette:

- Az együttműködés a szárazföldi haderőnemmel kapcsolatos katonapolitikai, hadtudományi és oktató-nevelői problémákra vonatkozik.
- Az együttműködés megszervezése és végrehajtása érdekében hároméves távlati tervet, illetve egyéves terveket kell megalkotni, melyeknél kölcsönös konzultációk során határozatnak meg az együttműködés konkrét feltételei és feladatai. A következő évre vonatkozó éves tervet a minden év májusában kell elkészíteni.
- Az egyezmény a honvédelmi miniszterek jóváhagyásával lép életbe.

Borbás vezérőrnagy 1966. október 12-én, 01293. számon terjesztette fel – a hadművelési csoportfőnök útján – a vezérkari főnökhöz összefoglaló jelentését az 1965–1966. tanulmányi év végrehajtásáról.⁸ E szerint a tudományos munka célirányosan fejlőd-

6 HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. május)

7 Borbás Máté (1916–1991) őrnagy (1949), alezredes (1951), ezredes (1952), vezérőrnagy (1954). A 6 hónapos Törzstiszti tanfolyam (1948–1949) és a leningrádi 1 éves Magasabb tüzértanfolyam (1949–1950) elvégzése után az MN tüzérparancsnokának törzsfőnöke (1951–1953), majd az MN tüzérparancsnoka (1953–1955) volt. A moszkvai Vorosilov Vezérkari Akadémia hallgatója (1955–1957), ezt követően az OLP (1958–1961), illetve a ZMKA (1961–1969) parancsnoka; a kiképzési főcsoportfőnök testnevelési és sportügyeket felügyelő helyettese (1969–1971). A ZMNE *Pro Militum Artibus* posztumusz kiténtetettje.

8 HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. 10. 12.)

dött, bár az akadémia kettős funkciója még nem eléggé domborodott ki. A tanszékek többsége már befejezte az általa oktatott tananyag rendszerező (tankönyvekbe és tansegédletekbe foglaló) munkáját. Megjelent *Az ellenséges atomeszközök elleni harc* és az *Általános harcászat*. Hiányosság viszont, hogy kevés újszerű módszertani tudományos munka jelent meg, továbbá lemaradás mutatkozik a vezetőképzés jobb módszereinek és a programozott oktatás bevezetésének kutatásában.

Az elmúlt tanévben 2 kandidátusi disszertáció, 8 egyetemi doktori értekezés, 8 monográfia, 3 tankönyv, 60 tansegédlet (jegyzet), 70 tanulmány és 154 cikk jelent meg. Emellett végrehajtottak 3 felmérést, 21 kísérletet, megszerveztek 16 tudományos ismeretterjesztő rendezvényt és számos elméleti vitát.

Az akadémia parancsnoka ugyanebben az összefoglaló jelentésében megszabta az 1966–1967. tanulmányi év feladatait. E szerint (csak e tanulmány szempontjából differenciálva):

- kutatni kell a korszerű módszereket, majd tudományosan kimunkálni azokat;
- elő kell készíteni a katonai vezetés problémái tudományosan megalapozott oktatásának feltételeit;
- a tudományos munkában a központilag meghatározott témák kidolgozására, azaz a hadszíntér meghatározott körzetében folyó támadó hadművelet, az erdős-hegyes terepen folyó harc, a csapatok vezetése és a vezetés alapjainak kérdéseire kell koncentrálni;
- a tanulmányi tervező-szervező és kidolgozó munkában tudományos szinten oldandók meg a hároméves oktatásra való áttérés még hátralévő feladatai, s ezzel párhuzamosan folytatandó az oktatás tartalmának a korszerűsítése és további szakosítása.

Imre Gábor ezredes⁹ a 003555/VK. 1.Csf.-ség számú anyag 3. számú mellékleteként írta alá 1966. december 9-én az MN-ben folyó tudományos kutatómunkáról szóló jelentést.¹⁰ E szerint:

- Kialakult a hadtudományi kutatómunka mechanizmusa, megalakultak a Tudományos Tanácsok (19, mintegy 200 fővel.). A Távlati Tervben szereplő komplex feladatok vonatkozásában létrehozták a kutatómunkát közvetlenül irányító bizottságokat, közel 240–250 fővel. Úgyszintén megkezdte munkáját a 11 függetlenített és kb. 100, nem függetlenített tudományos szervező;
- Az érintettek lebontották saját területükre a Tudományos Terv feladatait, ezek alapján elkészítették a hadtudományi kutatómunka részletes terveit, s az egyes időszakok ezekből adódó kutatási feladatait;
- Bár a tervezés elhúzódott maga a kutatómunka is sokat ígérően és széleskörűen beindult. Pozitívan változott a tudományos munkával kapcsolatos szemlélet is;

⁹ Imre Gábor (1928–1995) vezérőrnagy, a vezérkari főnök általános helyettese, a ZMNE *Pro Militum Artibus* posztumusz kitüntetője.

¹⁰ HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. 12. 09.)

- Megtörtént a polgári szervekkel való együttműködés kialakítása, ami bizonyos területeken (például polgári védelem) csak kezdeti lépésnek tekintendő, ugyanakkor jónak mondható haditechnikai vonatkozásban. viszont
- Az eredmények ellenére sem kielégítő azonban a kutatómunka központi szervezése és irányítása, személyi feltételei; a hadműveleti követelmények és alapelvek megfogalmazása; a tudományos tanácsok szervezettsége, valamint a komplex kutatás módszereinek ismerete és a tudományos tájékoztatás.

1966-ban sikeresen folyt a tudományos képzés is. Ennek eredményeként a hadtudományok kandidátusa tudományos fokozatot szerzett *Fenyő Tibor* ezredes (?) (Nyugat-Németország katonai potenciálja), *Lantódi József* ezredes¹¹ (A honi légvédelem együttműködési elvei), *Schneider Pál* alezredes (?) (A hadműveleti és harcászati rádió-felderítő csapatok szervezése, felszerelése és alkalmazása), valamint *Szántó Imre* őrnagy¹² (A nyugat-európai tőkés országok katonaföldrajzi értékelése, különös tekintettel a hadiiparra). (*Fenyő Tibortól és Schneider Páltól – majd később Ady Zoltántól – elnézést kérek, a védéskori rendfokozatukra nem találtam adatot, de közvetve valószínűsíthetőek ezen, vagy eggyel alacsonyabb rendfokozatuk – Sz. M.*)

* * *

Az akadémia tanulmányi osztálya vitaanyagot készített a ZMKA szervezetének módosításáról, amit a parancsnokság 0320. számon iktatott 1967. február 24-én.¹³ Ezt azzal indokolták, hogy legmagasabb fokú katonai tanintézetként lényegesen megváltozott az akadémia funkciója: az oktató-nevelő tevékenység mellett a Magyar Néphadsereg egyik tudományos központjává fejlődött, tehát *tudományos intézménnyé is vált*, s ezt a szervezetnek is tükröznie kell. E kettős funkciójából adódó feladatokat: mind az oktató-nevelőmunkát, mind a tudományos kutatást a tanárok végzik. Az évek során, ennek megfelelő rétegződés ment végbe a tanári karon belül. Ezt, s az ezzel járó erkölcsi-anyagi megbecsülést nem biztosítják a jelenlegi szervezeti keretek.

Mindezekből a bekövetkezett változásokból adódóan az akadémia jelenlegi szervezete csak részben felel meg az új helyzetnek, hiszen például az akadémiaparancsnok-helyetteseknek alárendelt szervek nem funkcionálhatnak az új helyzetben a bekövetkezett aszinkron miatt, azaz a helyettesi munkakör tartalma nem egyezik meg a feladatok funkcionálisan elhatárolt tartalmával. Egy másik példa: a tanulmányi helyettes az oktató-nevelő tevékenységért felel, azonban kizárólag a tanulmányi tervezés tartozik hozzá, ami annak csak egy eleme. Ugyanakkor több adminisztrációs feladat terheli. A hadtudományi helyettes feladatköre a hadműveleti-harcászati és a technikai oktatás, valamint a tudományos munka irányítása. Tehát egyaránt foglalkoznia kell oktató-nevelő és tudományos munkával, miközben közvetlen előjárója 13 szakmai tanszéknek és a tudományos könyvtárnak. A társadalomtudományi

11 Dr. Lantódi József (1925–) vezérőrnagy, vezérkari főnök-helyettes, a ZMKA parancsnoka, a hadtudományok kandidátusa, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem *Doctor Honoris Causa* – Tiszteletbeli Doktora.

12 Dr. Szántó Imre (1929–1993) alezredes, a ZMKA tanszékvezető-helyettese, a hadtudományok kandidátusa.

13 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 02. 24.)

helyettes funkciója hasonló, csak az alárendeltek számában és az oktatás eltérő jelle-
gében van különbség.

A fenti problémák megszüntetésének szükségessége indokolja az új szervezet létrejöttét, melynek lényege, hogy:

- a parancsnok tanulmányi helyettese az akadémia fő funkciójából adódó okta-
tó-nevelő tevékenység szakmai irányítását végezze;
- a parancsnok hadtudományi helyettese a katonai tudományos tevékenységet
irányítsa;
- a parancsnok társadalomtudományi helyettese feleljen a társadalomtudomá-
nyi oktatásért, egyben legyen a kar vezetője;
- a lineáris szervezeti forma megteremtése érdekében célszerű létrehozni az
oktató-nevelő és a tudományos funkciót szakáganként (társadalomtudomá-
nyi; szárazföldi összefegyvernemi; honi légvédelmi összefegyvernemi; száraz-
földi-honi légvédelmi szakcsoport) egyesítő karokat (fakultás), melyek vezetői
közvetlenül az akadémiaparancsnoknak vannak alárendelve;
- a parancsnok anyagi és ellátási helyettese kezében összpontosulna a funkció-
nális feladatoknak alárendelt anyagi-technikai, ellátási és adminisztrációs fel-
tételbiztosítása;
- a szakágakban csoportosított tanárokat az oktatásban és a kutatásban szerzett
tapasztalatuk, valamint a munkájuk színvonala alapján 3 csoportba (kezdő,
gyakorlott, kiemelkedő) kell sorolni, ami egyben alapja lenne az illetményük
meghatározásának.

És a nagyon fontos zárómondat: az új szervezet nem kíván létszámemelést!

Néhány héttel később az akadémiaparancsnok a 0180/1966. számú végrehajtási utasítá-
sában bizottságot állított fel a harcászati-hadművelti oktatás anyaga tartalmának a
megvizsgálására. Erre hivatkozva, dr. Kovács József ezredes,¹⁴ a bizottság elnöke,
1967. március 31-én 19 oldalas jelentést terjesztette fel Borbás Máté vezérőrnagyhoz,
amit 0477. számon iktattak a parancsnokságon.¹⁵ Ebben:

- Első lépésként vizsgálták a hadtudomány fejlődésének tükröződését az okta-
tásban. Erre a kérdésre a bizottság nem adott konkrét választ, helyette eszme-
futtatást végzett arról, hogy ennek milyen előfeltételei vannak, sőt figyelmeztet-
tet: *„A legújabb tudományos eredmények kísérleti ellenőrzése – ahol ez lehetséges – az
első lépcsőfok, amelyet az oktatónak feltétlenül meg kell tennie, mielőtt ezeket az ered-
ményeket a tananyagba bármilyen formában is beépíti.”* (115. f.). A matematikával is
magasabb színvonalon kell foglalkozni, mert ezt követeli a korszerű háború, s
azon belül a gyors, megalapozott döntés kényszere. *„Összességében a tudomá-
nyos technikai forradalom várható eredményei alapján az alapozó ismeretek körének
kibővítése áll előtérben”* – állapította meg a bizottság. (123. f.)
- Arra az általuk megfogalmazott kérdésre, hogy a problémák megoldása mit
követel a tanárok felkészülése terén, a következő válaszokat adták:

14 Dr. Kovács József (1915–2005) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, az hadtudományok első kandidátusa-
inak egyike.

15 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 03. 31.)

- tovább erősíteni azt a tendenciát, hogy a tanári kar csaknem minden tagja diplomás, emellett egyre többen szereznek másoddiplomát, pedagógiai végzettséget vagy tudományos fokozatot;
- a tanári továbbképzés tartalmának és rendjének sürgős felülvizsgálata szükséges;
- a tanárokat érdekeltté kell tenni felkészültségük emelésében, azaz, legyen a magasabb beosztásba kerülésük előfeltétele a hadtudományi munkavégzés, a meghatározott szakmai és nyelvvizsgák letétele;
- kialakítandó a tudományos kutatás és az oktatás szoros egysége;
- a tanárok leterheltségének csökkentése, s ezzel párhuzamosan a legkorszerűbb szakirodalom biztosítása;
- intenzívebb kapcsolattartás a csapatokkal (gyakorlatokon, éleslövészeteken való részvétel) és a polgári egyetemekkel.

Úgy vélem, a bizottság több megfontolásra és végrehajtásra méltó, ez által előrevívó gondolatot adott az érdekeltek számára, hozzájárulván ezzel a további korszerűsítéshez.

Borbás vezérőrnagy szeptember 15-én, 01065. számon terjesztette fel a vezérkari főnökhöz – tervezet formájában – az akadémia Ideiglenes Szervi Határozványát és Működési Szabályzatát.¹⁶ Ebben az új anyagban részletezték a Tudományos Tanáccsal (TT) mint az oktató-nevelő és tudományos kutatómunka területén a parancsnok tanácskozó szervével kapcsolatos kérdéseket. E szerint a TT elnöke az akadémia parancsnoka, elnökhelyettese a hadtudományi helyettes. Tagjai a parancsnokhelyettesek és azok főmunkatársai; a tanszékvezetők; a tanulmányi, illetve a tudományos osztályvezetők; a fakultásparancsnokok, valamint a tudományos fokozattal rendelkező törzs- és tanári állomány.

Ugyancsak az akadémiaparancsnok írta alá október 18-án a 01185/1967. számú, 22 oldalas összefoglaló jelentést a vezérkari főnök számára, amelynek tárgya: az akadémia 1966/1967. tanulmányi évben végzett munkája.¹⁷ „Az akadémiának még az 1966/67. tanulmányi évben is érvényben volt szervezete 1957-ben, az akkori sajátos követelményeknek megfelelően alakult ki. Az azóta eltelt időszakban – a hadügyben végbement forradalom hatására – az akadémia funkcióinak tartalmában gyökeres változások mentek végbe. A változott körülményeknek megfelelően kialakultak az akadémiai képzés újszerű profiljai (szárazföldi csapatok, honi légvédelmi csapatok és a politikai munkás állományú tisztek képzése), beindult a hadműveleti tanfolyam. A hadügyi forradalom hatása részleteinek feltárása, az oktató-nevelő munka színvonalának emelésének követelménye előtérbe helyezte a hadtudományi kutatást is, amelynek következtében az akadémia – hadművészeti vonatkozásban – a néphadsereg egyik tudományos központjává vált.” (256. f.)

A tanulmányi folyamat szervezése és irányítása vonatkozásában arról jelentett, hogy „Az elmúlt tanulmányi évben tevékenységeink főirányát az oktató-nevelő munka gyakorlatiasabbá tétele, a tananyag tartalmának korszerűsítése, az oktatás anyagi-technikai bázisának továbbfejlesztése, a tanári kar elméleti felkészültségének növelése, a tudományos munka minőségének fokozása, a vezetés színvonalának általános emelése, valamint az előttünk álló

16 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 09. 15.)

17 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 10. 18.)

perspektivikus feladatok megoldása feltételeinek feltárása képezte.” (257. f.). Ennek megfelelően – egyebek mellett – a társadalomtudományi tananyaghoz hasonlóan, sikerül megoldani a hadtudományi tantárgyak tömörítését, a gyakorlatiasság fokozását, az oktatás anyagi-technikai bázisának korszerűsítését.

A tudományos munka a helyes irányban fejlődött tovább, a tanári kar szemléletében erősödött a korszerű oktató-nevelő és a tudományos munka szerves egységének a felismerése. A központilag meghatározott feladatok végrehajtása mellett előtérbe kerültek az oktatás korszerűsítését közvetlenül érintő munkák, mint például a honi légvédelmi tananyagok kidolgozása és rendszerezése, vagy a korszerű védelem kérdéseinek kimunkálása, majd tudományos konferencián való megvitatása. Ebben a tanévben az akadémiáról 6 főt vettek fel aspirantúrára (itt is megismételte „győzelmi jelentését”: 1 fő [Szántó Imre alezredes] megvédte kandidátusi disszertációját és további 3 nyújtotta be elbírálásra értekezését). Ugyanakkor fékezőleg hatott a tudományos tevékenység fejlődésére a komplex kutatások vezetésére vonatkozó tapasztalatok hiánya, továbbá az idegen nyelvek és a matematika hiányos ismerete. Az elkészült munkákban sokszor nem tükröződött helyesen a történelmi szemlélet, vagy az ember és a technika helyes viszonya.

Borbás vezérőrnagy ugyanebben az összefoglaló jelentésében megszabta az 1967–1968. évi feladatokat, amiket alapvetően az határozott meg, hogy „... biztosítanunk kell a módosult szervezeti felépítésben létrehozott új tanszékek profiljainak kialakítását és az általuk oktatandó tananyag színvonalas kidolgozását; be kell fejeznünk továbbá a 3 éves oktatásra történő teljes átállást, folytatnunk kell a nevelésközpontú képzés megvalósítását, fokoznunk kell az oktatás tartalmi és módszertani korszerűségét, meg kell oldani az oktató-nevelő és tudományos munka távlati feladatainak kidolgozását”. (270–271. f.)

Az „év végi hajrá” nem került el a Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Szakbizottságát (TMB HSZB) sem. A 093., a 0252., a 0447., a 04155., a 001352. valamint a 01340. számokon szerepelnek Nyári György mk. ezredes, Bokor Imre mk. alezredes, Gutheil Jenő alezredes, dr. Vámos László orvos alezredes, Bognár Károly alezredes és Kolozsvári Sándor alezredes által benyújtott kandidátusi értekezések.¹⁸ Közülük Bokor Imre (Hadművelési harcászati rakéták anyagi-technikai biztosítása), Gutheil Jenő (A tisztképzés rendszere és a felsőfokú tisztképzés alapvető kérdései) és Nyári György (Szempontok a RÁF-berendezések nomenklatúrájának összeállításához) még 1967-ben sikeresen meg is védte disszertációját.

A tudomány művelői más területen szintén jeleskedtek: 1967-ben látott napvilágot dr. Lantódi József és dr. Móricz Lajos¹⁹ közös kiadványa a *Parancsnokoknak, főnököknek a tudományos munkáról*, illetve a dr. Móricz Lajos és dr. Nagy Gábor²⁰ által szerkesztett *Új haza, új hadsereg* című könyv.²¹

18 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967)

19 Dr. Móricz Lajos (1923–) ezredes; a ZMKA, majd az MNVK Tudományos osztály vezetője; a hadtudomány doktora, Zrínyi Miklós-díjas, a ZMNE Tiszteletbeli Doktora.

20 Dr. Nagy Gábor (1916–1988) vezérőrnagy, a ZMKA Hadművészet története tanszék vezetője, a politikai főcsoportfőnök első helyettese, a hadtudomány kandidátusa.

21 Móricz Lajos: *Békében és háborúban. Egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről*. Budapest, 2000. 190–191. o.

Az 1967. november 1-jével életbe lépett (és 1980. január 1-jéig hatályos) ZMKA Ideiglenes Szervi Határozvány és Működési Szabályzat (az ekkortól ezen a néven működő) Tudományos osztályt az akadémián folyó tudományos kutatás központi tervező-szervező és koordináló szervévé jelölte ki.²²

* * *

Az 1960-as évek utolsó harmadában a tudományos kutatómunka centrumában továbbra is a hadművészeti kérdések vizsgálata állt. Ekkorra azonban erőteljesen fellendült a társadalomtudományi kutatás is, melyen belül a prioritást a katonai vezetőképzés hatékonyságát elősegítő, nevelésközpontú oktatás tudományosabb megalapozása, valamint a társadalomtudományi tantárgyak katonai tanintézeti profiljának kialakítását célzó kutatási témák beindítása és feldolgozása képezte. Ennek fő motorja dr. Zágoni Ernő ezredes,²³ az akadémiaparancsnok társadalomtudományi helyettese volt.²⁴

1968 első felében adta ki az akadémia parancsnoka a 01. számú intézkedését, amely az akadémiai képzés soron lévő feladatait, döntően pedig távlati fejlesztésének koncepcióit tartalmazta. Az akadémia képzés alapvető feladatát az alábbiakban rögzítette: „a hallgatók egyszemélyi katonai vezetővé képzése érdekében az önálló, produktív gondolkodáson nyugvó, szocialista meggyőződéssel párosult és az alkotó, tudományos igényű tevékenységet biztosító teljesítményképes tudás kialakítása és fejlesztése”.²⁵ Továbbá, ebben az akadémiaparancs bevezetőjében rögzítette, hogy a „... hadügyben lezajló forradalom során néphadseregünk felszerelése, kiképzése és harckészültsége az utóbbi években jelentős mértékben tökéletesedett. Gyökere szerkezeti változások következtek be, két haderőnem jött létre. Megváltozott a hadviselés módja. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tevékenysége ezen változásoknak megfelelően... korszerűsödött... felsőfokú katonai tanintézeti jellege mellett, a hadtudományi kutatómunka egyik központjává is vált. A fokozatosan végrehajtott módosítások eredményeként kialakultak és megszilárdultak a képzés fő profiljai. Jelenleg a szárazföldi és a honi légvédelmi, valamint a mindkét haderőnemben szolgálatot teljesítő politikai munkás tisztek részére meghatározott követelmények alapján folyik. Megkezdődött az akadémiát végzett harcászati képzettségű tisztek hadműveleti-harcászati kiképzése”. (623–624. f.) Emellett azonban az oktató-nevelő munkában nem domborodott ki kellően az oktatás nevelőközpontú jellege, kevésbé érvényesültek az önálló gondolkodás fejlesztésének formái. Megoldatlan maradt az ismeretanyag haderőnemen belüli differenciálásának és integrálásának harmonikus egysége.

Mindezek következtében „A Honvédelmi Miniszter elvtárs parancsai és a Vezérkari Főnök elvtárs utasításai alapján 1970-ig el kell érni, hogy az akadémia folyamatos és komplex jellegű fejlesztés révén életének és tevékenységének minden területén eredményesen felkészüljön a fokozott követelmények maradéktalan teljesítésére. Mindez szükségessé teszi az akadémia főfeladatainak hosszabb időszakra történő megszabását”. (626–627. f.) Ennek megfelelően: A tananyag folyamatos tartalmi korszerűsítésével biztosítandó az oktató-nevelő

22 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály... Uo. 200. o.

23 Dr. Zágoni Ernő (1929–1992) ezredes, a történelemtudományok kandidátusa, a hadtudományok doktora, a ZMKA parancsnok társadalomtudományi helyettese.

24 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály. Uo... 186. o.

25 Dr. Simon Sándor vezérőrnagy: Történeti áttekintés. Akadémiai Közlemények. 120/I. Parancsnokság és az akadémia szerveinek története ZMKA, Bp. 1986. 37. o.

munka minőségileg új és magasabb szintre emelésének alapvető feltétele. A tananyag tartalma mindenkor álljon összhangban a nevelés és képzés céljával, feleljen meg a tudományosan bizonyított legújabb elveknek, mutassa be a tudományok fejlődésének további irányát. A különböző szinteken nem ismételtető meg a korábban oktatott tisztiiskolai, vagy akadémiai tananyag.

Ami a tudományos munka célját illeti, a katonai és politikai vezetőképzés tartalmának korszerűsítése, a társadalomtudományi, továbbá a katonai tananyag tudományos megalapozása és korszerűsítése, valamint az MN érdekét szolgáló, központilag kitűzött kutatási feladatok megoldása. Emellett, más katonai szervek/szervezetek tudományos tevékenységének a segítése. Mindezek érdekében fel kell mérni a hadügyben végbement változásokból a vezetésre és a vezetőkre háruló új követelményeket, majd kialakítani az ezek kielégítését szolgáló nevelésközpontú oktatómunka irányait és kereteit. Ennek keretében elemezendők a felnőttoktatás sajátos problémái, az új hallgatói állomány minőségében bekövetkező változások, továbbá a tanári állománytól elvárható ideológiai, politikai, szakmai és pedagógiai ismeretek tartalma.

A tananyag tudományos megalapozása és korszerűsítése, valamint a központi témák magas színvonalú megoldása érdekében:

- A társadalomtudományi kutatómunka elsősorban a tantárgyak katonai vonatkozásainak eredményes kidolgozására irányuljon. A kutatás fő területei – egyebek mellett – a hadügy fejlődése, valamint a háború és béke gazdasági, társadalmi, politikai, valamint filozófiai kérdései; a szembenálló katonai koalíciók katonapolitikájának, a hadseregépítés és fejlesztés problémái, a katonai szociológia oktatása legyen.
- A hadtudományi kutatómunka középpontjába a hadművészet, ezen belül a harcászat, illetve a hadművészet alapvető kérdéseinek tudományos igényű és alkalmazó jellegű feldolgozása álljon. Kiemelt figyelmet kell kapnia a szárazföldi és honi légvédelmi csapatok alkalmazása, illetve vezetése általános és sajátos problémáinak; a fegyverzet és a különböző haditechnikai eszközök hatékonysága fokozása lehetőségeinek, a várható hadszíntér sajátosságainak és a harctevékenység fajtáinak figyelembevételével.
- A katonai vezetéselméleti és a katonai rendszerelméleti kutatások fő feladata a megfelelő tananyag kidolgozása.
- A hadművészet története terén a fegyveres küzdelem megvívásának törvényszerűségeiben beállt változások feltárására kell koncentrálni.
- A katonaföldrajzi kutatás vizsgálja meg a közép-európai térség természeti viszonyainak hatását a csapatok alkalmazására és tevékenységére.

„A kutatás fontos feladata a szovjet kutatási eredmények megismerésén túlmenően, azoknak a Magyar Néphadsereg sajátos viszonyait figyelembevevő körültekintő alkalmazása... Széles körben szükséges elemezni és kellő kritikával felhasználni a burzsoá hadtudomány eredményeit is.” (649. f.) (Kiemelés tőlem – Sz. M.)

Borbás Máté vezérőrnagy az október 1-jén kelt 068. számú parancsában értékelte az 1967–1968. tanulmányi évet.²⁶ E szerint – sok más mellett – a tudományos munka

²⁶ HL MN 1969/T – 352. ő. e. (1968. 10. 01.)

tervszerűbb és célirányosabb művelése hozzájárult az oktatás tartalmi korszerűsítéséhez. Jelentős központi kutatási feladatokat oldottak meg. A fő figyelmet az MN III. Tudományos Konferenciáján megszabott komplex kutatási feladatok beindítására, valamint a IV. Tudományos Konferenciára előirányzott téma kutatásának megkezdésére fordították. Fokozottabban foglalkoztak az aspiránsokkal, illetve jobban bevonták a kutatómunkába a fokozattal rendelkezőket. A komplex kutatások tervezése és irányítása tekintetében a kísérleti gyakorlatok közvetlen előkészítésében mutatkozott eredmény. Kevésbé volt sikeres az azokon felvetett problémák további megoldására irányuló komplex tevékenység.

Ezzel hivatalosan is lezárult az 1967–1968. tanév és beindult az 1968–1969. kiképzési esztendő. Ennek fő feladatait a fenti parancs második részében fogalmazta meg az akadémia parancsnoka, az alábbiak szerint: *„biztosítani kell a 01. számú intézkedésben foglaltak helyes és egységes értelmezését, valamint végre kell hajtani az 1969. évre beütemezett feladatokat; fokozni kell az oktató-nevelő és a tudományos munka hatékonyságát. Folyamatosan érvényre kell juttatni az elemzések, értékelések eredményeit, következtetéseit. Az oktató-nevelő és tudományos munka vezérfonalát a továbbiakban is a nevelésközpontú oktatás egészének középpontjában álló kommunista katonai vezetőképés követelményeinek teljesítése képezze”*. (565. f.) Ennek érdekében megparancsolta:

- az oktató-nevelő munkában előtérbe kell helyezni mindazokat a kérdéseket, amelyek a tisztek politikai hivatásának, a katonai és szakmai követelményeknek, az oktató-nevelő, valamint tudományos munkának magasabb szinten történő megvalósulását segítik elő;
- fordítsanak fokozott figyelmet az új tantárgyak tudományos igényű kidolgozására;
- a központilag meghatározott témák művelése mellett a tanszékek állítsák előtérbe az oktatás-nevelés színvonalának emelésére irányuló tudományos tevékenységet. A fő figyelmet a katonai vezetéssel és a vezetőképéssel kapcsolatos témákra fordítsák.

* * *

Nemcsak az akadémia, de a hadsereg vezetői is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a katonai tevékenység tudományos megalapozásának. Ennek szellemében, a honvédelmi miniszter az 1968. november 4-én kelt 025. számú parancsában²⁷ intézkedett a Hadtudományi Intézet felállítására. A bevezetőben hangsúlyozta, hogy *„Néphadseregünk általános fejlődése – egyéb fontos mutatók mellett – azt is bizonyítja, hogy a hadtudományi kutatómunka magas színvonalra emelkedett, eredményesebbé vált... kialakult és megszilárdult – sajátosságainkat is figyelembe vevő – szervezeti felépítése és tevékenységének mechanizmusa... eredményesen folyik a néphadsereg felkészítését szolgáló legfontosabb kutatási témák feldolgozása... A gyakorlati tevékenység egyre fokozottabb mértékben jelentkező igénye, jövő feladataink megoldása megköveteli az eddiginél magasabb színvonalú – mindenképpen a gyakorlat érdekeit szolgáló – meggondoltan és széleskörűen megalapozott hadtudományi*

27 HL HM Titkárság 1968/T – 249. ő. e. (1968. 11. 04.)

kutatómunkát. Ez az erők összefogását és az egész néphadsereget átfogó központi szerv létrehozását teszi szükségessé”. (61–61/a. f.).

Ennek szellemében, megparancsolta a Hadtudományi Intézetnek – a vezérkari főnök közvetlen szerveként – 1968. november 15-ével történő felállítását úgy, hogy 1969. január 1-jével megkezdhesse a hadtudományi kutatómunka központi tervezését, szervezését, koordinálását és ellenőrzését. Alapvető feladatai között határozott meg a kutatások eredményeinek folyamatos általánosítása és a gyakorlati életbe való bevezetése; az aspiránsképzés irányítása oly’ módon, hogy a kutatási témák elsősorban az MN gyakorlati igényeinek megoldására irányuljanak; az egész néphadsereget átfogó központi dokumentációs és tájékoztató tevékenység alapjainak megteremtése, valamint a baráti hadseregek hasonló szerveivel való együttműködés. A személyi feltételek biztosítása érdekében – a december 30-án kelt 0843. számú miniszteri parancsban²⁸ – 1968. december 31-i hatállyal áthelyezett, illetve kinevezett 3 főt – köztük dr. Farkas Róbert ezredest²⁹ – a Hadtudományi Intézet állományába tudományos kutató főmunkatársként, 2 főt a Tervező-szervező osztályra (közülük Balázs István alezredest megbízta az osztályvezetői teendők ellátásával –, Nádor Tibor őrnagyot pedig kinevezte a Hadtudományi tájékoztató osztály osztályvezetőjévé.

1968-ban a következők érdemelték ki a hadtudományok kandidátusa megtisztelő fokozatot: Bencsik István őrnagy³⁰ (A hadműveleti harcászati rakétarendszer harckészültségének növelésére irányuló technológiai korszerűsítés lehetőségei) és Bognár Károly ezredes³¹ (A hadászati első lépcsőbe tartozó szárazföldi csapatok harckészültsége).

Tovább építendő a Hadtudományi Intézet (HI) struktúráját, a honvédelmi miniszter, a január 31-i 036. számú parancsában,³² 1969. február 1-jei hatállyal kinevezte a HI parancsnokhelyettesévé Bojcsuk Vladimir alezredest és egyben megbízta a parancsnoki teendők ellátásával.

Az 1969. július 15-én kiadott 05. számú akadémiaparancsnoki parancs, melynek tárgya Az 1969–70. tanulmányi év fő feladatai³³ volt, alig 2 oldalban foglalkozott a végéhez közeledő 1968–1969. tanév értékelésével. Ez utóbbi lényege: „Az 1968–69. tanulmányi év eredményeit a 01. sz. intézkedésben foglaltak teljesítésének a megkezdése, illetve a 068. sz. parancsomban a távlati felkészülés első évére megszabott feladatok eredményes végrehajtása jellemzi; fejlődött és kellő színvonalon folyt az oktató-nevelő munka és a tudományos tevékenység”. (520. f.). A tudományos munka továbbfejlődött, hozzájárult a tananyag korszerűsítéséhez, a tanári kar látókörének a szélesítéséhez, a módszertani ismeretek bővítéséhez és a csapatok segítéséhez. Javult a tudományos kádereképzés színvonala és üteme.

28 HL MN 1968/T – 472. ő. e. (1968. 12. 30.)

29 Dr. Farkas Róbert (1911–) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, a hadtudományok kandidátusa.

30 Dr. Bencsik István (1930–) mk. altábornagy, anyagtervezési és közgazdasági csoportfőnök, vezérkari főnök helyettes, Stromfeld Aurél-díjas, valamint Fáy András-díjas.

31 Dr. Bognár Károly (1926–) ezredes, a közép-európai fegyverzeti és csapatcsökkentési tárgyalások magyar szakértője (Bécs), a hadtudomány doktora, Zrínyi Miklós-díjas.

32 HL MN 1969/T – 368. ő. e. (1969. 01. 31.)

33 HL MN 1969/T – 353. ő. e. (1969. 07. 15.)

Az 1969. év új hadtudományok kandidátusai: *Ady Zoltán* alezredes (?) (Ausztria katonapolitikai helyzete és várható magatartása), *Bán János* alezredes³⁴ (A közép- és magashegységben folytatott korszerű támadóharc sajátosságai, a harc sikeres megvívásának néhány alapvető problémája és azok megoldásának lehetőségei) és *Kovács Jenő* ezredes³⁵ (Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg találkozó ütközet megvívásának módjára).

Ezzel a felemelő adalékkal zárható a '60-as évek második fele magyar hadtudományának fejlődése.

34 Dr. Bán János (1920–????) alezredes, a ZMKA tanszékvezető-helyettese.

35 Dr. Kovács Jenő (1929–1996) altábornagy, akadémiaparancsnok-helyettes, hadosztályparancsnok, az MSZMP KB osztályvezető-helyettese, személyügyi főcsoportfőnök, miniszterhelyettes, a hadtudomány kandidátusa.

Boldizsár Gábor

Generációs összefogás az új haderőért

Az állandóan változó világunk folyamatos kihívásokat jelent az államok, nemzetek biztonsága számára. Az állam létfeltétele, hogy e potenciális veszélyforrásokat kutassa, keresse a kezelésükhöz szükséges eljárásokat. Az egyik ilyen eljárás a haderő alkalmazása. A változó biztonsági környezetben a haderő alkalmazási elvei, módszerei is folyamatosan alakulnak. A háborús-, válságkezelő/béketámogató- és katasztrófakezelési feladatok szoros összefüggésben állnak. Bármelyik változása a másik kettő módosulását eredményezi. A háborús- és válságkezelő/béketámogató műveletek számos vonatkozásban hasonlóságot mutatnak, így kutatásukat is célszerű komplex módon, a téma különböző korosztályú szakértőinek összefogásával elvégezni.

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) húsz éves fennállása alatt tanúi és részesei lehettünk annak, hogy a Magyar Honvédség (MH) egyre bonyolultabb biztonsági környezetben hajtja végre egyre veszélyesebb feladatait a globális, regionális béke és biztonság megteremtése érdekében.

Az MH békeműveletekben résztvevő erői hosszú utat jártak be, amíg eljutottak napjaink komplex feladatainak ellátásához. Eltekintve a korai időszakban az Osztrák–Magyar Monarchia erői által végrehajtott „tűzoltási” műveletektől, valamint a '70-es évek közepén a nagyhatalmak egyetértésével életre hívott ICCS (Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság) kötelékében az USA és Vietnám konfliktusának rendezésében való részvételtől, a mai békeműveleti korszakok fejlődése a hidegháború végéig nyúlik vissza.

Az MH a '90-es évek elején fegyver nélküli katonai megfigyelőkkel vett részt, alapvetően az ENSZ zászlaja alatt, a globális béke és biztonság védelmében. 1995 fontos mérföldkő, hiszen fegyveres békefenntartók indultak Ciprusra és a Sínai-félszigetre, valamint az év végén megkezdődött a NATO első területen kívüli szárazföldi műveletében, az IFOR/SFOR-ban való szerepvállalás, harctámogató-zászlóalj erővel. A '90-es évek végére megnőtt a műveletekben résztvevő erők nagysága, majd 1999-től a NATO koszovói rendezésében vett részt egy zászlóalj a KFOR kötelékében. Az iraki koalíciós műveletben szállítási feladatokat láttak el katonáink, és egyre magasabb törzsbeosztásokat töltötték be tisztjeink, tábormokaink. Az MH 2003-ban megkezdte az afganisztáni szerepvállalást, majd 2004-től egy könnyűgyalog-századdal manőverfeladatokat oldott meg. 2006-tól pedig folyamatosan ellátja Baghlantartomány Tartományi Újjáépítési Csoportjának (PRT) szolgálatát. Az ezt követő idő-

szakban egyre több és speciálisabb feladattal egészült ki a magyar afganisztáni szerepvállalás. Ilyenek a mentorálás (OMLT és AMT), a különleges műveletek (KMCS), a kiképzés (CSS) és a repülőtér üzemeltetés (KAIA).

Az elmúlt 20 évben tehát a magyar katonák egyre veszélyesebb helyeken egyre összetettebb feladatokat oldottak meg. Az MH már nemcsak a katonai, hanem a politikai és gazdasági biztonság dimenzióiban is helytállt.

Előtérben a válságkezelő és a béketámogató műveletek

A NATO (Szövetség) alaprendeltetésének megfelelően folyamatosan készült és készül a kollektív védelmi műveletek (CDO) ellátására. A Szövetség fennállása alatt a háborúk szerencsére elkerülték térségünket. Szükségessé vált viszont a közös haderő-alkalmazás egy másik típusa elméletének a kialakítása. Ebbe a körbe tartoznak a napjainkban mind nagyobb teret nyerő válságkezelési (CRO) és a béketámogató (PSO) vagy más néven békeműveletek. Az e műveletek során szerzett tapasztalatokat a Szövetség és a tagországok feldolgozzák és azok figyelembe vételével doktrínákat, eljárási rendeket alakítanak ki. Az oktatásban és képzésben is megfigyelhető, hogy alapvetően e műveletekre készítik fel azokat a tanfolyamok, illetve a gyakorlatok is, amelyek a béketámogató műveletek témaköréhez tartoznak. Szintén fontos megjegyezni, hogy a NATO-tagságunkhoz vezető úton – a Szövetséggel való együttműködést fejlesztendő – a PfP-program keretében is e művelettípus volt a közös gyakorlatok, képzések fókuszában.

A békeműveletekben való részvétel nem öncélú pótcselekvés. A tagországok a „békésebb” időszakokban is a globális és regionális stabilitás érdekében tevékenykednek annak szellemében, hogy a konfliktusokat ott kell kezelni, ahol keletkeznek, megakadályozva azok földrajzi terjedését és komplexebbé válását. De e műveleteknek fontos szerepe van a háborúk lezárását követő rendezési folyamatok irányításában, feltételeinek biztosításában is.

Az MH feladatrendszer alapvetően három fő tevékenység köré csoportosul. Az ország-védelem és a kollektív védelem, a békeműveletek és a katasztrófa elhárítás feladatai folyamatosan jelen vannak, és kölcsönösen hatást gyakorolnak egymásra napjaink haderejében. Az egyes tevékenységi körökben végrehajtott műveletek egyrészt hatnak a haderő képességnövekedésére, hiszen a tapasztalatok, a megszerzett gyakorlat és a kikristályosodó elmélet lehetővé teszi, hogy a következő, hasonló típusú feladatban növekedjen a végrehajtás eredményessége. Másrészt bármely tevékenységi körben szerzett tudás hat a másik kettőre is. Az erők, eszközök és az eljárási rendek tekintetében az új ismeretek pozitív hatást gyakorolnak a haderő előtt álló feladatok végrehajtásának minőségére.

A békeműveletekben szerzett minden szintű ismeret – kezdve az egyéni felszereléstől, a menetek megszervezésén át, az ellenőrző-áteresztő pontok működtetésén, a bázisok biztosításán keresztül, egészen a védelmi tervek,

a vészhelyzeti cselekvések begyakorlásáig és alkalmazásáig, a vezetés-irányítás, a katonai döntéshozatal, az ellátás, a híradás rendjének megszervezéséig – a művelet végrehajtása során „élesben vizsgálják”. Az így megszerzett, „vérrel írott” tapasztalatokat szükségképpen be kell építeni a kiképzésbe, illetve a hazatért kötelek képességnövelésére irányuló felkészítési rendszerbe. A fegyveres harcban, a magas intenzitású küzdelemben is alkalmazott eljárások éles végrehajtása a békeműveletekben pótolhatatlan erőt, magabiztosságot és bizalmat adnak az ország védelmét ellátó katonáknak.

A békeműveletek tapasztalatai

Az MH térben egyre távolabbi, időben egyre elhúzódó és egyre veszélyesebb műveletekben vesz részt. E feladatellátásai során meg kell teremteni és fenn kell tartani az élet- és munkafeltételeket, a műveleti képességeket és az utánpótlás biztosítását, sokszor ellenséges környezetben is.

A műveletek vizsgálata során mind jobban megjelenik, hogy a cél-feladat-szervezet és az erő-eszköz-eljárás hadtudományi hármások mellett folyamatosan figyelmet kell fordítani:

- a hazai, a nemzetközi és a helyi elvárásokra;
- a humán- és reálszférában rendelkezésre álló forrásokra;
- a konfliktusban érintettekre;
- a földrajzi környezetre;
- a humánszférára.

A vizsgálatok során számos azonosság ismerhető fel az országvédelem és a távoli területeken végrehajtott békeműveletek jellemzői, követelményei között. Ezek

- a saját csapatok megóvásának, az erők biztosításának fontossága;
- a kudarc kockázata;
- a megbízható, rejtett, titkos adatátvitel igénye;
- az erők mindenoldalú ellátása;
- harc-, harctámogató- és harctámogató kiszolgáló járművek páncélvédelme;
- egészségügyi képesség növelése, a MEDEVAC követelmények elérése;
- összefegyvernemi, összhaderőnemi együttműködési képesség kiskötelék-szinten is;
- minden szinten együttműködési képesség a szövetségesekkel, partnerekkel;
- feladat-végrehajtás, a harc megvívása feltételeinek megteremtése éjjel, nappal és rossz látási viszonyok között;
- megbízható, integrált felderítés;
- komplex szemlélet, hatásalapú megközelítés alkalmazása a műveletek során, tekintettel a politikai-gazdasági-katonai biztonsági dimenziókra;
- fő és ideiglenesen (adott feladatra) létrehozott erők telepíthetősége és azok részére valamennyi fent nevezett képesség.

Az afganisztáni PRT „hozadéka”

Az MH jelenleg két nagy NATO-misszióban vesz részt csapatköteléssel. Az afganisztáni és a koszovói szerepvállaláson kívül Cipruson, a Sínai-félszigeten, Bosznia-Hercegovinában is állomásoztak magyar erők, valamint számos más országban is szolgálnak magyar katonák egyéni beosztásban NATO-, EU- vagy egyéb alárendeltségben. Jelen írásomban csak az afganisztáni tartományi újjáépítési csoport (PRT) tapasztalataival foglalkozom.

Afganisztánban a legnagyobb létszámú és legkomplexebb szerepvállalás a Baghlan-tartományba települt PRT. A PRT alaprendeltetéséből következő feladatrendszer is jelzi a katonai tevékenység komplexitását. A PRT feladata a helyi közigazgatás, az újjáépítés és a biztonsági szektor támogatása saját képességei és lehetőségei szerint. E hármas feladatrendszer azonos azzal a három biztonsági dimenzióval, melyekben a tartós, önfenntartó béke a (politikai, gazdasági, katonai) stabilitás záloga.

Baghlan tartomány fontosságát az adja, hogy mindkét, észak felé haladó kereskedelmi út rajta megy keresztül. A tartományi székhely, Pol-e Khumri, északi részén elágazó útvilla nyugati része maga az „afgán körgyűrű”. Ez az északi régió fő központját, Mazar-e-Sharifet köti össze a fővárossal, Kabullal, a 3500 méter magasan fekvő Salang-hágón keresztül. A másik úton, amely Konduz tartományba vezet, számos más tartomány is kapcsolódik a „Körgyűrűhöz”. E két út hatalmas forgalmat bonyolít le: egyrészt azokon történnek az észak felől érkező importszállítások, másrészt az ISAF által megnyitott Északi Utánpótlási Útvonalon (MSR North) Tádzsikisztán, Üzbegisztán felől valósul meg a csapatok ellátása.

Baghlan-tartomány biztonsági környezete folyamatosan romlik. E tekintetben 2010 tavaszától több területen is súlyponteltolódás tapasztalható. Jelentős létszámú USA-erők jelentek meg az Északi Régióban. Ezzel párhuzamosan a katonai műveletek is átalakulóban vannak. A szövetséges és az afgán biztonsági erők egyre több támadó műveletet hajtanak végre a tálibok ellen a tartomány pacifikálása érdekében. A megjelenő új ISAF-erők elhelyezése már nem megoldható a PRT táborában, így attól elkülönülve, a város másik szélén, az Afgán Nemzeti Hadsereg táborában helyezték el az amerikai és német manővererőket.

Megítélésem szerint – figyelemmel az Északi Régióban állomásozó teljes létszámra – az ISAF és az Afgán Biztonsági Erők alulreprezentáltak a tartományban.

Az afganisztáni békeművelet során a műveletekben résztvevő magyar katonák egyéni és kötelékszínter is hatalmas mennyiségű tapasztalatra tesznek szert. Ezen ismeretek – tekintettel a romló biztonsági környezetre – számos esetben olyan harci tapasztalatok, amik maximálisan felhasználhatóak a kollektív és az ország-védelmi feladatokra történő felkészülés során. Ezek közül is talán legfontosabbak a következők:

- Nő a kiképzettség, tudás- és tapasztalatszint.
- Extrém terep- és időjárási viszonyok között is megismerik fegyverzeti, technikai és kommunikációs eszközeik alkalmazását, műszaki képességeit.
- Az eljárási rendeket (TTP), hatályos műveleti utasításokat (SOP), cselekvési szabályokat (drill) valós körülmények között „tesztelik”, így bizonyosodik be azok helyessége.

- Nő a katonák önbizalma, egymásba, eszközeikbe vetett hite, előjáróik iránt megnyilvánuló tisztelete.
- A parancsnokok, a törzsek valós időben és helyzetben hajtják végre a katonai döntéshozatal lépéseit, gyakorolják be az összefegyvernemi, összhaderőnemi és a nemzetközi együttműködést.
- A közös nemzetközi műveletek során lehetőség van más nemzetek eljárási rendjeinek, műveleti tapasztalatainak, technikai fejlesztéseinek megismerésére és befogadására.
- Lehetőség nyílik a valós műveleti tapasztalatok beazonosítására és feldolgozására, valamint beillesztésére a felkészítés rendszerébe.
- Meghatározható és igazolható az eltérő humánkörnyezetben végrehajtott komplex feladatok sikeres teljesítéséhez szükséges civil érzékenység használhatósága, a szükséges társadalomtudományok köre.

Kutatási irányok

Az emberiség eddigi történelmét vizsgálva megállapítható, hogy a háborúk, válságok a jövőben is meghatározó elemei lesznek az emberiség életének. Fontos és felelősségteljes feladat hárul azokra, akik a jövő konfliktusait kutatják. A tendenciák alapján látható, hogy az intolerancia, a széteső vagy gyenge államok, a szűkülő erőforrásokért folytatott harc, a környezeti változások és a tudomány vívmányainak illetéktelen kezekbe kerülése határozza meg a jövő konfliktusait. Ezek a konfliktusok nemcsak távoli területeken, hanem hazánkhoz közel, szövetségeseink környezetében is kialakulhatnak.

Annak érdekében, hogy a haderő a lehető legjobban készüljön fel a nemzet értékeinek és érdekeinek védelmére, jövő konfliktusainak kutatása mellett szükséges elmélyült tudományos vizsgálódásokat folytatni az alábbi területeken is:

- A békeműveletek és az országvédelem azonosságainak meghatározása.
- A meglévő békeműveleti tapasztalatok feldolgozása és összevetése az országvédelmi feladatokkal.
- A humán környezet kezeléséhez szükséges társadalomtudományi ismeret-halmaz meghatározása, a kultúrák közötti kommunikáció képességének megteremtése.

E kutatási feladatok elvégzéséhez generációs összefogás szükséges, hiszen a korábbi történelmi korokban is változott a haderő alkalmazásának valószínűsége. A magyar haderő a hidegháborúban inkább az országvédelmi képességet fejlesztette, az elmúlt időszakban pedig inkább a békeműveleti, az expedíciós tevékenység került előtérbe.

Hiszem, hogy e generációs összefogással a múlt és a jelen tapasztalatai egyesíthetők és egy hatékony ország- és kollektív védelmi képesség tudományos megalapozottságú elméleti háttere kialakítható.

Varga Attila Ferenc

Nemzetközi küzdelem a szomáliai kalózkodás ellen¹

A szomáliai kalózkodás megszüntetése 2008 óta élen foglalkoztatja a nemzetközi közösséget. A fellépés szükségességében széleskörű egyetértés mutatkozik (ld. ENSZ BT határozatainak sora a kérdésben stb.), de a mai napig nincs egységes elképzelés a probléma megoldásának módjáról és eszközeiről. A modernkori kalózkodásra adható lehetséges válaszok megtalálásához azonban mindenekelőtt magát a jelenséget kell megismernünk, feltárva annak okait és összefüggéseit. Annak ellenére, hogy hazánk nem rendelkezik tengerparttal, mégsem mehetünk el csukott szemmel e globális hatásokkal is járó helyi és regionális probléma mellett. A jelen tanulmány részletes vizsgálat alá veszi tehát a szomáliai kalózkodás jelenségét, a cselekmény jogi megítélését, valamint a jelenség elleni fellépés lehetséges (politikai, katonai, büntetőjogi, technikai stb.) eszközeit.

Néhányan azt gondolhatják, hogy a kalózkodás valami rég elfeledett dolog, ami ma már csak a kalandregényekben, illetve az azokat életre keltő filmekben fordulhat elő. A valóság azonban az, hogy a kalózkodás soha nem tűnt el maradéktalanul, sőt napjainkban ismét virágzik. A 2008–2009 egyik legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó és komoly politikai, valamint nemzetközi jogi következményekkel is járó eseménysorozatának tekinthetjük a szomáliai partok mentén végrehajtott kalóztámadásokat. Az egyre merészebb kalóztámadások során mind nagyobb értékű hajókat, illetve egyre komolyabb stratégiai értékkel bíró tengeri szállítmányokat ért támadás, ami a kezdeti megdöbbenést követően fokozatosan kiváltotta a nemzetközi közösség egyre határozottabb válaszreakcióját. A helyzet súlyosságát jól érzékelteti, hogy a szomáliai kalózkodás ügyében – a mielőbbi és hatékony nemzetközi fellépés érdekében – az ENSZ Biztonsági Tanácsa is több alkalommal volt kénytelen egyre szigorúbb határozatokat hozni. Ugyanakkor a téma kapcsán felmerülő biztonsági és jogi kérdések eredményes megválaszolásához szükséges szilárd politikai akarat kialakulásának talán egyik legfőbb akadálya az, hogy a szélesebb értelemben vett közvélemény a kalózokban ma is romantikus hősöket lát, nem pedig automata fegyverekkel és modern technikai eszközökkel felszerelt bűnözőket, akiknek akciói már

1 A Magyar Hadtudományi Társaság 2010. évi pályázatán I. helyezést elért tanulmány.

nem csupán regionálisan, hanem globálisan értelmezett gazdaság- és biztonságpolitikai hatással is járnak.

Mint a bűncselekmények általában, a kalózkodás is többnyire ott jelenik meg, ahol a jogszabályok érvényre juttatása gyenge lábakon áll, és ez lehetőséget nyújt a bűnözőknek arra, hogy mások javait szabadon elvegyék. A kalózkodásnak különösen nagy hagyományai vannak az észak-afrikai muzulmán országok és a Dél-kínai-tenger mentén lakó népek között. *Berki szerint „... ez a fajta tevékenység a vagyon- és hírnévszerzés egyik lehetősége, az európaiak elleni harc és a függetlenségi törekvések kiélésének színtere lett, és igen mélyen gyökerezik a mai napig az itt élő lakosság tudatában”.*

A mai idők kalózkodásának okait vizsgálva, a szakértők több olyan tényezőre is felhívják a figyelmet, amelyek szerepet játszhatnak e régi-új bűnözési jelenség ismételt és tömeges megjelenésében. Az okok között az alkalmi, illetve „megélhetési” bűnözés éppúgy szerepel, mint a szervezett bűnözés egyfajta megnyilvánulása, sőt, a terrorista szervezetek befolyásának növekedése is. Ez utóbbi véleményt képviseli *Berki is, aki úgy véli, hogy az „... Al-Kaida térségbeli felbukkanása, majd térnyerése lehetővé tette, hogy pénz és fegyver kerüljön a vállalkozó kedvű kalózok kezébe, akiknek döntő hányada iszlám fundamentalista. Ezek az emberek az iszlám elszánt harcosainak képében tetszelegnek, ugyanakkor profi bűnözők, akik, hála az Al-Kaida támogatásának és az üzlet felvirágzásának a legmodernebb vízi járművekkel, korszerű automata és páncéltörő eszközökkel, GPS navigációs rendszerrel és műholdas kommunikációs csatornákkal rendelkeznek, a jól kiépített hírszerző hálózat mellett”.*

Jóllehet vannak hasonló vonások a kalózkodás és a terrorizmus között, nem bizonyított egyértelműen az, hogy közöttük egyenes összefüggés lenne. Ma már viszont az sem kérdéses, hogy a kalózkodás esetében egy olyan összetett büntetőjogi problémakörrel van szó, amelynek komoly biztonságpolitikai vonatkozásai is vannak. Nem véletlen tehát, hogy a kalózellenes fellépés ügye folyamatosan az érintett nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, Európai Unió) napirendjén szerepel.

A szómáliai kalózkodás megszüntetése – a részsikerek ellenére – szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik a nemzetközi közösség számára. Bár a fellépés szükségességében széleskörű egyetértés mutatkozik, a körülmények (ti. a megszüntetendő jelenség sajátossága és jogi megítélése körüli évszázados ellentmondások, az elkövetés helyére vonatkozó speciális jogi rezsim, a konkrét földrajzi térség kaotikus állapota, a megoldásban részt venni képes államok érdekeinek összeütközése) együttesen azt eredményezik, hogy mai napig nincs egységes elképzelés a kalózkodás-probléma megoldásának módjáról és eszközeiről. Jól jellemzi a helyzetet *Hillary Clintonnak, az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszterének a témával kapcsolatban 2009 áprilisában tett azon kijelentése, miszerint „... egy XVII. századi bűncselekménnyel van dolgunk, de XXI. századi választ kell rá adnunk”.* A modernkori kalózkodásra adható lehetséges válaszok megtalálásához azonban mindenekelőtt magát a jelenséget kell megismernünk, feltárva annak okait és összefüggéseit.

Miért fontos a kalózkodás problematikájának tanulmányozása egy magyar ember számára?

Vélhetően hazánk kontinentális földrajzi elhelyezkedése miatt nekünk, magyaroknak, egy kicsit talán egzotikusnak tűnik a tengeri kalózkodás problematikája. Ebből következően a modernkori magyar szakirodalom – ellentétben az angol nyelven e tárgykörben megjelent publikációk tömegével – elég szűkszavúan kezelte mindeddig a kérdést. A megfelelő mennyiségű és minőségű szakirodalom hiánya azt is eredményezte, hogy a kalózokra vagy a kalózkodásra vonatkozó, elvétve előforduló hivatkozások csak részinformációkat nyújtottak, és ezek helytállósága is néhány esetben erősen megkérdőjelezhető.

Kétségtelen tény, hogy hazánk nem rendelkezik tengerparttal, és a tengeri kalózkodás által jelentett veszély sem fenyeget ma már magyar lobogó alatt közlekedő kereskedelmi hajókat. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy teljes mértékben kizárhatnánk a kalóztámadásokból az esetleges magyar érdekek sérelmét (ld. magyar érdekeltségű tengeri szállítmány egy más nemzeti lobogó alatt közlekedő hajón, más nemzeti lobogó alatt közlekedő hajón alkalmazott magyar állampolgár stb.). Úgy vélem tehát, nem mehetünk el csukott szemmel egy olyan, akár globális hatásokkal is járó helyi/regionális probléma mellett, amely élénken foglalkoztatja az annak megoldásában érintett nemzetközi közösséget. A jelen tanulmány tárgya tehát a szomáliai kalózkodás jelensége, a cselekmény jogi megítélése, valamint a jelenség elleni fellépés lehetséges (politikai, katonai, büntetőjogi, technikai stb.) eszközei.

A szomáliai kalózkodás problematikája

A szomáliai partok menti kalózkodás – mint jelenség – nem csupán az utóbbi évek „terméke”, a pénzszerzés e formájának évszázados hagyományai vannak ezen a területen. A brit birodalom részéről tett mindenféle katonai és diplomáciai erőfeszítés, illetve bizonyos területek, kikötők elfoglalása ellenére ezen a földrajzi területen sem sikerült teljesen visszaszorítani a kalózkodást és biztonságossá tenni a tengeri közlekedést.

Általános vélemény szerint azonban a szomáliai kalózkodásnak új lendületet adott az ország anarchiába dőlése a XX. század végén. Működő kormány – és ebből következően hatékony fegyveres és rendfenntartó erő – nélküli ország nem képes megvédeni határait a külső támadásokkal szemben, úgyszintén eszköztelenné válik a területén tartózkodó bűnelkövetőkkel szembeni hatékony fellépésre. Szomália sérülékeny helyzetét kihasználva idegen országok halászhajói jelentek meg a szomáliai felségvizeken és folytattak illegális halászást. A felbőszült szomáliai halászok elkezdték elfoglalni ezeket a hajókat és szabadon engedésük fejében – az őket ért anyagi sérelem kompenzálásaként – váltságdíjat kezdtek követelni. Miután a fel-fegyverzett halászok felismerték az ebben a könnyű pénzszerzési módban rejlő lehetőségeket – feladva eredeti foglalkozásukat és eltávolodva az eredeti céloktól – immár „főfoglalkozásként”, válogatás nélkül kezdtek támadni a külföldi halászhajókat, jachtokat és más kereskedelmi hajókat.

Az Ádeni-öböl térségében rendszeresen előforduló kalóztámadások ellenére a világsajtó figyelme csak 2008 szeptemberétől irányult a szomáliai kalózkodás felé. Az apropót a kalózok által napokig fogságban tartott két francia túszerő kommandósok általi kiszabadítása adta, a hírt kommentálók ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy napokkal korábban egy spanyol, majd egy francia halászhajót, illetve egy hongkongi illetőségű, vegyi anyagokat szállító tankert is kalóztámadás ért. Ekkorra a kalóztámadások száma és súlyossága már elérte azt a mértéket, hogy az Európai Unió közösségi szintű fellépést kezdeményezett a szomáliai kalózkodás ellen. Francia javaslatra ekkor merült fel a légi ellenőrzés, illetve a hadihajó-kíséret opciója is a területen közlekedő hajók védelmében.

A helyzet súlyosságát jól szemlélteti, hogy a 2008-ban világszerte elkövetett kalóztámadások egyharmada (293-ból 111) az Ádeni-öbölben, Szomália keleti partjainál történt. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a 2010-ben regisztrált kalóztámadások száma lényegesen kevesebb, mint a 2009 hasonló időszakában. Emellett a kalózok „eredményességi mutatója” – vagyis a megkísérelt és az eredményesen végrehajtott támadások aránya – is jelentősen csökkent. Örvendetes fejleményként értékelhetjük ugyanis, hogy 2009 augusztusától – vagy a megtámadott hajó által végrehajtott elhárító manővereknek és más védelmi intézkedéseknek, vagy a közelben tartózkodó, és a segélyhívás alapján a kereskedelmi hajó segítségére siető hadihajók eredményes közbelépésének köszönhetően – egyre több kalóztámadást sikerült megghiúsítani. Az Ádeni-öböl korábban soha nem látott nemzetközi hadihajó-forgalma nyilvánvalóan arra készteti a kalózokat, hogy egyre vakmerőbb akciókra vállalkozzanak. Ennek egyik jele, hogy a szomáliai kalózok az utóbbi időben a szárazföldtől rendkívül nagy távolságokban (akár 2000 kilométerre) is képesek voltak megtámadni a kereskedelmi hajókat a busás váltságdíj reményében.

A kalózkodás által okozott károk

A szomáliai kalózok által okozott károk nagyságát – az ellentmondó, vagy rendelkezésre sem álló információk miatt – pontosan megállapítani nem lehet, szakértők is csupán becslésekre vállalkoznak. Nincsenek ugyanis konkrét, számszerű adatok arra vonatkozóan, hogy milyen költségeket, illetve veszteségeket okoz a kalózkodás globálisan. A becslések pedig lényegesen eltérhetnek egymástól. Ennek fő oka, hogy nincs teljes egyetértés a beszámítandó összegekkel kapcsolatban. Nem eldöntött ugyanis, hogy vajon ebbe a körbe tartoznak-e például a többletbiztonsági és bérleti költségek, az új (hosszabb) útvonalon történő hajózás többletköltségei, az esetleges rongálással vagy eltulajdonítással okozott közvetlen kár összege, netán ide kell-e sorolni a váltságdíjat is.

Az ENSZ főtitkárának a témával kapcsolatban 2008 novemberében az ENSZ Közgyűlése elé terjesztett jelentése szerint például az önmagukat „parti órségnek” nevező kalózok 2008-ban – a jelentés novemberi megírásáig – 25–30 millió dollár váltságdíjat vágtak zsebre, mintegy 65 kereskedelmi hajót raboltak el, fedélzetükön a legénységgel (összesen mintegy kétszáz emberrel). Az ENSZ szomáliai megbízottjának egy 2008. decemberi konferencián elhangzott véleménye szerint ugyanakkor a szomáliai kalózok 2008. évben mintegy 120 millió amerikai dollár összeget zsebeltek

be büntetlenül. A váltságdíjként kapott pénzből vélhetően jut egy töredékrész a helyi közösségek számára annak érdekében, hogy támogassák a kalózokat, és egy bizonyos összeget a kalózkodáshoz használt eszközök (csónakok, fegyverek, kommunikációs eszközök) fejlesztésére is fordítanak. A zsákmány nagyobb hányada viszont minden valószínűség szerint a kalózkodást külföldről irányítókhoz kerül.

Egyes számítások szerint tehát a somáliai kalózkodás által okozott többlet-költségek és veszteségek miatti tényleges kár elérheti az évi 1 milliárd amerikai dollár összeget, de vannak, akik – az elszenvedett veszteségeket szélesebb körben megállapítva – ennek az összegnek a mértékét legalább 16 milliárd amerikai dollárra becsülik. Szakértők szerint ugyanakkor ez az adat továbbra sem a valós kárértéket tükrözi, hiszen a kalóztámadások jelentős hányadát nem jelentik (becslések szerint csupán minden tízedik támadást jelentenek be hivatalosan), így – ugyancsak becslések szerint – a tényleges kár elérheti akár az 50 milliárd amerikai dollár éves összeget.

A fentebb hivatkozott ENSZ főtitkári jelentés szerint a somáliai kalózok által birtokolt jelentős támadó képességek, valamint a hajókat ért rablótámadások hatalmas fenyegetést jelentenek ezen a földrajzi területen a kereskedelem és a hajózás szabadságára, a térség gazdasági stabilitására. A jelentés hangsúlyozza, hogy amennyiben a helyi közösségek nem kapnak megfelelő eszközöket ahhoz, hogy az egyre súlyosbodó globális és helyi kihívások ellenére biztosítsák megélhetésüket, akkor Szomália továbbra is egyik lehetséges forrása marad a frusztrált szélsőségeseknek – ezzel is próbára téve a saját, a tágabb régió és az egész világ stabilitását.

A somáliai kalózkodás tehát geostratégiai problémává vált. Kommentátorok nem felejtik el megemlíteni, hogy évente mintegy 16 ezer hajó halad át – többek között a világ nyersolaj-szállítmányának közel 30 százalékával – a Báb el-Mandeb tengersizorosban, az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger között. A térség stabilitása, különösen a főbb tengeri közlekedési útvonalak biztonságának garantálása tehát az elsődleges prioritások közé emelkedett.

A diplomáciai erőfeszítések és konkrét nemzetközi katonai akciók elindítása után is voltak, akik úgy vélték, hogy ezen intézkedések elégtelenek a somáliai kalózkodás elleni hatékony fellépéshez. A megfogalmazott kritika elismerte ugyan, hogy jelentős számú haditengerészeti egység állomásozott a térségben, és az erős katonai jelenlétnek köszönhetően a segélyeket szállító hajók többnyire megfelelő kíséretet kaptak, illetve a térség hajózási útvonalai biztonságosabbakká váltak. Emellett néhány sikeres kalózellenes katonai akcióról is be lehet számolni.

A valódi eredmény hiányát azonban – a kritikusok szerint – a jogi útvesztőben kellett keresni. Jóllehet az UNCLOS kalózkodással kapcsolatos szabályai a nyílt tengerre korlátozzák a cselekvési szabadságot – az ENSZ BT által adott felhatalmazások alapján a kalózellenes akciók már nem csupán a somáliai parti vizeken, hanem Szomália szárazföldi területein is végrehajthatók. Mindkét esetben azonban feltétel, hogy ehhez a somáliai kormány előzetesen hozzájáruljon. Az UNCLOS a hadihajók cselekvési szabadságát is korlátozza, hiszen nem teszi lehetővé az azonnali fegyverhasználatot, hanem a hadihajónak meg kell győződnie arról (meg kell alapoznia azon gyanút), hogy a kérdéses hajó, illetve annak legénysége valóban kalózkodásban érintett.

A modern kalózok módszerei és javaslatok az ellenük való védekezésre

Az elmúlt években jelentett kalóztámadások alapján bizonyos tapasztalatok levonhatók a kalózok által alkalmazott módszerekkel kapcsolatban. Általánosan elmondható, hogy a kalózok kedvelt célpontjainak számítanak:

- a vízfelszínhez közeli, nyílt fedélzetű hajók (például rakománnyal színültig telt teherhajók) amelyekre a kis csónakokból, létra segítségével könnyű felkapaszkodni;
- kis sebességű hajók;
- olyan hajók, amelyekre nincs őrség (vagy ha van, akkor nem teljesíti a feladatát);
- a nemzetközileg elismert tengeri közlekedési útvonalakon kívül közlekedő hajók;
- a kora reggeli órákban közlekedő hajók;
- olyan hajók, amelyek nem tudnak rádiójelet küldeni a többi hajónak.

Mindezeken túl a somáliai kalózok kialakították saját támadási taktikájukat, amely – különös tekintettel az Ádeni-öbölben lebonyolódó intenzív hajóforgalomra, illetve a térségben uralkodó biztonsági körülményekre – az elmúlt években többször eredményesnek bizonyult.

A kalózkodás elleni fellépéshez igénybe vehető módszerek és technikák között nem csupán a fegyveres erő alkalmazása merül fel, mint lehetőség, ámbar kétségtelen, hogy az egyre agresszívebb fellépés a kalózok részéről szükségessé teszi az arányos erő alkalmazását is. Úgy tűnik azonban, hogy – néhány militáns megnyilvánuláson kívül – a többségi vélemény szerint a kereskedelmi hajók felfegyverzése önmagában nem megoldás, mert kiszámíthatatlan következményei lennének annak, ha a kereskedelmi hajó legénysége kezébe fegyvert adnának. Az ellenérvek között elsősorban a megfelelő kiképzés hiánya, valamint az szerepel, hogy a fegyverek jelenléte csupán a tengeri erőszakos cselekmények további elterjedéséhez vezetne, és nagy valószínűséggel még agresszívebb akciókra bátorítaná a kalózokat, vagyis nyilvánvalóan rontaná a térségben uralkodó biztonsági viszonyokat.

A kalózzal szembeni fellépés egyik hatékony formája lehet az, ha a hajózási vállalatok civil fegyveres biztonsági személyzetet telepítenek a hajóra, amely felkészültsége és eszközei révén alkalmas az esetleges kalóztámadások visszaverésére. A fegyveres biztonsági személyzet hajóra telepítése mellett kardoskodók fő érve tehát, hogy a haditengerészeti egységek nem kísérhetnek minden egyes kereskedelmi hajót. Az Ádeni-öbölben való fegyveres őrzésként kétségtelenül lehet elrettentő ereje, de nem oldja meg teljesen a problémát. Amennyiben viszont a biztonsági személyzet már a hajón lenne, a támadásra megfelelőképpen reagálni tudna.

Mark Fitzgerald admirális, az USA haditengerészete európai és afrikai erőinek parancsnoka 2010 áprilisában kifejtette, hogy nincs megfelelő mennyiségű katonai eszköz az Indiai-óceán hatalmas területének ellenőrzéséhez. Álláspontja szerint mialatt a haditengerészeti egységek igyekeznek biztonságos folyosót kialakítani az Ádeni-öbölben, a kalózok közül néhányan az Indiai-óceán távolabbi területeire kényszerültek áttenni a „műveleti területüket”. Úgy vélte, hogy a nagyobb kereskedelmi hajókon levő biztonsági személyzet igen hatékony tud lenni, csupán a kereskedelmi ágazatnak kell kidolgoznia az ezzel járó helyzetek kezelését. A katonák

ugyanis nem tudják 100 százalékosan garantálni a kereskedelmi hajók védelmét, de ez nem is feladatuk.

A veszélyeztetett hajók védelmének egy másik módját jelentheti a brit biztosító társaságok által létrehozni kívánt magán tengerészeti egység, amely fegyveres személyzettel ellátott kísérőhajók révén kívánja támogatni a nemzetközi kalózállás elleni műveleteket. Az elképzelések szerint a mintegy 10 millió font költséggel létrehozandó tengerészeti alakulat eredményesen járulhatna hozzá a szomáliai kalózkodás visszaszorításához, a térség hajózási útvonalainak biztonságosabbá tételéhez, csökkentve ezzel a horribilis biztosítási összegeket, amely napjainkban utanként mintegy 50 ezer font (az ún. szupertankerek esetében viszont ez az összeg elérheti a 300 ezer fontot is).

Jóllehet, a magán fegyveres erő – a tervek szerint – a térségben tartózkodó haditengerészeti egységek közvetlen irányítása alatt, a nemzetközi jog teljes figyelembe vétele mellett, tisztán körvonalazott művelet-végrehajtási szabályok alapján tevékenykedne, jogi státusza továbbra sem teljesen egyértelmű, mint ahogy az sem, hogy milyen kapcsolatban állna a hasonló feladatot végrehajtó nemzetközi szervezetek (NATO, EU) haditengerészeti egységeivel.

A kalózkodás büntetőjogi felelősségre vonása

A kalózkodás ellenére sem tekinthetjük katonai értelemben vett ellenségnek, hogy az ellenük való küzdelem szükségessé tesz bizonyos katonai eszközök alkalmazását. A kalózkodással szembeni ún. rendfenntartó (law enforcement) műveletekben nem a nemzetközi hadijog szabályai alkalmazandók, hiszen nincs szó katonai értelemben vett fegyveres konfliktusról, különösen nem államok közötti, deklarált háborúról. Következésképpen az foglyul ejtett kalózkodókat sem lehet hadifoglyoknak tekinteni. A kalózkodók bűnözők, akiknek büntetőjogi felelősségre vonása a cél. (Ha hadifoglyok lennének, fogva tartásuk célja nem a megbüntetésük lenne, hanem a harci cselekményektől való távol tartás, e harci cselekmények befejezése után pedig szabadon kellene engedni őket.)

A kalózkodás gyanújával letartóztatott személyek büntetőjogi felelősségre vonása azonban mai napig megoldatlan probléma. Az elmúlt évek eseményei bebizonyították ugyan, hogy az államok készek cselekedni és joghatóságukat gyakorolni azokban az esetekben, amikor nemzeti lobogójuk alatt közlekedő hajót ért kalózkodás. A gond inkább abból adódik, ha a kalózállás elleni nemzetközi műveletekben résztvevő hadihajónak más állam lobogója szerinti hajót kell megvédenie. Jóllehet, az ENSZ Biztonsági Tanács vonatkozó határozatai alapján lehetőség van külföldi fegyveres erő alkalmazására a szuverén Szomália területén a kalózkodások megakadályozása, illetve a kalózkodók elfogása céljából, sok állam mégis kétségét fejezte ki a kalózkodók felelősségre vonási lehetőségeivel kapcsolatban.

A kalózkodás elleni küzdelem gyenge pontja tehát továbbra is a foglyul ejtett kalózkodók felelősségre vonása, amely a küzdelem egyik központi jogi kérdésévé vált. Széleskörű egyetértés mutatkozik abban a tekintetben, hogy az foglyul ejtett kalózkodók bíróság elé állítása és megbüntetése nélkül a kalózállás elleni küzdelemben lényeges eredmény nem várható. Tekintettel azonban arra, hogy a kalózkodók – mint egyetemes

joghatóság alá tartozó nemzetközi bűncselekményt elkövetők – elítélése érdekében külön nemzetközi bíróság felállítására ez ideig nem került sor, a kalózkodással gyanúsítottak bíróság elé állítása és elítélése az érintett államok jövőbeni két- és többoldalú együttműködésétől függ.

* * *

A kalózellenes műveletek átfogó stratégiájában helyet kell biztosítani a hatékony információs műveleteknek is. Minthogy a szomáliai kalózkodás nagymértékben támaszkodik a helyi lakosság támogatására, a kalózellenes kampány sikere szempontjából elengedhetetlen a szomáliai lakosság eredményes meggyőzése arról, hogy a tengeri biztonság fokozása – ezen belül is a kalózkodás visszaszorítása – az ő érdeküket is szolgálja.

A pszichikai befolyásolás másik célcsoportját értelemszerűen maguk a kalózkodók jelentik, akiket arról kellene meggyőzni, hogy a kalózkodás bűncselekményének végrehajtása nem kifizetődő vállalkozás. Ennek egyik látványos, elrettentő eszköze lehet a felelősségre vonás terén elért eredmények bemutatása. Nyilvánvaló azonban, hogy amíg Szomália gazdasági helyzetében és politikai viszonyaiban nem következik be lényeges pozitív elmozdulás, addig nehéz lesz érvelni a kalózkodás által nyújtott, viszonylag könnyű pénzszerzési lehetőség ellen, és nem valószínű, hogy az éhenhalással fenyegetett lakosságra különösebb elrettentő erővel bírna a sok éves börtönbüntetés (ahol vélhetően legalább ennyit kapnak az elítéltek), mint alternatíva felmutatása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderson, Gary: A Multilateral Solution to Somali Piracy. *Small Wars Journal Op-Ed*
<http://smallwarsjournal.com/blog/2008/12/a-multilateral-solution-to-som/> (Letöltés: 2009. 04. 06.)
- Baron, Kevin: Navy awaiting OK to capture pirates. *Stars and Stripes*. (January 17, 2009)
<http://www.stripes.com/news/navy-awaiting-ok-to-capture-pirates-1.87188> (Letöltés: 2009. 03. 01.)
- Berki, Tamás: A kalózkodás reneszánsza. http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=710&title=A_kal%C3%B3zkod%C3%A1s_renez%C3%A1nsza (Letöltve: 2008. 11. 30.)
- Chalk, Peter: Africa Suffers Wave of Maritime Violence – original. *Jane's Intelligence Review*, April 1, 2001
<http://www.rand.org/commentary/2001/04/01/JIR.html> (Letöltés: 2009. 01. 15.)
- CIA Factbook, Somalia <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html>
(Letöltés: 2008. 12. 19.)
- Defining Piracy – Maritime Terrorism Research Center <http://www.maritimeterrorism.com/definitions>
(Letöltés: 2009. 11. 2.)
- Economic Impact of Piracy in the Gulf of Aden on Global Trade.
http://www.marad.dot.gov/documents/HOA_Economic%20Impact%20of%20Piracy.pdf
(Letöltés: 2009. 01. 30.)
- Focus on NATO's operations in Budapest http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_45982.htm
(Letöltés: 2009. 04. 03.)
- Guns On Board <http://www.maritimesecurity.com/gunsonboard.htm> (Letöltés: 2009. 09. 07.)

Vizi Sándor

A nemzetközi biztonsági környezet változásai és a honvédség átszervezésének problematikája¹

A modern biztonságértelmezés egy speciális szelete: a Magyar Honvédség átalakítása a nemzetközi politikai biztonság alakulása tükrében. Miként alakult a biztonság e területe és valóban helytálló-e annak az elmúlt években történeti értelmezése.

A biztonságpolitikai elméletek körében ma több divatos irányzat él. Ezek közül az alábbi négy állítással találkozhatunk: a világ az egység, a globalizáció felé halad és biztonságosabb lett; a hagyományos fegyveres erőkkel vívott háború és a nagyhatalmi szembenállás kizárható; a fegyveres erő szerepe átértékelődött; a nemzetközi rend demokratikusabb és a jog által ellenőrzöttebb lett. Ha figyelmesen vizsgáljuk a történéseket, akkor kiderül: erről szó sincs. Mindössze annyi történet – és ez sem szokatlan a történelemben –, hogy a '90-es évek végén az egyik szuperhatalom összeomlott, így átmenetileg egy, igazán erős hatalmi központ maradt a nemzetközi politikai küzdelem színpadán.

A történelem tanulsága azonban, hogy az ilyen hatalmi pozíció nem végleges és nem sokáig tartható. A háttérbe szorult hatalmak közül hamarosan új kihívók jelentkeznek az elsőbbségért, vagy a potenciális kihívók érdekei oly mértékben sérülnek, hogy előbb-utóbb megkísérlik a hátrányos pozíció megszüntetését. E jelenségre utaló jelek már évekkal ezelőtt is láthatók voltak, és a nyilvánosságra került dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy az egyetlen szuperhatalom hatalmi és biztonsági politikája egyértelműen az új kihívók felemelkedésének megakadályozása és a stratégiai előnyök megszerzésének a jegyében telt el. Az olyan kifejezések, mint a terrorizmus elleni világméretű küzdelem és a békemisszióknak feltüntetett, többnyire katonai műveletek, a fentebb említett előnyök megszerzésére irányuló háborúk valós céljait leleplezni kívánó színpadi kellékeknek tekinthetők.

¹ A Magyar Hadtudományi Társaság 2010. évi pályázatán II. helyezést elért tanulmány.

Nagy kérdés, hogy a politikai fejlődés évezredes törvényszerűségei felülírhatók-e, amint ez a '90-es években történt? Nagyon valószínű, hogy nem. Az államok történelmük során felemelkednek és elbuknak, esetleg hátrébb szorulnak, és újra felemelkednek. Arra viszont még nem volt példa, hogy szuverén hatalmak hatalmi állásukról és az érdekeik érvényesítéséről egy másik hatalom javára önként lemondjanak valamilyen közös eszme érdekében. Ilyesmire a politikai fejlődés során mindig csak kényszerből, vagy érdekből került sor.

Az államok közötti kapcsolatok és a nemzetközi rendszer működésnek természete

Az államok közötti versengés a történelemben a politikai kapcsolatok megszokott velejárója volt. Az államok soha nem voltak egyenlők és nem azonos súllyal és jogokkal foglalták el helyüket a nemzetközi politika színpadán. Az erősebb államok hegemoniára törekedtek, míg a gyengébbek alkalmazkodni próbáltak a túlélés érdekében. Egyenjogúságon alapuló szövetségesi viszony csak hasonló képességű államok vagy államcsoportok között jöhetett létre. Minden történelmi szakaszban felszínre került egy katonailag is jól szervezett állam, amely az erő birtokában képes volt szomszédjai fölébe kerekedni. Elfoglalta a területüket és a meghódítottakat a saját uralmi rendszerébe szervezte.

A hódítás vágya végigkíséri a népek történetét és máig hat a nemzetközi politikában. Minden állam, amely elegendő erőt tudott összegyűjteni, terjeszkedni próbált. A versengő állam kezdetektől fogva misztifikálja a katonai erőt. A sikeres hódító igyekszik területét növelni és az alávetett népeket a saját hasznára megszervezni. A birodalmi koncepció elméletét *Nagy Sándor* idején fogalmazták meg először és nem sokkal később Róma is kinyilatkoztatta, miért is ő hivatott az akkor ismert világot uralni. Minden birodalom a saját korában valódi nagyhatalomnak számított, hiszen hatalmuk az egész akkor ismert világra kiterjedt.

Az államok története tehát a hódítás története is. A hódítás legfőbb célja viszont – a legyőzött fél erőforrásainak és területének megszerzésével – a saját hatalom növelése. A terjeszkedés csak részben függ az akarattól, gyakran olyan kényszerből ered, amit motiválhatnak, a külső fenyegetések, a vallás, a tradíció vagy a hatalomvágy. Minden terjeszkedő hatalom legfőbb célja a lehetséges riválisok legyőzése, így biztosítva az elsőbbséget.

A sikeres birodalomépítés területi korlátait a földrajzi távolságok jelentik, amelyek a behatárolták és ma is behatárolják a terjeszkedés lehetőségeit. Könnyen belátható, hogy egy adott földrajzi kiterjedés felett, amit az aktuális történelmi kor, közlekedési, hírközlési és ezzel az ellenőrzési képességei határoznak meg, egy idő után a birodalom kormányozhatatlanná vált, és belülről bomlásnak indul. A terjeszkedés azonban öngerjesztő és önpusztító folyamat is, ami a történelem eddigi tapasztalata szerint, a végtelenbe mutat és az eddig ismert birodalmak túlterjeszkedéséhez és pusztulásához vezetett.

Erős túlzással sokan az 1648-ban megkötött Vesztfáliai béke nyomán kialakult, az ott követett politikai filozófiát tekintik a nemzetközi rendszer máig érvényes modelljének. Ez az állítás annyiban igaz, hogy van néhány alapfogalom, amelyekkel ez az egyezmény – bár a maitól eltérő értelmezésben – foglalkozott. Ilyen a szuverenitás

értelmezése, amely szerint minden állam a saját határain belül kizárólagos hatalmat gyakorolhat, azaz nem rendelhető alá magasabb hatalomnak (sem világinak, sem egyházinak).²

Napjainkra Európában és a világon formailag egyenlő államok rendszere alakult ki fokozatosan. Sokan gondolják, hogy a nemzetállam-központú gondolkodást a '70-es évek végén, de főleg '80-as évek elején felváltotta a világtársadalmi megközelítés. Én úgy gondolom, ez az állítás nem teljesen helytálló. A társadalmi gondolkodásban ma egyaránt jelen van az erős állam (elsősorban a nemzetállam) szükségességének az igénye, és a valamiféle világállam megteremtésének a víziója. Úgy tűnik, a XXI. század elejétől ismét a nemzeti gondolat erősödik a világban és a világ a többpólusú világrend visszaállítására felé indult el.

Az államok közötti versengés ma is a nemzetközi kapcsolatok természetes jelensége, a nemzetközi politika velejárója. Vetélkedésük azonban sohasem öncélú, mindig meghatározott érdekek mentén, előre kitűzött célok elérése érdekében zajlik. A kellő erővel rendelkező hatalmak, céljaik elérése érdekében, nem riadnak vissza semmilyen eszköztől. Hatalmi pozícióik elérése vagy megtartása érdekében az eszköztár természetes részeként kezelik a fegyveres erőszakot, illetve az ezzel való fenyegetést. Az adott állam külső erejét nagyban meghatározza annak geopolitikai, geostratégiai helyzete. Mégis azt kell mondanunk, hogy egy globális hatalom kivételes esetekben lehet szinte abszolút és ellenőrizetlen, mint ahogyan ez a legutóbbi húsz évben történt. Ennek oka, hogy egy nagyhatalom erejét és törekvéseit csak egy hasonló hatalom korlátozhatja. Az ilyen pozícióhoz azonban e szempontból sajátosan kedvező történelmi körülmények kellene és – mint említettük – az ilyen helyzet időben korlátozott.

Az erő sokféle lehet – és az írott jog vagy egyéb nemes szempont helyett – ma is az érdekérvényesítés elsődleges eszköze a gazdasági, a katonai, és az ideológiai. Az erő itt vázolt fajtáinak a súlya és szerepe a történelem során gyakran változott, de érvényes következtetésnek tekinthető, hogy a súlytalan, erőtlen állam érdekérvényesítő képessége – a nemzetközi politika regionális és globális színterén egyaránt – napjainkban is csekély. A korai és az ókori társadalmakra a katonai erő tisztelete volt jellemző. Ma az adott hatalomnak a nemzetközi rendben elfoglalt súlyát elsősorban a gazdasági ereje határozza meg, és ebből fakad minden más teljesítőképessége.

Az erősebb államok mindig is megkísérelték a gyengébbeket valamilyen formában teljes szuverenitásukról, vagy annak egy részéről való lemondásra kényszeríteni. Az erő politikai, katonai vagy területi, gazdasági előnyökre való átváltása azonban gyakran nem elégtette ki a terjeszkedő államot. Ezért az államok közötti alávetésnek nemcsak tartalmi, hanem gyakran szimbolikus jeleit is megfigyelhetjük. Tartalmi jegyei azt a célt jelenítik meg, amit az erősebb hatalom el kíván érni. Ilyen lehet a támogatás kikényszerítése, a másik területének a megszerzése, gazdasági előnyök megszerzése. A tartalom mellett azonban jelentősége van az alávetettség látható gesztusainak is, amellyel az alávetett nyilvánosan elismeri függését, illetve feltétlen támogatásáról biztosítja a „patrónusát”.

2 Bár kétségtelen tény, hogy ezt a békeszerződés a fejedelmekre és nem a mai értelemben vett államokra vonatkoztatta.

A nagyobb erő alkalmazásának igénye, az erősebb hatalom fenyegetésével szembeni sikeres ellenállás szükségessége szövetségek kialakuláshoz vezetett. Az ilyen szövetségek hasonló, vagy részben egyező politikai célokat követő államokat tömörítettek. Napjainkra, ilyen államok közötti politikai-katonai szövetségek rendszere épült ki és ezek egész földrészekre kiterjednek (lásd: antant, központi hatalmak; a hidegháború során: a NATO, CENTO, SEATO). A szövetségek, koalíciók szerveződése magasabb szintre emelte a versengést.

A második világháború végére a nagyhatalmak száma lényegében kettőre csökkent, amelyeket szuperhatalmaknak neveztek. A nukleáris fegyverzet a nyílt konfliktus vállalását értelmetlenné tette, de a szembenállás megmaradt. A küzdelem a Föld elmaradott, de stratégiaiilag fontos régióiba tolódott át. E térségek államai többnyire a stabilitásukkal fizettek, és a bolygó kritikus régióit alkotva, polgárháború formájában a mai napig „élvezik a nagyhatalmi befolyás gyümölcsét”.

A kétpólusúnak nevezett rendszerben nemcsak a kis, de a közepes államok érdekérvényesítő képessége is végletesen lecsökkent. Napjainkra az alávetés formái és módszerei változtak, finomodtak, de hatásukat tekintve ugyanolyan nyersekek, brutálisak maradtak, mint a korábbi korok gyakorlatában. A szuperhatalmi képességek az ellenállás minden formáját kilátástalanná teszik, ezért a nagyhatalmi politikai cél érvényesítéséhez gyakran elég a pusztító fenyegetés vagy a nyomásgyakorlás. A közvetlen katonai támadás, vagy az ezzel való fenyegetés mellett megjelentek a nyomásgyakorlás, a szankcionálás új formái, amelyeknek finom, kulturált megjelenésük van, de ugyanúgy az erőszak eszközei, mint a fegyveres támadás.

Ma sokan gondolják, és elég divatosnak tartják azt az elméletet, miszerint a fejlődéssel az államok közötti kapcsolatok valamiféle egyenjogú, a nemzetközi jog által vezérelt és főleg demokratikus irányban haladnak. Elismerve e felfogás szükségességét és úttörő szerepét, mégis úgy gondolom, hogy a nemzetközi jognak korlátai vannak. Mivel az ilyen törvények hatása az aláíró államok akaratától függ, így azok alkalmazhatósága a nagyhatalmi akarat függvénye. Márpedig a kellő erővel rendelkező kormányok e törvényeket meglehetősen „rugalmasan” értelmezik saját magukra nézve.

Napjainkban is gyakran előfordul, hogy ugyanarra a jelenségre az államok politikai céljuk elérése érdekében képesek egészen más jogi magyarázatot adni. Így válik a jog, amelynek fő szabályzó elvnek kellene lennie, gyakran pusztító hivatkozássá egy politikai cél elérése érdekében. *„Az új világ, új világrend kifejezéseket már korábban is gyakran használták egy-egy átfogó folyamat jelölésére. Ilyenek voltak például az »új nemzetközi gazdasági rend«, az »új európai rend« stb. kifejezések. A harmadik évezred elejére várhatóan kibontakozó új rend, új világrend olyan összetevőket foglal magában, mint a demokratikus törvénykezés elve, az emberi jogok, a humanitárius jog, a kisebbségek védelme, a környezetvédelem és – többek között – az Egyesült Nemzetek növekvő szerepvállalása. Az új világrend keretében tartoznak az államok közössége által hozott határozatok, charták, ajánlások, amelyeket olyan nemzetközi intézmények és szervezetek fogadtak el, mint az ENSZ, az EBESZ, az Európa Tanács és más regionális szervezetek. Az ezen szervezetek által elfogadott okmányok jelentős befolyást gyakorolnak a nemzetközi ügyekre, nem azok vezérlik azonban a nemzetközi folyamatokat és eseményeket. Ezeket ugyanis napjainkban, és valószínűleg a jövőben is, alapvetően a hatalom és a felelősségvállalási képesség befolyásolja.”*³

A fenti idézetben foglalt állítások jól tükrözik azokat a várakozásokat, amelyek a '90-es években az „új világrendnek” meghirdetett politikai berendezkedéshez kötődtek. Mára kiderült, megszűnt az egypólusú világról szőtt és talán nem is szerencsés álom és a világ lassan visszatér a nemzetközi rend jól bevált, bár technikailag sokkal modernebb mechanizmusaihoz. Az erős államok erősek és érdekérvényesítők maradnak, a gyengébbek pedig kiszolgáltatottak. E tényen nem változtat a nemzetközi szervezetek léte és a gyakran hangoztatott nemes eszmék sem. Változott viszont az érdekérvényesítés módja. A nyílt parancs helyett a szavazategyűjtés technikájának alakításával, a szavazás befolyásolásával (például a NATO-ban) érik el a kívánt eredményt (megvesztegetés, valamilyen előny felajánlása, nyomásgyakorlás, zsarolás, fenyegetés).

Annak ellenére, hogy nemzetközi szervezeteket hoztak létre és szabályokat alkottak a konfliktusok békés elrendezésére, a viták a mai napig gyakran a harctereken dőlnek el. E nemzetközi szervezetek szigorúan csak elvileg állnak nemzetek felett, és az intézményekben – ismét csak elvileg – a tagállamok egyenlősége érvényesül. Azonban az erősebb hatalom, minden magasztos, deklarált elv ellenére, ezeken belül is kivételes jogokat biztosíthat és biztosít is magának (ENSZ, NATO stb.). A nagyhatalmak, érdekeik védelmében, bármikor készek voltak manipulálni, ha szükségesnek látták, akkor gátolni az ENSZ munkáját. Ez a helyzet napjainkban sem változott!

A globalizálódás folyamata során az érdekek mentén újabb hatalmi ellentétek vannak kibontakozóban, mely törekvések egészében ismét a multipoláris világrend kialakulásának irányába mutatnak. A globális világrend és a hozzá tartozó ideológiák részéről egyfajta sértődöttség, a világ erőltetett ideológiai alapú „jó” és „rossz” erőkre történő megosztása alakult ki. Ezek azonban nem igazán megalapozottak, nincs elméleti alapjuk, pusztán csak politikai szlogenek. Úgy tűnik, hogy a kelet–nyugati konfliktus folytatódik, csak más hatalmi-politikai csoportosulásban és felerősödik az észak–dél ellentét. Az Egyesült Államok korlátainak felismerése mellett új hatalmi központok kialakulása figyelhető meg (Oroszország, Kína), és az egypólusú világrendről szőtt álmokat a 2008. évi orosz–grúz háború, – ami inkább tekinthető egy regionálisan zajló nagyhatalmi erőpróbának, mint egy kis nép és egy óriás helyi összecsapásának – szétoszlatta.

A nemzetközi biztonság a kétpólusú világrend felbomlása után

Közismert definíció szerint a biztonság a veszélyezettség hiánya. Véleményem szerint azonban ez a kérdés összetettebb annál, hogy ilyen röviden magyarázható lenne. Az első kérdés: létezik tisztán a biztonság megteremtésére irányuló törekvés? Van-e olyan biztonságpolitikai megoldás amit, ha megteremtünk, nem veszélyeztetjük mások biztonságát? Az egyoldalú biztonságra törekvés egyúttal fenyegetést is jelent a környezet számára. Az államok a történelem során nemcsak a biztonságuk megteremtésén fáradoztak, hanem ha, lehetőségük adódott, akkor azonnal a másik

3 Csabai György: A biztonság alapvető problémái az ezredfordulón. Biztonságpolitika, VIII. évfolyam, 3. szám, 1998. szeptember,

állam biztonságára törtek. Tisztán a biztonság megteremtéséről azon népek esetében beszélhetünk, amelyek fallal vették körül településeiket és őrizték termésüket.

A biztonság megteremtésének szándékában mindig két motiváló tényezőt ismerhetünk fel: megvédeni a már megszerzett javakat, és elvenni a másik erőforrásaikat, ezzel erősítve a saját képességeket. A biztonság megteremtésére tett erőfeszítések kapcsán olyan örök körforgásról van szó, amely a végtelenbe vezet, mert a törekvés, hogy egy állam egyoldalúan megteremtse a saját biztonságát, egyúttal fenyegetést is létrehoz a környezetére számára. A fenyegetés viszont újabb potenciális ellenfelek színrelépését is előidéz. A folyamat egyre magasabb szinten ismétlődik, míg végül minden nagyhatalom – Asszíriától a Német Birodalomig – megtalálja a legyőzőjét.

Minden hatalom akkor érzi biztonságban magát, ha erősebb, mint a környezetében lévő államok. A korai társadalmak korában az erőt mindig a terület, a birodalom kiterjedése szimbolizálta, aminek egyrészt stratégiai, másrészt, a gazdasági jelentősége volt. Mára a biztonságfogalom (elsősorban tartalmában) kibővült az érdekek biztonságával. Egy valós képességekkel rendelkező hatalom nemcsak a területét védelmezi, hanem az érdekeit is. E jelenség a fegyveres konfliktusokat távoli földrajzi térségekbe is kiterjesztette. Ehhez arra volt szükség, hogy egy sor olyan fogalom kerüljön az államok biztonságát befolyásoló tényezők körébe, amelyeket a hagyományos biztonságfelfogás nem ismert. Tény, hogy a külső biztonság fogalma kibővült a bűnözés, a kábítószer-kereskedelem, a terrorizmus elleni harccal. Mindez odavezet, hogy az erősebb államok több lehetőséget kapnak, hogy saját, nem is mindig biztonságának tekinthető érdekeit a gyengébb területén védjék meg.

A hidegháború megszűnése után a biztonság kérdései világszerte a vezető (fontosabb) problémák közé, ott is az első helyre kerültek. Az újságok címlapjai a biztonság hiányának az érzését erősítették. A hírekben vezető helyen szereplő terrorista-cselekmények (elsősorban az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-én történt terrortámadás-sorozat) azt erősítették meg az emberekben, hogy kiszolgáltatottak.⁴ Mégis az a kérdés, hogy ez a folyamat mennyire manipulatív. Kérdés, hogy valóban annyira kiszolgáltatottak-e az emberek, mint amennyire ma elhitetni igyekeznek velük? Én úgy gondolom, hogy nem, vagy legalábbis nem azon veszélyek által fenyegetettek, amelyek „elhárítása” ma prioritást élvez.

A nemzetközi biztonságra nézve azonban, más oldalról, valóban súlyos veszélyek leselkednek, ezért szerintem a biztonságfogalom új értelmezésére van szükség. A biztonság területén legalább annyi, kifejezetten nemzeti, állami szintű feladat létezik, mint egyetemes. Sok veszélyt rejt magában a fogalmak keverése és – ebből adódóan – egyes, kellő erővel bíró államok, vagy nemzetközi közösségek saját elhatározáson alapuló jogformálása a más országok belügyeibe való beavatkozásra.

A világ biztonsági helyzete 2001 előtt is legfeljebb számszerűen mutatott javuló tendenciát, utána viszont egyértelműen rosszabbodott. A biztonság szintjét nem az méri, hogy mennyi fegyveres konfliktus történik egy vizsgált időszakban. Sokkal inkább meghatározó, hogy milyen hatalmak vesznek részt benne, milyen méretű és

4 Ilyenek voltak az egymást követő bombarobbanások Spanyolországtól, Oroszországon át, Afrikáig. Ilyen Pakisztán labilis helyzete, ami – atomhatalomról lévén szó – különösen veszélyes.

főleg milyen folyamatokat indítanak be a világpolitika színpadán. Irak, Afganisztán megszállása és az azt követő kaotikus, kilátástalan állapotok, a gyanús körülmények között kirobbantott grúz–orosz háború, egyre inkább ráébreszti az embereket arra, hogy mennyire manipulálhatók a félelmeiken keresztül. A hivatalos sajtó és a kormányok propagandája ellenére már csak kevesen gondolják, hogy valamiféle magasabb célok, és a deklarált nemes eszmék védelmében folyik a háború a Föld Európától távoli térségeiben.

A sokat emlegetett terrorizmus tünet és ürügy egyszerre. Tünet, mert a kiváltó okok sokkal mélyebbek annál, hogy ad hoc jellegű hadjáratokkal kezelhetők legyenek. Ürügy, mert a humanitáriusnak becézett katonai műveletek mögött valós nagyhatalmi játszma húzódik meg. Számos ország követte az Egyesült Államok iraki és afganisztáni példáját: a katonai erőszakot csak a saját belső, nem feltétlenül terrorista ellenzékével szemben alkalmazta.⁵

Az Európa Tanács 2003 decemberében elfogadott biztonsági stratégiája szerint is előtérbe került a távoli veszélyek elleni védelem, vagyis a harci cselekmények távoli területekre történő kitolása. Ezzel a dokumentummal távoli térségekben is törvényesítik a katonai intervenciót és a fegyveres erőszakot bárki ellen, akit saját felfogásuk szerint terroristának tartanak. Bár elismerik, hogy az új veszélyek egyike sem tisztán katonai jellegű, mégis a fegyveres erők, ezen belül a távoli földrészeket harcolni tudó csapatok fejlesztéséhez adnak zöld utat.

A kétpólusú világrénd viszonyaihoz képest a mai biztonsági helyzet egyrészt kiszámíthatatlanabb, másrészt nagyon is kiszámítható. Kiszámítható, mert a világ nagy politikai átrendeződései a hagyományos elvek mentén történnek, és ezek bizonyosan valamilyen szintű nagyhatalmi szembenálláshoz vezetnek. Viszont, nem tudni, hová vezethetnek a feszültséggel terhes állapotok a Föld elmaradott részein. A problémák katonai megoldása, amit ma a politika erőltet, valószínűleg tovább fokozza az instabilitást a világban és a nagyhatalmak között is további érdekellentéteket gerjeszt, a saját geopolitikai, geostratégiai érdekeik mentén. A biztonságosabb világ megteremtése teljesen más intézkedéseket kíván, mint „a terrorizmus elleni világméretű küzdelem” ködös, sehova nem vezető káosza.

E célok elérése nem megy egyik napról a másikra. Elsődleges feltétele az őszinte szándék, mert csak így lehet megváltoztatni, egyetemessé és átfogóvá tenni a biztonsági prioritásokat. A világszervezetekben, elsősorban az ENSZ-ben történő valódi és a nemzetközi együttműködést szolgáló változások szükségesek, hogy elősegíthessék egy igazságosabb, biztonságosabb világ kialakulását. A világ nem működhet oly módon, hogy a világszervezetek nagyhatalmi érdekeket szolgálnak ki, vagy egyedi érdekeket szolgáló, valójában szépen hangzó és egyetemesnek kikiáltott elveket, társadalmi-politikai berendezkedéseket kényszerítenek a világ oly részeire, ahol ezeknek semmiféle történelmi hagyományuk nincs.

5 Több ország (például Oroszország, Kína, Kolumbia, India, Indonézia, Izrael stb.) fegyverrel, politikai és jogi terrorral csapott le a belső felkelőire, ellenállóira, terroristának bélyegezve őket.

A biztonságról szóló viták napjainkra felélénkültek. E viták során jutottak el a következő felismerésekhez:⁶

- A fegyverek, különösen a tömegpusztító fegyverek, nem jelentenek biztonságot.
- A jelenlegi világban sok biztonsági probléma csak nemzetközi szinten kezelhető.
- Az ország vagy állam biztonsága önmagában nem kielégítő. Sokkal fontosabb az ott élő közösség minden szintű biztonságos helyzete.

A biztonság megteremtésében és a veszélyek jelentkezésében előtérbe kerültek a nem katonai, politikai elemek. A nemzetközi rend hidegháborús biztonsági szerkezete 1989–91 után megváltozott, de a hidegháború utáni törekvések sem tudtak választ adni a felmerült biztonsági problémákra. Sokan gondolták, hogy a nagyhatalmi vetélkedés kora lejárt és helyébe az egységes, de legalábbis egypólusú, az USA által vezetett világrend lép. Az ezzel szemben jelentkező ellenállást sokan csak ideiglenes, felesleges aktusnak tekintették, amely késedelmet okozhat, de a lényegét nem akadályozhatja meg.

A „hagyományos háborúk kora lejárt” – jóslták sokan, és hadseregeket próbáltak meg leépíteni, átalakítani az „új doktrína” jegyében. Sokak szerint a hagyományos konfliktusok veszélye csökkent, mert a hidegháború utáni évtizedekben számszerűen kevesebb háború tört ki. A számok mögé nézve azonban kiderül, hogy a veszély éppen nőtt, mert a fegyveres konfliktusok jellege megváltozott. Az elmúlt évek összecsapásaiban a nagyhatalmak a harcok közvetlen részvevőivé váltak. Szembenállásuk zónái kitolódtak olyan, hagyományosan érzékeny területekre, mint például Kelet-Európa, Közép-Ázsia, a Kaukázus. A konfliktusos zónák határainak két oldalán közvetlenül az ellenérdekelte nagyhatalmak (USA, Oroszország, Kína) állnak szemben egymással, amire hidegháborúban nem volt példa. Mára az is kiderült, hogy a világ nem akar egy egyetemes vezetésű világtársadalmat és a többpólusú világrend felé halad.

A világot jelenleg Oroszország, Kína és az USA kialakuló vetélkedése, a gyenge Európai Unió erőlködése, a muzulmán világ és az egyre inkább elégedetlen Dél-Amerika forrongása jellemzi, amelyhez további konfliktusok, regionális problémák járulnak.⁷ Napjainkban is számos kisebb nagyobb helyi háború, katonai konfliktus zajlik és továbbiakkal is számolni kell.

Vizsgáljuk meg, hogy kialakulhat-e olyan helyzet, amely új hatalmi központok kialakulásához és a hidegháborúhoz hasonló körülmények, újragrjesztéséhez vezet, visszatérhet-e a nemzetközi elhidegülés!

6 Michael Renner: A biztonság új értelmezése. A világ helyzete (újragondolt biztonság). Föld Napja Alapítvány, 2004, 19. old.

7 A világpolitikai folyamatokat, így a jelenleg folyó háborúkat, nagyban meghatározza az USA jelenleg vitathatatlan vezetőpozíciója. Az amerikai stratégia e pozíció megtartására, vagy legalább a lejjebbcsúszás késeltetésére irányul. Ezt hívják ma a terrorizmus elleni világméretű háborúnak. Úgy tűnik, Kína a háttérben lassan emelkedik, Oroszország gazdasági ereje sokat javult a '90-es évek óta, katonai ereje pedig eddig is nehezen volt vitatható. Az orosz külpolitika megélénkült és nyilvánvalóan regionális nagyhatalmi pozíciók megszerzésére tör. Oroszország ma már kész és képes saját érdekeit érvényesíteni az egykori szovjet zónában. A 2008 évi, Grúzia elleni villámháború jól demonstrálta, hogy határai mentén meg tudja akadályozni az amerikai törekvéseket is.

- Az USA és Oroszország vetélkedése, konfrontációja – az Ukrajnában, Grúziában és más egykori szovjet államokban folytatott nyugati, elsősorban amerikai tevékenység következtében – részben kiéleződött. Az e térségekben lezajlott forradalmakról mára kiderült, hogy az új úgynevezett nyugatbarát, demokrata politikai garnitúra semmiben nem különbözik megdöntött elődeitől. Szinte azonnal deklarálták nemzetközi politikai céljaikat (például a NATO-hoz való csatlakozás szándékát), a pártfogók (többnyire az USA) szinte azonnali megjelenése, pedig egyértelművé tették mi történt a háttérben.
- A NATO és Oroszország katonai szembenállása elvben lehetséges, de nem valószínű. A NATO, mint szövetség céljaiban és funkciójában egyaránt idejétmúlt. Létének legfőbb értelme, hogy jelenleg az USA európai érdekei legfőbb megjelenítőjeként funkcionál. Önállóan, amerikai kezdeményezés nélkül konfrontációra nem képes, ezért a NATO–orosz szembenállás csak az USA–orosz szembenállás összefüggéseiben értelmezhető.
- Az Oroszország és Kína közötti hatalmi versengésnek vannak jelei, de ma ezt a két országot az Ázsiában folyó amerikai hegemonia-törekvésekkel szembeni ellenállás inkább együttműködésre készíti, hogy közösen hatékony ellen-súlyt tudjanak képezni.
- A Kína és az USA közötti szembenállást a Tajvan és Észak-Korea kérdésben meglévő érdekellentét gerjeszti. Az erősödő kínai gazdaság Kína politikai befolyását és hatalmi igényeit is növeli. A növekedő Kína viszont sérti az amerikai érdekeket. A közeljövőben az amerikai hatalom mind a kínai, mind az orosz törekvésekkel szemben visszaszorul Ázsiában. Egyetlen ország sem bírhatja erővel az egész világ ellenőrzését.

A felsoroltakkal szemben az iszlám világ sem gazdasági, sem katonai, sem politika téren nem képes egyenrangú félként fellépni a nemzetközi politika nagyhatalmai ellenében. Az erről szóló teóriák pusztán spekulációk. Az iszlám világon belül ma több a megosztó, mint az összetartó elem, ezért az egységes fellépés minimumkövetelménye sincs meg.

A nemzetközi helyzet rosszabbodása, az államok (szövetségek) közötti légkör lehűlése, elmérgesedése olyan fejlemény, amellyel reálisan számolni kell. E változat akkor következik be, ha a résztvevők érdekei ellentmondásba kerülnek egymással és nincs mód és hajlandóság a megegyezésre. Ennek félreértésében van az új világrend hirdetőinek nagy tévedése. Nem lehet és nincs olyan helyzet, hogy egy nagyhatalom hegemoniája korlátlanul érvényesüljön a végtelenségig, és a békés megegyezéshez minden fél akarata szükséges. A jövő alakulásáért és formálásáért érzett felelősségnek arra kellene ösztönöznie a döntéshozókat, hogy okuljanak az elmúlt fél évszázad tapasztalataiból. Fontos feladatuk lenne, hogy eleve akadályozzanak meg minden olyan eseményt, amely a hidegháborúhoz, vagy ahhoz hasonló politikai légkör kialakulásához vezet.

Az ENSZ-nek, mint megújuló világszervezetnek (ha képes lesz rá), és a nyugati vezető hatalmainak, az unióknak, szövetségeknek olyan politikát kell folytatniuk, amely partneri szerepet juttat a kívülálló hatalmaknak, szövetségeknek, szervezeteknek is. Különösen így kell lenni ennek Oroszország esetében, amely geostratégiai helyzeténél, nagy lélekszámánál, területi kiterjedésénél és katonai képességénél

fogva számottevő tényező. Oroszország kihagyása az európai biztonsági rendszerből a kontinens szétszakadásához vezethet. A kettészakadt Európa viszont nem tudja eredményesen kezelni a jelenleg meglévő és a jövőben felbukkanható új veszélyeket, kihívásokat és kockázatokat. A partneri alapokon együttműködő világ előtt hatalmas lehetőségek tárulhatnak fel, ha a vezető hatalmak ezt választják. Lehetőség nyílna az eddig nem megfelelően kezelt problémák megoldására. A nagyhatalmi játszmák, azonban inkább megosztóak, mint összetartóak. „2001. szeptember 11. a biztonság és a terrorizmus elleni harc új korszakát jelzi. George W. Bush, amerikai elnök kijelentése, miszerint »aki nincs velünk, az ellenünk van«, a biztonság és a terrorizmus elleni harc, a »jó és a gonosz« közötti választást jelenti. A semlegességnek, a saját útnak, a meggondolásnak többé nincs helye. Bush szerint, a terroristák azért gyűlölnék bennünket, mert mi szabadok vagyunk. A biztonság és a terrorizmus elleni harc iránti elkötelezettség ma a politikai hovatartozás döntő szempontjaként jelentkezik. A biztonság és a terrorizmus elleni harc iránti feltétlen elkötelezettség ma azonos a neoliberális politika és a globális világrend iránti elkötelezettséggel.”⁸

Mára bizonyossá vált, hogy egyetlen állam sem képes megszerezni a teljes dominanciát a világ fölött és új, felemelkedő, vagy újra felemelkedő hatalmak megjelenésének lehetünk a tanúi. A világ valószínűleg több hatalmi centrum körül fog rendeződni, ami az egypólusú globális világ elméletének a végét jelenti. E tény bizonyosan megváltoztatja a biztonságpolitikai elméleteket és a NATO-ban ma oly divatos katonai elméleteket is. Visszatérés várható a túlhaladottnak tekintett biztonsági modellekhez, ami új megközelítésbe helyezi az Európa biztonságáról vallott nézeteket is. Ilyen nemzetközi felállásban ugyanis az EU-nak döntenie kell: vagy politikailag is törekszik hatalmi centrummá válni a hozzátartozó védelmi képességekkel, vagy gyenge báb marad, ami a létét és értelmét kérdőjelezi meg.

A NATO szovjetellenes szövetségként jött létre és fontos szerepet játszott a hidegháborúban. A Varsói Szerződés feloszlásával, a kétpólusú nemzetközi rend megszűntével a NATO is identitászavarba került. Mivel feloszlata túl sok érdeket sértene, ezért próbálja helyét és szerepét megtalálni az új helyzetben. A '90-es években intenzív célkeresés jellemezte, és kissé öncélú szervezetté vált. Elismerve az USA és Európa szövetségének szükségességét, szerintem e kapcsolatoknak új formát és tartalmat kell kapniuk a jövőben. A NATO léte viszont akadályozza az önálló európai védelmi képességek megteremtését, de nem mondjuk ki, hogy nincs is arra szükség, így nagyon valószínű, hogy nem lehet a jövőbeni európai biztonság alapja és garanciája.⁹

A 2008. augusztus 7-ei, Dél-Oszétia elleni grúz támadással indított háború kimenetele és eseményei a Kaukázusban, bizonyos fordulópontot jelentettek a nemzetközi viszonyokban. Egyértelműen jelzik, hogy vége az Amerika vezette egypólusú világrendről szőtt álmoknak, és az idősebb Bush által 1991-ben meghirdetett új világrend nincs többé. Mára, nemcsak a nemzeti függetlenségi népmozgalmak és elszigetelt „gonosztevő államok” szegülnek szembe az amerikai expanzióval, hanem

8 Agamben, Giorgio: OnSecurity and Terror.

http://fazarchiv.faz.net/webcgi?START=A20&DOKM=775258_FAZ_0&WID=69343-5800873-11505_4

9 Az erről szóló európai–amerikai vita erősen elvi jellegű. Az amerikaiak lennének a legjobban meglepve, ha ez az erő létrejönne, mivel az amerikai irányítás, beleszólás lehetősége nélküli európai védelem nem szívügyük.

új hatalmi központok jöttek, jönnek létre. Még nem igazi kihívók, de már jelzik a változást. E helyzethez egy meglehetősen egyoldalú politika vezetett el. A Pentagon már az 1990-es évek elején figyelmeztetett, hogy biztosítani fogja: ne jelenjen meg globális riválisa a nemzetközi porondon. Ilyen értelemben tehát Nyugat-Európa is potenciális ellenfélnek számít, és mint fogalmaztak, az USA „számításba kell, hogy vegye a fejlett nyugati ipari nemzetek érdekeit, elvegye a kedvüket attól, hogy szembeszegüljenek a vezetésünkkel”.

Oroszország esetében, folytatódott az oroszok stratégiai bekerítése, ami olyan ellenálláshoz vezetett, hogy képtelennek megakadályozni egy többpólusú világ kialakulását. Az amerikai–orosz feszültség mögött az áll, hogy Oroszország nem vette jó néven, hogy az amerikaiak támogatták (vagy inkább szervezték) a biztonságát hátrányosan érintő eseményeket Ukrajnában, Közép-Ázsiában és a Kaukázusban (narancsos, rózsás, tulipántos „forradalmak”). Nem erősítette a jó viszonyt a NATO egyoldalú bővítése sem.

Tény, hogy Oroszország jelenleg a határaihoz közeli régiókban erős hatalom, nagyhatalmi státuszát pedig a nukleáris ütőerő biztosítja. Amerika a világ legerősebb állama marad a következő években, de már nem rendelkezik a '90-es évek korlátlan lehetőségeivel. Hatalmának korlátai a közeljövőben átrendezik a világban meglévő biztonságpolitikai kockázatok súlyozását is, ami kihat a hadviselésről vallott felfogás változására is.

Mindezen változások kihatással kell, hogy legyenek a világ országainak a honvédelmi politikájára is. Nagyon valószínű, hogy a jövőben nem tartható nagyon sok, már-már vallásos hittel hirdetett tétel, miszerint a konvencionális háború a múlté és a hadseregeknek elsősorban a gerillák és a terroristák elleni küzdelemre kell felkészülni.

A katonai modernizációról (Divatirányzatokat, vagy valódi fejlődést?)

Alig tagadható, hogy hazánkban a haderőreformnak elkeresztelt, a '90-es évek kezdetétől tartó folyamat kudarcba fulladt, és bátran prognosztizálható, hogy ez a jövőben is így marad. Ennek okait tanulmányozva joggal tehető fel a kérdés, hogy mi történt, miről is van valójában szó.

A háború mestersége szakismereteket követel, nem függ a pillanatnyilag betöltött egyéni pozíciótól és nincs kapcsolatban, a külszolgálatban eltöltött évek számával sem. Pusztán az számít, hogy valaki megtanulta a mesterségét vagy nem. A katonai foglalkozása az alapoktól a csúcsig ugyanúgy speciális ismereteket követel meg, mint bármely más polgári foglalkozás. Nem kell túl széles látókör annak megállapításához, hogy amennyiben az egyén nem képes, vagy nem akarja az alapokat elsajátítani, nem fut be elsősorban tapasztalati úton szakmai karriert, az nem értheti, nem érti a katonai mesterség lényegét.

Meglátásom szerint a katonai tudás alapjai – természetesen a teljesség igénye nélkül – a következőkből állhatnak:

- a hadtörténelem alapos ismerete;
- katonai alapképzés megléte (nem rendszerváltás-függő);
- a katonai szakismeretek elsajátítása (szakmai specializálódás);

- gyakorlati tapasztalat (a hadsereg különböző beosztásaiban eltöltött több-kevesebb idő, felfelé emelkedő, fokozatos előmenetel);
- képesség a magasabb összefüggések felismerésére.

Nem tekinthető szokatlan gyakorlatnak az elmúlt években, hogy az aktuális honvédelmi vezetés aktív kommunikációval pozitívként próbálta beállítani az általa kitalált és a honvédségre ráerőltetett változtatásokat. Szerintem érdemes lenne szakmai alapon megvizsgálni, hová jutott e „reformok” révén a hadsereg. Azért gondolom így, mert más módon nem lehet objektív képet kapni arról, mennyire van összhangban a kommunikáció és a valóság. Meglátásom szerint a honvédség teljesítményének egységes mutatók alapján történő mérésével, az uralkodó állapotok elemzésével kellene eldönteni, hogy eredményesek voltak-e az elmúlt évek változtatásai, vagy sem.

Abban talán mindannyian egyetérthetünk, hogy amennyiben a Magyar Honvédség nem képes teljesíteni, az alkotmányból, a törvényekből és – nem utolsósorban – a magyar társadalom elvárásaiból eredő kötelezettségeit, akkor nem képes a rendeltetésszerű működésre. Csak hogy világossá tegyük, e kötelezettség nem jelenthet mást, mint az ország védelmének a képességét. Alkalmasságot az ország függetlenségének, területi épségének a megvédésére! Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést, lényegtelen, hogy a hadsereg milyen szinten elégíti ki a politika nemzetközi elkötelezettségeiből adódó elvárásokat, vagy a NATO különböző, többnyire ad hoc jellegű igényeit, esetleg a nem éppen időtálló magyar biztonságpolitikai jóslatokban megfogalmazott „követelményeket”. Amennyiben a Magyar Honvédség nem képes olyan harctevékenységek végrehajtására, amely biztosítja az ország védelmét háborús körülmények között, akkor nem alkalmas funkciója betöltésére!

A leépítésnél is nagyobb probléma az utóbbi években felszínre tört látásmód, amelynek jegyében – a harci képesség fejlesztése helyett – a hadsereg szerkezetének egyoldalú torzítását is keresztülvitték (például a NATO hiányzó kapacitásnak kitöltését célzó képességek minden más rovására történő egyoldalú fejlesztése). Nem túlzás állítani, hogy e szemlélet gyakorlatba ültetésével a honvédség évtizedekre alkalmatlanná vált alaprendeltetéséből (az ország védelme) fakadó katonai feladatok végrehajtására.

A közelmúltban egy újságcikkben olvastam, hogy létezik a Honvédelmi Minisztériumban egy nemzetközileg elismert szakértői csapat, amelynek működése szerintem mindenkit csak örömmel tölthet el. Viszont ilyen felkészült gárdával a háttérben, nem érthető, miként történhetett meg, hogy napjainkra funkcionálisan szétesett a haderő és a harcra való alkalmasság helyett, fő képességként preferálnak kiegészítő katonai képességeket (könnyűlövész, víztisztító, különleges műveleti stb.). Az ilyen képességek kialakítása és fenntartása egyrészt sok pénzbe kerül, másrészt nagy kérdés mire is alkalmazhatók valójában? Itt kell megjegyezni, hogy ilyen tevékenységre alkalmas csapatokat minden hadsereg alkalmaz, de – hazánkkal ellentétben – máshol senki nem tartja ezeket a haderőfejlesztés fő irányainak.

Kiválasztottam néhány olyan szempontot, amelyek objektív vizsgálatával, nagy biztonsággal eldönthető, vajon a mai magyar haderő valóban a modernizáció felé halad-e. Ezek a következők:

- A honvédség fegyelmi helyzete, bűnügyi statisztikai mutatói, morális állapota.
- A költségvetési források elosztása, felhasználása.

- A kiképzés helyzete, szakszerűsége, rendszeressége, a követelménytámasztás.
- A kiképzési bázisok megléte, a csapatokhoz viszonyított elhelyezkedése, műszaki állapota.
- Egymásra épülő, egységes kiképzési és követelmény-programok, valamint a hozzájuk tartozó szabályzatok és szakirodalom megléte, kidolgozottsága.
- A kiegészítési rendszer és tartalékképzés (ezen belül a személyi, anyagi tartalék) megléte, azok mozgósításának a feltételei.
- A hadsereg szerkezete, az állománykategóriák létszáma, rendfokozat szerinti összetétele.
- A tiszti- és tiszthelyettes-képzés, továbbképzés állapota.

Úgy gondolom, ha ténszerűen vizsgáljuk a felsorolt területeket, akkor kiderül, hogy nem vagy alig találunk olyan mutatót, amely kielégíti egy működőképes hadsereggel szemben elvárható követelményeket. Ez akkor is így van, ha eddig a hivatalos kommunikáció más képet festett, és külön rendezvények szolgálták az „ütőképességnek” a közvélemény számára történő bizonyítását (például a Bevetési Irány gyakorlatok). Az sem nagyon tagadható, hogy miközben az elmúlt években nem született szakmailag igazolható elgondolás a hadsereg jövőbeni szerkezetére és működésére vonatkozóan, elit alakulatokat vertek szét és jó feltételekkel bíró, milliárdos költséggel felújított laktanyákat szüntettek meg a szakma számára nemigen érthető döntések alapján.

A harcoló állomány arányának növelése nagyon szép cél, és már legalább egy évtizede deklarálják. Ellenben nemigen tagadható, hogy sem az alulméretezett, de fellengzősen dandárnak nevezett (mert nem az), sem más szervezeteinket nem sikerült feltölteni katonákkal. A rossz feltételek, az alacsony fizetés, a bürokratikus akadályok és a szakszerűtlenség, a szükséges létszám kitölthetősége ellen hatnak. Másik fontos kérdés a kiképzés szakmai színvonalának romlása. Nincs egységes kiképzési és követelmény-program, eltűntek a szabályzatok. Márpedig objektív követelményrendszer hiányában ma hivatalosan senki nem tudhatja, hogy mi alapján folytassa a kiképzést és milyen szempontok alapján kell mérnie a teljesítményeket. Röviden megfogalmazva: nem lehet meghatározni, hogy milyen követelményeknek kell a magyar katonának megfelelni ahhoz, hogy kiképzettnek tekinthessék. Folytatva a sort: kevés a szakszerű terepfoglalkozás, eltűnt a módszeresség, az alaposság és velük együtt a szakmaiság. Elméletivé vált a parancsnokok felkészítése és csökkent a gyakorlatias kiképzés. Márpedig a gyakorlati végrehajtásra való készség minden hadsereg döntő tulajdonsága. Hiába tudja ugyanis, valaki elméletben kiválóan megfogalmazni, hogy mi a feladata, ha azt nem tudja végrehajtani.

Az „eredmények” nem elhanyagolható következménye, hogy a hadseregből lényegében eltávoztak azok a tapasztalt tisztek és tiszthelyettesek, akiknek hiánya – minden ellenkező kommunikáció ellenére – erősen érezhető. Mára lényegében megszűnt a folyamatosság a szakma továbbvitelében, a fiatalabbak ritkán találkozhatnak olyan idősebb kollégákkal, akik tudásuk, tapasztalatuk átadásával segíthetik őket.

Ma már többen hibás döntésnek tartják, hogy a Magyar Honvédség reformjának keretében a haza védelméről lemondva – az ország határait, úgymond, több ezer kilométerre kitolva – és a külföldi missziókban való részvételt előtérbe helyezve,

megszüntettünk több fegyvernemi kultúrát, jól felkészült szakemberektől, drága technikától és több évszázados hagyományoktól váltunk meg. Ma már tudjuk, a fegyvernemek megszüntetését semmi nem indokolta. Már csak az a kérdés, hogy értékelhető feltételek hiányában miként is kívánják megszervezni a személyi, ezen belül főleg a tiszti, tiszthelyettesi állomány utánpótlását, a technika pótlását. Mert nem lehet vita tárgya, hogy amennyiben egyszer mégis szükséges lesz felállítani e csapatokat, az bizony nehezen megy kiképzett tartalék, felkészült szakemberek és anyagi feltételek nélkül.

A háborúk története arra tanít, hogy a harc sikeréhez különböző rendeltetésű szervezetek együttműködése szükséges. Pontosabban: bonyolult, egymásra épülő tevékenységről van szó, amelyben minden résztvevő jelentősége, szerepe meghatározott, tehát nem nélkülözhető. Ezért nem engedhető meg a merev kategorizálás, az együttműködő elemek jelentőségének önkényes kiemelése, mivel ez óhatatlanul tévedéshez vezet. A jó katona többek között tanulni is hajlandó, ami nem mindig különböző, külföldről származó felszínes brosúrák tanulmányozását és az azokban foglaltak kizárólagos, kritikátlan átvételét jelenti. Sokkal inkább széleskörű, gyakorlati jártasságot, elméleti ismereteket, szakirodalmi olvasottságot és még inkább az olvasottak megértésének a képességét foglalja magába.

Ha réálisan gondolkodunk, akkor belátjuk, hogy még egy jól képzett katonának sem mindig könnyű eldönteni, mi korszerű és mi elavult a hadviselésben. Az elharmarkodott „újítások” gyakran okoznak kárt, éppen úgy, mint ahogy a ködös fogalmak (például „új gondolkodásmód”) gyakori hangoztatása sem vezet sehová. Erre példaként talán az iraki háborút lehet felhozni. Egész sor korszerűnek titulált fegyverzettről, harceljárásról és gondolkodásmódról derült ki, hogy a valós követelményeknek nem felelnek meg. Ezért, jobb híján, vissza kellett térni, vagy újra fel kellett fedezni (majd új felfedezésként tárni a világ elé) az egykor természetes, de mára rég elfeledett dolgokat. Egyszeriben ismét megjelentek régebbi, ám nagyobb hatású fegyverek, amelyeket az „új gondolkodásmód” már régebbi leírt.

A fegyveres konfliktusok története, az azokból levonható tapasztalatok, nem azt tanítják, hogy a korszerűen kiképzett, funkcionálisan jól felépített hadsereget, ki lehet váltani néhány tucat lelkes, esetleg kivételesen jól felkészített katonával. Ennek felismerése azonban a jövő és úgy tűnik, hogy sajnos nem a közeljövő lehetősége. A katonai tudás pragmatikus, a legfontosabb a helyes elvek alapján megszerzett gyakorlati tapasztalat és képesség a feladatok gyakorlati kivitelezésére. A katonai kötelék vezetése jellemzőságot, elméleti tudást, ennek kreatív gyakorlati alkalmazását, az emberekkel való foglalkozás képességét és nagyon nagy tapasztalatot igényel. A laktanyában, a gyakorlótéren és kiképzésben eltöltött idő és az itt nyújtott teljesítmény elsődleges előmeneteli feltétel kell, hogy legyen (ma missziót is lehet vezetni pusztán rendfokozati alapon, megfelelő szintű parancsnoki gyakorlat nélkül).

Ha rákérdeznének, senki nem tudná bővebben kifejteni, mit is jelent a fetiszizált NATO-tapasztalat, és mi újat lehet tanulni a különböző külföldi tanfolyamok nagy részén. Mint ahogy az is kérdés, miként illeszthetők ezek a napi tevékenységbe, a kiképzésbe. Vagyis tulajdonképpen miből áll és leginkább mitől nélkülözhetetlen e tudás? Gyakran az derül ki ugyanis, hogy a kinti tananyag nagy része azt tartal-

mazza, amit a hazai katonai képzésben kellett volna elsajátítani, csupa olyan tudnivaló, amit a '80-as években magától értendő természetességgel tanítottak, megköveteltek.

A hivatalos magyarázat szerint a sorkatonaság rendszere elavult, ezért kellett megszüntetni. A valóság azonban, hogy elméletileg sem eldöntött, melyik rendszer a hatékonyabb, mert mindkettő más követelményre van kitalálva. Sok feltételnek kell teljesülnie a katonai hatékonysághoz: ilyen a fegyelem, a morál, a kiképzettség és a motiváltság, amelyekhez nem sok köze van az önkéntességnek, vagy a sorozásnak. Ha valaki veszi a fáradságot és tanulmányozza a hadtörténelmet, akkor tudja, hogy a hadseregépítés mai formái a történelem korai szakaszaitól ismertek és azok az idők során korszakonként változtak. Szükség diktálta kényszerből ezek között gyakori volt a váltás, esetleg a visszatérés az előző formákhoz. Elmondható tehát, hogy a katonai rendszerek közül egyik sem modernebb, vagy kevésbé modernebb a másiknál, hanem egyszerűen más filozófia és célrendszer alapján működnek. Zsoldos, sor, milícia, vegyes? – örök a kérdés. Mindenestre tény, hogy megfelelően kiképzett tartalék nélkül egyetlen hadsereg sem életképes.

Régen bizonyított, hogy egy hadsereg harci alkalmazhatóságának fontos eleme a morális állapota. Mikor ezt hangsúlyozom, természetesen a jó értelemben vett, szakmaisággal párosuló erkölcsi szilárdságra gondolok. A szakmailag megfelelően szervezett, felszerelt és kiképzett, morálisan erős hadsereg nem váltható ki a „professzionális magyar” katona ködös, részleteiben soha nem definiált fogalmával. Ez a hiányosság is oka lehet annak, hogy a magyar társadalom és a Magyar Honvédség kötődését, társadalmi elismertségét, éppúgy nem sikerült elérni, mint a Magyar Néphadsereg esetében. Az ilyen kapcsolat, bízom a pozitív hagyományokon, a történelmi gyökereken és a hazaszereteten alapul. A szakmaiságon túl ezeket, az alapokat sem szabad figyelmen kívül hagyni, mert csak így érhető el, hogy a magyar társadalom megbecsülje, támogassa a honvédséget és a mindenkori honvédelmi politikát.

Véleményem szerint, amíg ezt senki nem gondolja át, addig marad a propaganda, a politika nem mindig kellően átgondoltan vállalt nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése, valamint fő célként a távoli földrajzi térségekben történő céltalan katonai szerepvállalás, sőt az ország védelmének kulcskérdéseként történő beállítása, mint pótlék.

Összegzés, következtetések

A nemzetközi politikai rendszerben megfigyelhető módosulások arra utalnak, hogy az elmúlt évtizedben hangoztatott biztonságpolitikai elvekben és a katonapolitikában is változások történhetnek. Senki nem gondol új fegyverkezési versenyre, de kialakulhat egy politikai közeg, amelyben azok a szervezetek, amelyekre ma a magyar biztonságpolitikát építik, a jelenlegitől eltérő értelmet kapnak, esetleg megszűnnek. Olyan biztonságpolitikai szituációk alakulhatnak ki, amelyekre a '90-es években senki nem gondolt. Gondolatban tehát vissza kellene térni a felülvizsgálatukhoz. A jövőben lehetséges veszélyek természetesen kihatással lehetnek a Magyar Honvédség feladatrendszerére, szervezetére és felszerelésére is. Lehetséges a visszatérés a konvencionális háború elméletéhez.

A jövőben Magyar Honvédségének kettős feladatot kell megoldania. Elsősorban késznek és képesnek kell lennie a haza védelmére. Másodsorban, mivel a jelenlegi nemzetközi politikát tanulmányozva nemigen elkerülhető, kényszerűen meg kell tudni oldani a misszióban jelentkező feladatokat is, hiszen a szövetség tagja vagyunk. E két feladat típus nem mond ellent egymásnak, egyazon kiképzési rendszer része lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágh Attila: Betemetett nyomok, emlékek könyve. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1981
- Csabai György: A biztonság alapvető problémái az ezredfordulón. Biztonságpolitika, VIII. évfolyam, 3. szám,
- Fischer Ferenc: A megosztott világ. IKVA Kiadó, Budapest, 199.
- Paul Bahn: Régészeti nyomozások. LAP-ICS Könyvkiadó és Kereskedő Kft., 2004
- Dr. Bencze József r. altábornagy megnyitó beszéde (RTTIT)
www.police.hu/orfk080717A Világ Helyzete, 2005. Föld Napja Alapítvány, 2006
- Ágh Attila: A jövő század regénye: a globalizáció perspektívái a 21. század elején.
www.fesbp.hu/hun/internetkonf/aghpapmagy.htm
- Robert Castel: A társadalmi biztonság elvesztése.
www.szochalo.hu/upload/esely/esely200506castel.pdf
- Agamben, Giorgio: On Security and Terror.
http://fazarchiv.faz.net/webcgi?START=A20&DOKM=775258_FAZ_0&WID=69343-5800873-11505_4
- Hajma Lajos: Visszatérhet-e a hidegháború? Hadtudomány, IX. évfolyam, 3–4. szám
- Busa Viola: Új hatalmak, ősi konfliktusok. Hetek, 2008. 11. 28.
- Henry Kissinger: Diplomácia. Panem Könyvkiadó, 2008
- Hoffman Tamás: Koszovó, Irak, Grúzia. A nemzetközi jogrendszer vége?
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/koszovo-irak-gruzia>
- Michael Renner: A biztonság új értelmezése. A világ helyzete (újrágondolt biztonság). 2005. Föld Napja Alapítvány, 2004
- Emmanuel Todd: A Birodalom után. Allprint Kiadó, Budapest, 2003
- Joyce Tyldesley: Egyiptom aranykora (Az Újbirodalom). Gold Book Kft., 2001
- Glenn M. Harned: Különleges műveletek és a légi-földi hadművelet. Honvédelem, 1986/9. 2.
- Luis D. Huddleston: A könnyűhadosztályok létrehozásának szükségességéről. Honvédelem 1986/9.
- Kiss Jenő: A biztonsági modell és a védelmi koncepció váltása. Honvédelem, 1990/6. 6. old.
- Frölich Ida: Az Ókori Kelet Nagyjai. Kossuth Könyvkiadó, 1992
- Hérodotosz: A görög-perzsa Háború. Osiris, Budapest, 1998

Csapó Csaba

A rendőrség kontrollja – gondolatok a társadalmi ellenőrzésről¹

Gergely fiam emlékére

Ez a tanulmány a rendőrség kontrolljáról szól. Megállapítja, hogy a társadalmi ellenőrzés elengedhetetlen feltétele a demokratikus kormányzásnak. A kontroll összetevői a tájékoztatás, a szabályozás és a szankció. A szerző áttekinti a magyar fegyveres szervezeteket, továbbá a magyar rendőrség kontrollját ellátó intézményeket. Legfontosabb megállapítása, hogy a demokratikus és a civil kontroll nem ugyanaz a folyamat, és a hogy a civil kontrollt folyamatosan bővíteni kell.

Hazánkban a kilencvenes évek elejétől vált kutatás tárgyává a civil kontroll problematikája, ekkor jelent meg magyarul az eredetileg 1956-ban elkészült teoretikus alapmű (Huntington, 1994). Az eltelt közel másfél évtizedben bukkant fel a társadalmi ellenőrzés a rendőrség vonatkozásában is; 2008 februárjában megalakult a Független Rendészeti Panasztestület (FRP).

A kontroll mibenlétének tisztázatlansága, jelzőinek változatossága megköveteli a rendszerbe foglalást. A szakirodalomban érzékelhető, hogy a professzionális szervezetek idegenkednek a külső (civil) kontrolltól (Dr. Szilágyi Gábor, 1998:95; Kósa László–Kálmán Zsolt, 2000:72). William Bratton mutat rá arra, hogy az USA-ban az 1970-es évek elejétől indult reformfolyamatok – mint civil tanácsadók, szakértők alkalmazása – a rendőrségen micsoda felháborodást keltettek (Bratton 1998:54). A társadalmi ellenőrzés körüli kérdések megvitatása csillapíthatja az ilyen félelmet. Lássuk először előfeltevéseinket:

- 1.) A kontroll és az ahhoz kapcsolt jelzők változatossága fogalmi zavart, ennek következtében értelmezési és szabályozási anomáliákat okoz.
- 2.) A (társadalmi, demokratikus, civil, polgári, szociális) kontroll elengedhetetlen feltétele a demokratikus kormányzásnak.
- 3.) A kontroll különösen fontos olyan szervezeteknél, amelyek felhatalmazással bírnak a törvényes erőszak valamely formájának alkalmazására.
- 4.) A kontroll kiegyensúlyozott működése rejtett; akkor tűnik fel a közbeszédben, ha nem vagy nem kielégítően működik.

1 A Magyar Hadtudományi Társaság 2010. évi pályázatán III. helyezést elért tanulmány.

A közösség emberek olyan együttese, akik között valamiféle viszony (interakció) fedezhető fel, és tudatában vannak összetartozásuknak. A közösség életét különböző szabályok – normák – határozzák meg. Feltétel, hogy e szabályokat a közösség minden tagja ismerje, vagy legalábbis tudjon létezésükről; ezek megtartása kötelezettség, megsértésük szankcióval jár.

A kontroll az a folyamat, melynek kapcsán a közösség a normaszegést vagy az attól való eltérést

1. megállapítja,
2. a kívánatos magatartásra ösztönöz, és
3. ennek eredménytelensége esetén szankcionál.

A közösség, a norma és a kontroll tehát egymással szorosan összefügg. A normák betartatására a közösségek hatalmi struktúrákat hoznak létre, ugyanakkor a szakosodás elkülönüléssel, ezzel együtt elidegenedéssel jár. Egyensúlytalanság akkor áll elő, ha a hatalmi funkció öncélúvá válik, a partikuláris érdekek fölébe kerülnek az univerzális érdekeknek.² Különösen ez utóbbi esetekben élednek fel a társadalmi ellenőrzés megerősítésére, kiterjesztésére szolgáló igények.

A kontroll az események feletti uralom, rendelkezés, befolyásolás lehetősége – vagyis nem pusztán ellenőrzés; társadalmi szintre vetítve: kölcsönös magatartás-kontroll, a hatalmi egyensúlyi helyzet garanciája.³ A demokratikus kontrollon kívül – tradicionális, szakrális, autokratikus, teokratikus alapon – elképzelhető más jellegű is. Társadalmi szinten az egyes hatalmi ágak közötti egyensúlyt politikai kontrollnak nevezem.

A szervezetben belül kialakult befolyásolási módszerek az irányítás–felügyelet–ellenőrzés triászával jellemezhetők, melyek különböző normákban öltenek testet. A mindennapi beszédben a kontroll (ellenőrzés) ebben az értelemben használatos. Az ellenőrzéshez képest a felügyelet – az aktus-felülvizsgálat jogával – erősebb jogosítványokat jelent. Az irányítás ezen felül a szabályozást, a konkrét utasítás és az egyedi döntés jogát is magában foglalja. A hierarchikus és a nem hierarchikus befolyásolási viszonyok nem feltétlenül esnek egybe a belső-külső ellentét párral, hiszen egy felsőbb szerv által végzett ellenőrzés az alsóbb szerv szempontjából külsőnek tekinthető. A szervezetek külső ellenőrzését politikai (demokratikus) kontrollnak minősíthetjük, míg a formális hatalommal nem rendelkező polgárok (és csoportjaik) általit – civil kontrollnak. A demokratikus kontroll speciális formája a fegyveres szervezetek kontrollja, mely hangozhat polgári ellenőrzésnek is. A civil kontroll szűkebb értelemben a társadalom formális hatalommal nem rendelkező tagja (csoportja) által végzett érdekérvényesítő tevékenység.

Összegzés: a társadalmi ellenőrzésen belül megkülönböztethetjük:

- a politikai kontrollt
(ezen belül demokratikus-autokratikus ellenőrzés alfajokkal),

2 Érdekes megközelítés a – bíróságok példáján keresztül reprezentált – felelőtlen szervezetek terminológia, amely ugyancsak a külső (társadalmi, civil) kontroll hiátusaira utal. (ld. Jávor, 2004)

3 Társadalmi ellenőrzés: „társadalmi kontroll a szociális rendszerek résztvevőinek kölcsönös magatartás-kontrollja. A ~ jelentheti a társadalom/hatalom kontrollját a társadalom felett v. az állampolgárok ellenőrzését a hatalom felett (civil kontroll)”. (MNL-XVII, 2003:205)

- a polgári ellenőrzést (ez a fegyveresek feletti politikai hatalmat jelenti),⁴
- a civil kontrollt (mely utóbbi a kontrollt gyakorló személyében különbözik fentiektől).

Kontrollmechanizmusok

A kontrollmechanizmusok érvényesülésének elengedhetetlen közege a nyilvánosság. A kontroll akkor működik hatékonyan, ha nyilvános vagy nem nyilvános ugyan, de bármikor azzá válhat; a nyilvánosság a kontroll fogalmi eleme. Az eszközök egy része ún. „puha” (mint a kérés, vagy a kérdés), és létezhetnek egészen „kemények” (fizikai terror). A kontrollmechanizmus alapja az informálás, a tájékoztatás (beszámoló, jelentéstétel, lakossági fórumok, a jogokra való kitanítás, a panaszok fogadása, elintézése). A tömegtájékoztatás igénybevétele, a közbeszédbe való beszívargás tartozik ebbe a körbe. A szabályozás abban tér el a tájékoztatástól, hogy a kontrollt gyakorló kívánalmait normákba önti, vagy egyedi döntésként közli. Ezek lehetnek formalizáltak, avagy informálisak (beszélgetés). Ide értem a személyi döntéseket is (kinevezés, felmentés). A szankció az eset körülményeitől függően az egészen enyhétől az igen súlyosig húzódhat. A pozitív szankció jutalmaz, (előléptetés, kitüntetés, pénzjutalom, hála, elismerés), míg a negatív szankció büntet: a feddéstől a fegyházig, a megszegényítéstől kártérítésig terjedhet. A kontrollmechanizmus funkciója a kívánt (hatalmi) egyensúlyi helyzet kialakítása és fenntartása.

Társadalmi szinten a kontroll lényege a felelősség (átláthatóság), célpontja a hatalom, közege a nyilvánosság. Összetevői a tájékoztatás, a szabályozás és a szankció. Nem demokratikus rendszerekben a nyilvánosság és a (külső) kontroll szűkebbre vont kategória, bár a hatalom a diktatúrában sem lehet korlátlan, legfeljebb ellenőrizetlen.

Különbség van a demokratikus és civil kontroll között.⁵ Míg a magyar rendőrség esetében a demokratikus kontroll az elmúlt két évtizedben is fennállt, a civil kontroll a mai napig sem valósult meg a kívánt mértékben. A civil kontroll nem állapot, hanem folyamat.⁶ A sajátos külső-belső viszonyok alakulása nyomán előfordulhat, hogy a demokratikus politikai vezetés éppenséggel a civil kontroll visszaszorításában érdekelt, hiszen saját legitimitását látja veszélyeztetve.

Huntington értelmelési kerete és tézisei

A katonai hatalom minimalizálására két általános megoldás létezik: egyrészt ez elérhető a civil hatalom maximalizálása útján (szubjektív civil ellenőrzés). A professzionizmus maximalizálása (a seregek politikai neutralizálása útján) teszi lehetővé a

4 Szabó Mária az olasz haderő polgári ellenőrzése során mutat rá arra, hogy az valójában politikai kontroll (il controllo politico). Ld. Szabó Mária: A civil kontroll az olasz demokrácia első évtizedeiben. Hadtudomány, 2000/4. szám, 92–104. oldal

5 Ld. Watts írásának címében: *civil control versus democratic control*. (In.: Watts, Larry L.: Reforming civil-military relations in post-communist states: Civil control vs. democratic control. 2002)

6 „...civilian control is not a fact but a process...” – a civil kontroll nem tény, hanem eljárás. Kohn, Richard H.: An Essay on Civilian Control of the Military (1997)
http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl_3/kohn.html Letöltve: 2008. 06. 10.

Huntington által objektívnek nevezett társadalmi ellenőrzést. „Az objektív civil ellenőrzés lényege az autonóm katonai professzionalizmus elismerése, a szubjektív civil ellenőrzés lényege a független katonai szféra tagadása.”⁷

Az elmélet központi magját – a civil és a katonai szféra viszonyának mintáit⁸ – az alábbi táblázatba foglalhatjuk (ld. 1. táblázat):

1. táblázat

<i>Ideológia</i>	<i>Ellenőrzés jellege</i>	<i>Katonák politikai hatalma</i>	<i>Katonai professzionalitás szintje</i>	<i>Példák</i>
Katonaellenes	Szubjektív	Nagy	Alacsony	Latin-Amerika; Németország, I. világháború; USA II. világháború.
Katonaellenes	Szubjektív	Csekély	Alacsony	Totális államok; Németország a II. világháborúban.
Katonaellenes	Objektív	Csekély	Magas	USA 1861–1941
Katonaellenes	Kizárt	Nagy	Magas	–
Katonapárti	Objektív	Nagy	Magas	Porosz-, majd Németország 1860–1890
Katonapárti	Objektív	Csekély	Magas	A XX. századi Nagy-Britannia
Katonapárti	Ritka	Nagy	Alacsony	–
Katonapárti	Ritka	Csekély	Alacsony	–

Huntington a civil-katona viszonyokat szférák között értelmezi, vagyis a társadalmi (politikai) szintű mechanizmust ismer fel, amelyek két részre bonthatók: a kívánatos objektív ellenőrzésre, amelyek a katonai szféra autonóm professzionalizmusán alapul, míg a szubjektív e tényezőt egyenesen tagadja

A társadalmi ellenőrzés alanyán azt a közösséget vagy azon közösség tagját értjük, amely, illetve aki azt gyakorol(hat)ja. A civil szervezetek (mint a Magyar Helsinki Bizottság [MHB], az Amnesty International Magyarország [AI], a Transparency International [TI], és a Társaság a Szabadságjogokért [TASZ]) – érzékeny kérdésnek tekintik a korrupció elleni fellépést, a személyi szabadságjogok védelmét; margóra szorult csoportok tagjait illetően fogva tartás, egyes hatósági kényszerintézkedések esetén, a rendőrség kiemelt figyelmükre tarthat igényt.

A társadalmi ellenőrzés tárgya a hatalom; ez a hatalom egésze, de lehet annak egy szervezete is, esetünkben a rendőrség. A koncentrált döntési jogosultság teszi szükségessé a kontroll intézményét – a nagy közszolgáltatók pontosan úgy rászorul-

7 Huntington (1995:88) – a kulcsszó az autonóm katonai professzionalizmus. Ld.: Kohn (1997)

8 Huntington (1995:98–99)

nak a civil kontrollra, mint az államhatalmi szervek. Bár a politikai kontrollt általánosan mondhatjuk, a civil kontroll gyakorta elnehezül a hatalom és szervezetei közötti érdekszövetség miatt. Ennek veszélyeire Lőrincz Lajos a közigazgatás kapcsán felhívja a figyelmet. A társadalmi ellenőrzés tartalma alatt a hatásköröket, jogokat, kötelezettségeket értem.

Tekintsük át főbb jellemzőik szempontjából a fegyveres szerveket. A honvédség szervezésében és szerepében beállott legfőbb változások a rendőrség vonatkozásában is jelentőséggel bírtak, úgymint

- 1) a haderő létszámának jelentős csökkenésével 2004-től a rendőrség vált a centralizált vezetés alatt álló fegyveres szervezetek legnagyobbjává – ekként a legbefolyásosabb szervezetté, amely még tovább bővült a határőrség integrációjával;
- 2) csökkent a hadsereg társadalmi beágyazottsága, amely kiváltotta a katonai kérdések iránti érdeklődés lanyhulását;
- 3) a fentiek szabad szemmel érzékelhető következménye, hogy az – egyenruhás – katonák egyszerűen „eltűntek” a lakosság szeme elől;
- 4) csökkent a társadalmi kohézió;
- 5) következménye az is, hogy a legitim erőszak lehetőségeinek csökkenésével feléledt az igény a társadalmi felelősséget nélkülöző gárdák, őrségek, mozgalmak alapítására;
- 6) a más fegyveres szervezetekbe lépésnél korábban elvárt – megkövetelt – „letöltött sorkatonai szolgálat” kitétel értelmezhetetlenné vált;
- 7) és a tartalékos állomány gyakorlatilag egy lövész szakasz létszámát sem érte el.¹⁰

A honvédség esetében a taxisblokádnál idején a hadsereg feletti demokratikus kontrollért való vetélkedés ágyazott meg a köztársasági elnök és a kormányzat közötti konfliktusnak. Ennek eredménye lett az Alkotmánybíróság döntése a főparancsnoki és kormányzati funkciók elvi elhatárolásáról.¹¹ E küzdelem folyamata külföldön is figyelmet keltett.¹²

A határőrségnek a korábban Alkotmányban is létező kettős szerepe és alárendeltsége (ti. békeidőben határrendészeti szerv, harchelyzetben elsődleges védelmi erő), valamint önálló szervezete 2008. január 1-vel végleg elenyészett. A határőrség vonakodása¹³ arról tanúskodott, hogy féltették presztízsüket a rendészeti taposóma-

9 „A belső ellenőrzés értékét csökkenti a közigazgatás szervei közti szolidaritás, a feltárt hibák elrejtése vagy súlyának csökkentése az ellenőrző és ellenőrzött szerv közös érdeke a kívülről várható politikai, lakossági támadás elkerülése miatt. A belső kontrollban rejlik másik hiányosság: a legfelső szintek igazgatási ellenőrzése ismét csak a hierarchia jellegeből következően, nem lehetséges”. (Ld. Lőrincz, Lajos: A közigazgatás alapintézményei. HVG-ORAC, Bp. 2005, 223. o.)

10 „... jelenleg mindössze tizenöt fő a honvédség tartalékosainak létszáma” – nyilatkozta Hende Csaba honvédelmi miniszter 2010. május 21-én. www.mno.hu/portal/714429?searchtext=tankokkal
Letöltve: 2010.09.20.

11 Ld. a 48/1991.(IX.26.) AB határozatot

12 Ld. Watts, 2002

13 Ld. a volt országos parancsnok, Béndek József határőr altábornagy nyilatkozatát, miszerint a határőrség „nagyságrendekkel jobb állapotban van, mint az utóbbi időben erőteljesen megtépázott tekintélyű és hatékony-ságú rendőrség” <http://belfold.ma.hu/tart/prcikk/a/0/174472/1> Letöltve: 2010. 09. 20.

lom okozta kopástól. Korábban a határőrség elsődleges célcsoportja nem a hazai lakosság volt, melyhez társult a rendszerváltás idején felhalmozott morális tartalék.

A polgári védelem katonai szervei korábban a fegyveres erők kötelékébe tartoztak. 2000. január 1-jétől megalakult az egységes katasztrófavédelmi szervezet, melynek operatív feladatait a tűzoltóság végzi, az irányítás törzsét pedig a polgári védelem egységei képezik.

A tűzoltóságnál a fegyveres jelleg hiányzik, így nem rendelkezik a végső fizikai kényszer jogával. Presztízse magas, mivel hivatása emberek mentése, amely időnként súlyos békebeli áldozatokkal is jár.¹⁴ A tűzoltóságok zöme önkormányzati tűzoltóság, amely kettős alárendeltségben működik: a szakmai irányítást a felettes tűzoltó (katasztrófavédelmi) szervtől kapja, fenntartója a civil kontrollt gyakorló önkormányzat. A fenntartó 2011 júliusától ismét az állam lesz. A közvetlen fizikai kényszer hiánya és a magasztos célok miatt a civil kontroll hiányosságai ritkán szűrnak szemet. Különösen a miskolci paneltűz vizsgálata során nyilvánosságra került hibák miatt vált elgondolkodtatóvá a kontroll kérdése.

A Vám- és Pénzügyőrség rendészeti szerv volt, melyet 2011. január 1. napjától a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetébe integráltak. A Vám- és Pénzügyőrség rendészeti hatásköre az elmúlt időszakban történt bővítések ellenére is korlátozott volt.

A büntetés-végrehajtás feladata kizárja, hogy a lakossággal közvetlen viszonyba kerüljön: „A lepratelepek, az elmeegógyintézetek, a kolostorok és zárdák, a lelencházak, a laktanyák, a szegényházak, a börtönök mind olyan 'hajók', amelyek egyetemes intézményként működnek”.¹⁵ A büntetés-végrehajtási intézmény legfőbb jellemzői: az izoláltság, a kívülről és felülről való irányítás, a szigorúan meghatározott életrend, a hierarchikus struktúra. E jellemzők miatt a társadalom zömének érdeklődési köréből a büntetés-végrehajtás kimarad, ám éppen e perifériális jelleg miatt szükséges a társadalom kontrollja (vö.: az ombudsman vizsgálata, és a megszűltetett információk hatása).

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok szervezete átalakult. A technikai háttérrel biztosító Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és az Alkotmányvédő Hivatallá keresztelt volt Nemzetbiztonsági Hivatal az újra felállított Belügyminisztérium irányítása alá került, az Információs Hivatal a külügy alá (a katonai titkosszolgálatok alárendelése változatlan). A titkosszolgálatok kontrollja – hatalmi-egyensúlyi értelemben – jelentősen megváltozott.¹⁶ A 2011-es év elejétől létezik a Nemzeti Védelmi Szolgálat, 2010. szeptember 1. óta pedig a belügyminiszter alárendeltségébe tartozó Terrorelhárítási Központ.

A rendőrség a rendészeti eszköztár teljességével rendelkezik: felhatalmazása az igazoltatástól a lőfegyver használatáig terjed; egységes központi irányítás alatt áll, hierarchikus rendszerrel, szolgálati úttal rendelkezik, tagjai rendfokozatokkal bírnak, az engedelmesség a katonákhoz hasonlít. A rendőrség zártsága a katonasághoz képest enyhébb: mindennapos kapcsolatban áll a polgárokkal, azok ügyeik egy részét a

14 Ld. például a 2006. augusztus 9-én a műegyetemi tüzet, melynek oltása során 3 tűzoltó életét veszítette

15 Foucault ezeket nevezi karcerszervezeteknek. (Ld. Lukács Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön. Magvető, Bp. 1987, 20. o.)

16 Rendvédelmi centralizáció – Vezérlő tábornok. HVG, 2010. 09. 10. szám, 16. o.

rendőrségen intézik (engedélyek). A csapaterő áll a legközelebb a katonai tevékenységhez, de jelentős a különbség is: a cél nem a szembenállók megsemmisítése, hiszen azok saját polgártársaik. Amíg a katonaságnál a külső kontroll indoka a (háborús időkben alkalmazandó) megsemmisítő erővel rendelkezés, a rendőrségnél ez a mindennapos fellépés, a diszkrecionális jogkör és az eszköztár változatossága miatt szükséges. *„Ha nekünk nem lennének hasonló (de természetesen nem ugyanolyan) eszközeink, akkor csak az alávetettség, a kiszolgáltatottság maradna, ami szükségszerűen a hatalom el-fajulásához vezet”.*¹⁷

A magyar rendőrség kontrollja

*„Miért ne lenne elég? Hiszen sokféle ellenőrzés működik. A legfontosabb az ügyészség, amely sajnos nem a kormánynak alárendelten működik, ezért olyan önálló hatalmi ág, amely eldönt-heti büncselekmények további sorsát, s ez abszurd helyzet. A rendőrséget azonban mindenképpen ellenőrzi, de ezt teszi a sajtó, az Országgyűlés, az önkormányzatok és települések, az ombudsman intézménye és végül a kormány, amely a miniszterén keresztül átfogja az egész területet”.*¹⁸ A korábbi belügyminiszter véleménye mutatja, hogy a külső kontrollt a magyar rendőrség esetében számosan elegendőnek találják. (Az ügyészség nem a rendőrség egészét ellenőrzi, felügyeli vagy irányítja; szigorú irányítási joga a nyomozásra terjed ki, illetve maga végzi a rendőrök által vagy azok sérelmére elkövetett büncselekmények nyomozását). A korábbi, pártállami rendszerről tett megjegyzések: *„A külső lakossági kontroll, az állampolgárok általi ellenőrzés lehetősége kizárt volt”*,¹⁹ azt mutatják, hogy a külső kontroll hiányát rendszerhibának tartották. Pedig a nyugati rendőrségek esetében is csak az 1960-as évektől kezdődött annak kiépítése (Angliában).²⁰

A rendszerváltás után teremtődött meg az a nyilvánosság, amely közege lehetett a kontrollnak.²¹ A megcélzott elitcsere (a megyei főkapitányok és a rendőrkapitányok pályázati rendszerével) idején az 1990-es év őszén megalakuló önkormányzatok egyetértési joggal²² bírtak, és az önkormányzati törvényben azóta is szerepel a közbiztonság, mint feladat. A rendőrségi törvény véleményezési joggá fokozta le a vétőjogot,

17 Szikinger István: A rendőrség civil kontrollja Magyarországon és más államokban. Fundamentum, 2007/2. szám, 88. o.

18 Rend vagy jogállamiság? Boross Péter megjegyzései Kószeg Ferenc cikkére. Belügyi Szemle, 2000/1. 92–97. o.

19 Pásztor Miklósné, dr.: A rendőrség szervezeti és működési problémáiról. Belügyi Szemle, 1996/9. szám, 48. o.

20 Rawlings mutat rá arra, hogy a fő konfliktus a civil kontrollban a következő: megbíznak-e az emberek a rendőrség által végzett vizsgálatban, illetve a rendőrök megbíznak-e olyan vizsgálatban, melyeket nem ők végeznek... Ld. Rawlings, Philip: Policing – A Short History. Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2002. 204. o.

21 Kószeg Ferenc e tekintetben más véleményt vall: *„... a rendvédelmi szervek a nagy politikai-társadalmi átalakulás közepette is sikeresen álltak ellent az átalakításukra tett kísérleteknek, megőrizték a pártállami rendszerből örökölt struktúrájukat...”*. Ld.: Kószeg Ferenc: Rendvédelmi rendszerváltás? (2006) <http://nol.hu/cikk/408522> Letöltve: 2008. 07. 24.

22 A pályázati rendszert az 1990. évi LXXXII. törvény iktatta be az 1971. évi 10. tvr.-be

és az önkormányzat rendelete sem szabhat feladatot a rendőrség számára.²³ Az önkormányzat évente legalább egy alkalommal beszámolót kérhet a rendőri szerv munkájáról – bár a beszámoló el nem fogadása nem jár különösebb szankcióval.²⁴ A törvény eredeti szövege a civil kontroll tekintetében nem sok joganyagot tartalmaz.

Érdeemes megvizsgálni, a kormányzat miként kontrollálta a rendőrséget a rendszerváltást követően. Alljon itt az az áttekintés, amelyet a GBJ (2007) is szükségesnek tartott megemlíteni (ld. 2. táblázat):

*Kormányzati rendészeti stratégiák 1990 óta*²⁵

2. táblázat

<p>Hierarchikus-támogató kormányzati stratégia (1990–1994)</p>	<p>Nem tervezi az örökölt szervezeti rendszer teljes átalakítását, de szorgalmazza a jobb teljesítményt és a jogállami elvek érvényesítését. Ehhez egyértelmű utasításokat ad, megőrizve az egységes és centralizált, erős kézzel vezetett, fegyelmezett szervezetet. Depolitizálja a bűnüldözést. A politikai szempontokat csak az egyéb végrehajtói tevékenységben hagyja meg (esetleg növeli). Erősíti a hivatástudatot, az anyagi megbecsülést. Többet oszt a költségvetésből a rendészetre, de a fejlesztést csak annak jobb felhasználásával valósítja meg.</p>
<p>Válságkezelő-elutasító kormányzati stratégia (1994–2002)</p>	<p>A kormányon lévő politikai erő elutasítja a korábbi rendészeti szerkezetet, de nincs elképzelése, víziója, ereje egy átalakítási programhoz, annak végrehajtásához. Elmaradnak a politikai instrukciók a politika és a rendészet viszonyát illetően, miközben megjelennek ott, ahol a joguralmát kellene biztosítani. Nincsenek távlati fejlesztési tervek, a professzionalizmus hiánya a nemzetközi együttműködésben is feltűnik.</p>
<p>Demokratikus-támogató kormányzati stratégia (2002–)</p>	<p>Elfogadva a rendészet korábban nyújtott szakmai teljesítményét, a jövőre készülve változtatni kíván a szerkezeten és a működésben, sőt a rendészeti jogon is, ezért hosszú távú közbiztonsági stratégiát és modernizációs programot dolgoz ki, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás korszerűsítésével összhangban. Nem hajt végre „tisztogató” szándékkal vezetőcseréket, de szigorítja a szakmai követelményeket, erősíti a professzionalizálódást. Megvalósulásának feltétele a reformról kialakított parlamenti konszenzus. A szakmai és politikai irányításnak jogilag és szervezetileg külön kell válnia, és a civil közigazgatásba kell integrálódnia, egyensúlyt kell teremteni a centralizáció és decentralizáció között. A szakmai eredmények 10–15 év alatt realizálódnak. Egy ilyen stratégia csírái 2002 után megjelentek ugyan, de a mai napig nem jött létre egy átfogó modernizációs program.</p>

Megjegyzendő, hogy a szerző a demokratikus-elutasító (meg nem valósult) stratégia lehetőségét is tárgyalja, amelynek lényege a múltból kapott szerkezet teljes elutasításának és a mindenre kiterjedő, átfogó megújításnak a programja. Jellemzői: rendkívüli történelmi fordulat idején valósítható meg; szerves egységben áll a politikai – igaz-

23 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről (Rtv.) – a törvény zöme 1994. október 1-én lépett hatályba.

24 Az újhelyi kapitányon csattant az ostor – A képviselők nem fogadták el a rendőrség előző évi munkájáról szóló beszámolót. Észak-Magyarország, 2004. február 18., 8. o.

25 Finszter Géza: A rendészet elmélete. KJK–Kerszöv–OKRI, Bp., 2003, 258–262. o.

ságügyi változtatásokkal; rendszerint új alkotmánnyal párosul; új szakmai elit alakul ki és az új szervezeti struktúra csak hosszabb idő alatt valósítható meg. A taxisblokádnak, az Erzsébet hídi blokádnak (2002. július 4.), és – a mai napig is kiható – 2006-os forró őszi eseménysorozata jelezte: a rendőrség kontrolljával nincs minden rendben. A rendőrség irányításában mutatkozó határozatlanság miatt felmerült: nem tudni, ki irányítja a rendőrséget.²⁶ A közvéleményt élénken foglalkoztatták a rendészeti ügyei – a nem rendszeresített eszközök (gumilövedék, vipera), az azonosíthatóságot lehetetlenné tevő maszkok használata, a jelvények hiánya, a panaszok elutasítása. Mindennek a civil kontroll ügye két dolgot köszönhet: egyrészt az igazoltatási gumiszabályok megváltoztatását, másrészt a panaszeljárás részbeni külső kontroll alá vonását – hiszen a végső döntést továbbra is az országos főkapitány hozza meg.

A civil kontroll teljességével továbbra is bajok vannak. A rendőrségi honlap információs szegényesek – nem található meg az éves beszámoló, a létszámadatok nem teljesen részletezettek, nincs feltüntetve etnikai, nemek szerinti megoszlás, a frissítés kívánivalót hagy maga után. Kevés a szakirodalom, ennek az is oka, hogy körülményes információkhoz jutni, a rendőrség állam- illetve szolgálati titkot nem tartalmazó belső elemzéseit nem publikusak, a fórumok nem kellően informatívak, kritikus szelleműek.

A magyar rendőrség demokratikus kontrollját ellátó szervezetek

A legfelsőbb népképviselői-államhatalmi szerv mindenekelőtt a jogszabályok megalkotásával, határozatok kiadásával végzi a rendőrség demokratikus kontrollját. Illetékes bizottsága vizsgálat lefolytatását kezdeményezheti, a kinevezésre javasolt miniszter és főkapitány személyét meghallgatás nyomán értékeli, támogatja. A vizsgálóbizottságok eredményei az eddigi tapasztalatok alapján kétségesnek mondhatók. Meg kell említeni az ombudsmanokat, hiszen az országgyűlés szerveként annak tartoznak felelősséggel.²⁷ Ugyanide tartozik – szervezetileg – az Állami Számvevőszék,²⁸ továbbá a Független Rendészeti Panasztestület (FRP).

A honvédségtől eltérően a köztársasági elnök nem birtokol főparancsnoki jogkört a rendőrség felett. A tábornokokat ő nevezi ki és lépteti elő, miniszteri ellenjegyzés mellett.

A rendőrség felügyeletét 2006 júniusáig a belügyminiszter, (2006–2010 között az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium – IRM) majd 2010 nyaratól újra a Belügyminisztérium (BM) látta el. A korábbi Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat (RSZVSZ) közvetlenül a miniszter alá tartozott, működése nem korlátozódott a rendőrségre. Az RSZVSZ beolvadt a Nemzeti Védelmi Szolgálatba (NVSZ).

26 „Petrétei nem ura a rendőrségnek.” Ld.: Kószeg Ferenc: A módosított rendőrségi törvény. Fundamentum, 2007/4. szám, 125–134. o.

http://hvg.hu/print/20070307_koszeg_petretei_szilvasy_morvai_gonczol.aspx Letöltve:2007.03.08.

27 <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/126395090.pdf> Letöltve: 2010. 10. 12.

28 J E L E N T É S-0618. 2006. június a Belügyminisztérium fejezet működésének ellenőrzéséről. Ld.: [http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/B5496864DEBDF675C125719A0024E06D/\\$File/0618J000.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/B5496864DEBDF675C125719A0024E06D/$File/0618J000.pdf) Letöltve:2010.10.12.

Az Alkotmánybíróság (például bűnmegelőzési ellenőrzés, közbiztonsági őrizet, fegyverhasználat, névkitűző tekintetében) több rendőrségi tárgyú határozatot hozott.²⁹ Különösen sokat idézett – az igazi civil kontroll gerincét adó – rendelkezése az 54/2000. (XII. 18.) AB-határozatban található. Eszerint „... Intézkedésük alkalmával a hatóság tagjai nyilvánosan, az állam képviselőiként lépnek fel... Az egyenruhát viselő hivatásos és szerződéses állomány tagjai azonban tevékenységüket nem 'arctalan tömegként', hanem közhatalom gyakorlására felruházott tisztviselőkként végzik, akiknek egyedi azonosíthatósága alapozza meg esetleges személyes felelősségre vonásuk lehetőségét... Nem vitás, hogy munkájuk során a hatóság tagjai, köztük a rendőrök is bizonyos fokú veszélynek vannak kitéve: előfordulhat, hogy fenyegetések, zsarolások, vesztegetési kísérletek, nem egyszer fizikai támadások célpontjaivá is válhatnak. Ezt a veszélyt azonban hivatásuk megválasztásakor vállalták.”

A bíróságok, a politikai kontrollszerep mellett, a véglegesség igényével döntenek a kialakult jogvitákban, továbbá engedélyezik a törvényben meghatározott rendőri titkosszolgálati eszközöket. Fontos döntés a rendőrségi panaszok elbírálásának bírósági felülvizsgálatáról szóló 1/1999. KJE számú jogegységi határozat.

Az ügyészség a nyomozás ura. Ezen kívül végzi a rendőrök által (és a sérelmükre elkövetett) bűncselekmények nyomozását. E jogosultságok sem jelentik azonban, hogy az ügyészség irányítaná (vagy felügyelné) a rendőrség egészét. Az ügyészség ugyanúgy küzd a civil kontroll problematikájával, mint a rendőrség. Kaltenbach Jenő állapítja meg: „Az ügyészség a hosszú, tekintélyelvű közös múlt miatt ugyanolyan örökséget cipel magával, mint a rendőrség”.³⁰ G. Karácsony Gergely szerint „... az ügyészség és a rendőrség közötti túlságosan erős érdekazonosság lehetetlenné teszi az ügyészség független, külső ellenőrző funkciójának eredményességét”.³¹ Az irányítás mélységét és a hierarchia erősségét tekintve az ügyészség a leginkább zárt és laikus szemek által láthatatlan szervezetek közé tartozik.

Az Állami Számvevőszék (ÁSZ), mint az országgyűlés költségvetési-pénzügyi ellenőrző szerve több, rendőrséget is érintő vizsgálatot végzett el, amelynek szövege elérhető a szervezet honlapján. Adatokban különösen gazdag a Belügyminisztérium, mint fejezeti cím ellenőrzéséről végzett, 2006 júniusában publikált jelentés.

A helyi (megyei és települési) önkormányzatok legerősebb jogosultsága volt az 1990-től 1994. október 1. napjáig a főkapitányok és kapitányok kinevezése esetén biztosított egyetértési jog. Mindez mára véleményezési joggá szelídült. Másik jogosultság az évenkénti kötelező beszámoló előírása.

Az Független Rendészeti Panasztestületről (FRP) a vélemények³² megoszlanak. A legnagyobb pozitívumot az jelenti, hogy legalább létrejött. Ugyancsak pozitívum,

29 Ld. a 9/2004. (III. 30.) AB-, 44/2004. (XI. 23.) AB-, 47/2003. (X. 27.) AB-, 54/2000. (XII. 18.) AB-, 65/2003. (XII. 18.) AB-határozatokat.

30 Kaltenbach Jenő: A rendőrség civil kontrollja Magyarországon. Rendészeti Szemle, 2009/4. szám, 12. o.

31 G. Karácsony Gergely: Gondolatok a Független Rendészeti Panasztestület működéséről. Rendészeti Szemle, 2009/9. szám, 36. o.

32 Ld.: Szikinger István: A rendőrség civil kontrollja Magyarországon és más államokban. Fundamentum, 2007/2. szám; Kádár András Kristóf: Jó ez nekünk? – Gondolatok a Független Rendészeti Panasztestület felállításáról. Fundamentum, 2007/2. szám; Kószeg Ferenc: A módosított rendőrségi törvény. Fundamentum, 2007/4. szám.

hogyan lehetőség nyílt a mulasztás (tehát az intézkedés elmulasztása) támadhatóságára, egységesíti a panaszeljárást, bevezeti az ügyfél fogalmát (panaszjogosult lett az is, akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti). Az eljárások illetékmentessége, az eljárás kezdeményezésére nyitva álló határidő felemelése (8-ról 30 napra), továbbá a felvilágosítás kérés lehetőségének beépítése.

A módosítás hátránya, hogy nem teljesen külső a kontroll – a végérvényes döntés az országos főkapitány kezében marad. A törvény nem zárja ki – csak hat évig korlátozza – volt rendőrök testületbeli megválasztási lehetőségét. A tagok jövedelme és státusza alacsony, várhatóan a leterheltségük nő, és nincs beépítve rotációs rendszer; a megbízatás egyszerre jár le. Az, hogy az FRP tagjait az Országgyűlés nevezi ki, felveti az átpolitizáltság lehetőségét. A fogva tartás körülményei elleni panasz kimaradt, és nincs előírva a rendőr felvilágosítás-adási kötelezettsége. A testület hatásköre kellően visszanyesett; az ombudsmanokról szóló törvény precízebben fogalmazza meg, miként kell segítenie a vizsgált szervezetnek a kivizsgálást. Az FRP legutóbbi beszámolója értelmében 2008. évben 170, 2009-ben 457 beérkezett panasszal foglalkozott.³³

A magyar FRP szellemi elődje, az Anglia-Wales rendőrhatalóságai ellen tett panaszokat elbíró Independent Police Complaints Commission (IPCC) 2008–2009. évre vonatkozó beszámolója³⁴ értelmében a kérdéses időszakban a rendőrség létszámára vonatkoztatott mutató: 338 panasz/1000 rendőr. Ez a 43 rendőrhatalóság esetében széles szórást mutat: 137 és 558 közé esik, ezer rendőrré. Az angol szakirodalom szerint a 2006/2007-ben benyújtott panaszok száma 10%-kal nőtt az előző évihez képest.³⁵ A panaszok 24%-a hanyag szolgálatellátás volt, tiszteletlen viselkedés volt 21%, más sérelem okozása 15%-nyi aránnyal részesedett. Az IPCC megalakulása évében 44%-os emelkedés volt tapasztalható az előző időszakhoz képest, és a növekedés azóta is folyamatos, amely a panasz-szisztémába vetett bizalomról tanúskodik.

A rendőrségi panaszok ügyében eljárni jogosult ír testület, a Garda Síochána Ombudsman Commission (GSOC) 2009-es évre vonatkozó beszámolója 2097 beérkezett panaszról tesz említést, így a száz rendőrré eső viszonyszám 14,4.³⁶

Az Egyesült Államok tekintetében az általam elérhető legfrissebb kimutatás a 2002-es évre vonatkozik;³⁷ az akkori létszámra vonatkoztatva 100 teljes munkaidős rendőrré (TM) 6,6 panaszt jelent. Finomítva az adatokat, amennyiben csak az intézkedésre jogosított létszámot tekintjük, 10,9 panasz 100 járőrré vonatkoztatva. Az anyag némi összehasonlítást is megenged Anglia-Wales területével. A 2003. márciusig eltelt 12 hónapban testi sértés miatt 6154 panaszt nyújtottak be, amely 100 TM-re vetítve 4,6-os értéket ad. Ha az összes panaszt tekintjük, Anglia-Wales területén 7,2/100 TM mutatót jelent; az USA-ban benyújtott és statisztikában rögzített

33 A Független Rendészeti Panasztestület Tájékoztatója 2009. évi tapasztalatairól. www.panasztestulet.hu/files/tajekoztato2009.pdf Letöltve: 2010. 09. 15.

34 IPCC (2008-09): www.ipcc.uk/complaints_statistics_2008_09_3.pdf Letöltve: 2010. 09. 16.

35 Jones, Trevor: The Accountability of Policing. In: Newburn, 2008, 712. o.

36 GSOC: www.gardaombudsman.ie/GSOC/GSOC_Annual_Report_2009.pdf Letöltve: 2010. 09. 16.

37 Hickman, Matthew J.: Citizen Complaints about Police Use of Force

összes panasz a 100 TM-re vetítve 7,5-ös számot ad, mely gyakorlatilag megegyezik az angol-walesi értékekkel.

Az Ausztrál Szövetségi Rendőrség (Australian Federal Police – AFP), amely központi rendőri szerv, és elsősorban bűnügyi tevékenységet végez (a rendészet az egyes tagállamok jogköre) adatai 13,7-es mutatót jelentenek 100 rendőrré, az esetek számát tekintve 26/100 rendőr.³⁸ Ez a szám mindenestre elgondolkodtató, ahogy a 42 ezres magyar rendőrség esetében 2009-ben benyújtott 170 alapjogi sérelmet érintő panasz...

A Hong Kong-i rendőrség adatai is árulkodóak. A honlap tanúsága szerint 2009. december 31-én a rendőrség létszáma 36140 fő, az összes panasz 5053 volt.³⁹ A viszonyszám 2009-re 13,9/100 rendőr, míg 2008-ban ez az érték 12,7 volt.

Finomabb összehasonlításokra adna alapot, ha nemcsak a teljes munkaidős rendőrökre, vagy az egyébként intézkedésre jogosult rendőrök számára vonatkozna a viszonyszám, hanem ezt a foganatosított intézkedések számához viszonyítanánk. Ritter Ildikó tanulmányában azt állítja, hogy „Nincs egyenes arányosság az egy területen regisztrált bűncselekmények száma és az ugyanarról a területről érkező panaszügyek száma között” – bár a panaszügyek 43%-át nem előzte meg a panaszos által elkövetett jogsértő cselekmény.⁴⁰

A Magyar Helsinki Bizottság friss előterjesztése (2010. szeptember 17.) a rendőrségi törvény módosítását is kezdeményezte.⁴¹ Különösen abban a tekintetben, hogy az FRP alkalmazhassa az ombudsmanokra vonatkozó eljárási szabályokat, ideértve azt is, hogy jogalkotási tevékenységre tegyen javaslatot.

Az 1997-es jelentésben a rendőrség civil közigazgatásba integrálását, decentralizálását javasolják a kutatók.⁴² Holland példára háromoldalú (tripartit) felelősségi rendszert alakítanának ki – a rendőrség, az önkormányzat és az ügyész között. Elgondolkodtató a költségvetési decentralizáció, amely a mai megyei szintű helyett a feladatalapú finanszírozás irányába mozdítaná el a testületet. Az oktatás és a kutatómunka javítását, a független panasz fórum bevezetését ugyancsak szükségesnek tartják.

A bizalom erősítésébe a pénzbe nem kerülő, a rendőrség saját hatáskörébe tartozó intézkedések is beletartoznak. Az aktív jelenlét a nyilvánosságban, az esetenként kritikus szemléletű írások megtűrése a saját hetilapban, az eredménykényszer elhagyása – mind jótékonyan erősítené a civil kontroll intézményét.

38 AFP (2008–09): www.afp.gov.au/media_centre/publications/~ /media/afp/pdf/a/afp-annual-report-2008-2009.ashx Letöltve: 2010. 09. 01.

39 HK (2009): www.police.gov.hk/info/doc/2009_police_in_fig.pdf Letöltve: 2010. 09. 01.

40 Ritter, Ildikó: Panaszok a rendőrök ellen. Rendészeti Szemle 2009/4. szám, 32. o.

41 Ld. a <http://helsinki.hu> oldalon. Letöltve: 2010. 10. 11.

42 Vö.: Benke, Miklós – Búzás, Pál – Finszter, Géza – Mawby, Rob C. – Szikinger, István – Wright, Alan: A magyar rendőrség civil kontrollja – Jelentés és javaslatok. PHARE kutatási beszámoló, Budapest, 1997

Summa summarum

Az eddigi fejtegetések tükrében vizsgáljuk meg, hogy kiinduló hipotéziseinkre milyen választ adhatunk!

1. A kontroll lényegének vitathatósága vezetett oda, hogy a társadalmi ellenőrzés iránt – különösen a szervezetek részéről – erős az ellenérzés. Még kevésbé észlelhető, hogy a szervezetek (és azok vezetői) elfogadnák: bár a kontroll rövid távon kényelmetlenséget, kritikus megközelítést generál, hosszabb távon a rendőrség megbecsülésének növekedését eredményezi.
2. A kontroll szükséges eleme a demokratikus felépítésű társadalmaknak; a hatalommegosztás főhatalmi szinten létezik, azonban a bizalmat erősítő formális és nem formális eszközök is szükségesek. A nem formális eszközök közül a nyílt napok, a rendszeres találkozók, az ügyfél-közeli szolgáltatellátás jelentheti a civil kontroll erősítését.
3. A megsemmisítő vagy lenyűgöző erőszak (aránytalan gazdasági erőfölény) pozíciójában levő szervezetekkel szemben hatékony – gyakorta olcsó és egyszerű – eszközök szükségesek. (Ez a szűkebb értelemben vett civil kontroll). A rendőrség esetében az eszköztár teljessége és viszonylagos szervezeti nagysága kontroll kiterjesztése irányába mutat.
4. A dolgok természetéből ered, hogy a hatalom kizárólagosságra, legalábbis hegemoniára tör. Az érdekütközések, a hatalmi egyensúly folyamatos pozícionálása zajjal járnak, melyeket a tömegtájékoztatás kellően fel is nagyít. A rendőrség esetében a 2006-os forró ősz tette nyilvánvalóvá; nem elegendők azok a garanciák, amelyek a rendőrségi törvényben és más jogszabályokban voltak lefektetve.

A rendőrség (civil) kontrollja szükséges a modern polgári társadalom működtetéséhez. E hatalmi-egyensúlyi mechanizmus lényegéből ered, hogy a folyamat soha nem érhet véget. A maga szerény módján ehhez kívánt adalékot nyújtani e munka is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adler et. al. (2005): Adler–Mueller–Frida: Kriminológia. Osiris, Budapest
- AFP (2008–09): www.afp.gov.au/media_centre/publications/~/_/media/afp/pdf/afp-annual-report-2008-2009.ashx Letöltve: 2010. 09. 01.
- Antal Z. László: A gyógyítás társadalmi beágyazottsága. www.socio.mta.hu/mszt/19952/antal.htm Letöltve: 2008. 06. 17.
- Benke, Miklós – Búzás, Pál – Finszter, Géza – Mawby, Rob C. – Szikinger, István – Wright, Alan: A magyar rendőrség civil kontrollja – Jelentés és javaslatok. PHARE kutatási beszámoló, Budapest, 1997
- Bolyai János dr.: A közösség és a rendőrség viszonya Nagy-Britanniában és az USA-ban. Rendészeti Szemle, 1993/2. szám, 95–103. oldal
- Boross Péter (2000): Rend vagy jogállamiság? – Megjegyzések Kószeg Ferenc cikkéhez, Belügyi Szemle, 2000/1. szám, 92–97. oldal
- Boross Péter (2006): „A vezető személyiség felelős magatartása mintát ad” – Interjú, Belügyi Szemle, 2006/4. szám, 33–41. oldal
- Bratton, William: Turnaround – How America’s Top Cop Reversed the Crime Epidemyc. Random House, New York, 1998
- Búzás Pál: A szokás hatalma, a hatalom szokásjoga, Belügyi Szemle, 1998/7–8. szám, 119. o.

- Cairo, Michael F. (?): Civilian Control of the Military.
<http://usinfo.state.gov/products/pubs/democracy/dmpaper12.htm> Letöltve: 2008. 06. 10.
- Csabai György: A demokratikus civil kontrollról (a haderő polgári vezérlése).
 Hadtudomány, 1996/2. szám, 122–125. o.
- Dános Valér–Tauber István: Rendőrség és társadalom. Rendészeti Szemle, 1993/2. szám, 3–12. o.
- Douglas, Mary (?): A két test. (ford.: Karádi Éva), www.c3.hu/scripta/lettre/lettre18/04.htm
 Letöltve: 2008. 06. 17.
- Finszter Géza: Rendőrségi modellek. Rendészeti Szemle, 1994/3. szám, 3–17. o.
- Finszter Géza: A tekintélyelvű rendőrségtől a civil közigazgatás felé. Belügyi Szemle, 1997/4., 3–13. o.
- Finszter Géza: A rendőrség elmélete és a kormányzat gyakorlata. Belügyi Szemle, 2003/1. szám, 103. o.
- Finszter Géza: A rendészet elmélete. KJK–Kerszöv–OKRI, Bp.
- Fiske, Susan T.: Társas alapmotívumok. Osiris, Bp.
- Fleischer Tamás: Gazdaságtalansági számítások.
www.vki.hu/~t.fleischer/PDF/pdf88/DUNA880830.pdf Letöltve: 2008. 06. 17.
- FRP (2010): A Független Rendészeti Panasztestület Tájékoztatója 2009. évi tapasztalatairól.
www.panasztestulet.hu/files/tajekoztato2009.pdf Letöltve: 2010. 09. 15.
- Dr. Frankberger, Ferenc: „... számomra iránymutató a legitim cél meghatározása”,
 Rendészeti Szemle, 2009/4. szám, 38–46. o.
- Garamone, Jim: Why Civilian Control of the Military?
<http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=45870> Letöltve: 2008. 06. 10.
- Giddens, Anthony: Szociológia, Osiris, Bp., 2003
- G. Karácsony Gergely: Gondolatok a Független Rendészeti Panasztestület működéséről.
 Rendészeti Szemle, 2009. évi 9. szám, 36–49. o.
- GSOC (2009): www.gardaombudsman.ie/GSOC/GSOC_Annual_Report_2009.pdf Letöltve: 2010. 09. 16.
- Haberfeld, Maria – Ibrahim, Cerrah eds. (2008): Comparative Policing – The Struggle for Democratization, SAGE Publications, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore
- Hickman, Matthew J.: Citizen Complaints about Police Use of Force.
- HK (2009): www.police.gov.hk/info/doc/2009_police_in_fig.pdf Letöltve: 2010. 09.01.
- Huntington, Samuel P.: A katona és az állam – A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi–Atlanti, Bp., 1994
- IPCC (2008–09): www.ipcc.uk/complaints_statistics_2008_09_3.pdf Letöltve: 2010.09.16.
- Jávor, István: Felelőtlen szervezetek – sajátos szervezettípusok, nem tönkremenő szervezetek: a bíróság szervezetszociológiája. Szociológiai Szemle 2004/1. 66–87. o.
- Jones, Trevor: The Accountability of Policing, in: Newburn, 2008., 693–724.
- Kaltenbach, Jenő: A rendőrség civil kontrollja Magyarországon, Rendészeti Szemle, 2009/4. szám, 3–18. o.
- Kádár András Kristóf: Jó ez nekünk? – Gondolatok a Független Rendészeti Panasztestület felállításáról.
 Fundamentum, 2007/2. szám, 121–127. o.
- Kinda István (2005): A társadalmi kontroll és intézményei a moldvai falvakban.
http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf440.pdf Letöltve: 2008. 06. 09.
- Kohn, Richard H. (1997): An Essay on Civilian Control of the Military.
http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl_3/kohn.html Letöltve: 2008. 06. 10.
- Kondorosi Ferenc (2007): Rendet akarnak tenni a rendőrségnél.
<http://index.hu/politika/belfold/rend9617/?print> Letöltve: 2007.05.21.
- Korinek László: A társadalom emésztési zavara avagy a közbiztonság és a bűnügyi helyzet Magyarországon. (In: Magyarország politikai évkönyve 1998 [szerk.: Kurtán–Sándor–Vass]) Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp. 292–301. o.
- Kósa Zsuzsanna (?): Személy azonosítási technikák.
www.nhit-it3.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=14513&Itemid=347
 Letöltve: 2008. 06. 17.
- Kósa László–Kálmán Zsolt: A rendőrség és az önkormányzatok kapcsolata a rendszerváltás után.
 Belügyi Szemle, 2000/10. szám, 68–73. o.

- Kovács András György: Vannak-e a bepanaszolt rendőrnek alkotmányos jogai?
Rendészeti Szemle, 2009. évi 9. szám, 3–24. o.
- Körtvélyesi Zsolt: A Független Rendészeti Panasztestület és az országos rendőr-főkapitány:
külön vélemények. Rendészeti Szemle, 2009. évi 9. szám, 25–35. o.
- Kószeg Ferenc: Rendőrség és politika. Belügyi Szemle, 2000/1. szám, 75–91. o.
- Kószeg Ferenc (2006): Rendvédelmi rendszerváltás? <http://nol.hu/cikk/408522> Letöltve: 2008. 07. 24.
- Kószeg Ferenc: A módosított rendőrségi törvény. Fundamentum, 2007/4. szám, 125–134. o.
- Kuti Ferenc: A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése.
Hadtudomány, 2000/1. szám, 83–95. o.
- Kuti Ferenc: A civil kontroll és gyakorlatának egyes kérdései a rendvédelmi szerveknél,
Hadtudomány, 2001/1. szám, 82–91. o.
- Lőrincz, Lajos–Takács Albert: A közigazgatás-tudomány alapjai, Rejtjel, Bp., 2001
- Lőrincz, Lajos: A közigazgatás alapintézményei, HVG–ORAC, Bp., 2005
- Lukács, Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön, Magvető, Bp., 1987
- Magyar, Gábor dr.: Közrendvédelem-politika 1990–1998. Belügyi Szemle, 1998/11. szám, 27. o.
- Maple, Jack: The Crime Fighter – How You Can Make Your Community Crime-Free?
Broadway Books, New York, 2000
- Matus, János (1996): A védelmi reformok Közép-Európában és a civil-katonai kapcsolatok,
Hadtudomány, 1996/2. szám, 53–62. o.
- MHB: Az őrzők őrzése – A Magyar Helsinki Bizottság értékelése a 2006–2007-es zavargásokról.
Fundamentum, 2007/1. szám, 111–120. o.
- Newburn, Tim – ed.: Handbook of Policing, Willan Publishing, Cullompton, 2008
- Orthmayr, Imre: A társadalmi normák döntésméleti és evolúciós magyarázata.
Szociológiai Szemle 2004/3. szám, 3–22. old.
- Pásztor Miklósné, dr.: A rendőrség szervezeti és működési problémáiról.
Belügyi Szemle, 1996/9. szám, 47–70. o.
- Pedraz, Miguel Martin: Polgári rendőrség egy polgári társadalomban. Rendészeti Szemle, 1992/1., 105–108. o.
- Rawlings, Philip: Policing – A Short History, Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2002
- Ritter, Ildikó: Panaszok a rendőrök ellen. Rendészeti Szemle, 2009/4. szám, 19–37. o.
- Szabó Mária: A civil kontroll az olasz demokrácia első évtizedeiben. Hadtudomány, 2000/4. szám, 92–104. o.
- A haderő polgári vezérlése. (SZ. Kiss Csaba szerk.) SVKI, Bp. 1996
- Szikinger István: A hatalom felelőssége és ellenőrizhetősége. Interjú.
Belügyi Szemle, 1997/5. szám, 49–55. o.
- Szikinger István: A magyar rendőrség jövője. Belügyi Szemle, 1998/1. szám, 40–55. o.
- Szikinger István: A rendőrség civil kontrollja Magyarországon és más államokban.
Fundamentum, 2007/2. szám, 87–93. o.
- Szilágyi Gábor dr.: A közösségi rendőrségről a Budapesti Rendőr Szakközépiskolában.
Belügyi Szemle, 1998/5. szám, 95. o.
- A körzeti megbízotti szolgálat harminc éve. (Szilvási Ferenc szerk.) BM Kiadó, Bp. 1984
- Szoboszlai Judit: A bírói hatalom átláthatósága – Az eljárás nyilvánosságáról, az ítéletek megismerhetőségéről, valamint az igazságügyi tájékoztatásról. Belügyi Szemle, 2003/11–12. szám, 93–109. o.
- Watts, Larry L.(2002): Reforming civil-military relations in post-communist states:
Civil control vs. democratic control
http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3719/is_200207/ai_n9123897/print Letöltve: 2007.09.24.
- Wright, Alan: Felelősség és erőszak a brit rendőri gyakorlatban. Belügyi Szemle, 1998/9. szám, 77. o.
- Zádori Zsolt (2007): A rendőrbűnözés a mai rendszer sara – Interjú Kádár György egykori kapitány-helyetttel és katonai ügyésszel
http://hvg.hu/print/20070612_rendorseg_kadar_gyorgy_mor_zsanett2.aspx Letöltve: 2007. 06. 13.
- Zombor Ferenc (2003): Társadalmi kontroll és adatvédelem – jogszociológiai megjegyzések a „miskommandó” nevű adatgyűjtéshez.
www.drzombor.hu/pub/misekommando2003.doc Letöltve: 2008. 06. 17.

Csaba Zágon

A hazai vállalkozások lehetőségei és korlátai a hon- és rendvédelmi/rendészeti szervek technikai eszközállományának és gazdálkodásának korszerűsítésében

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem biztosított fórumot 2011. április 21-én a kapcsolatok kereteinek és az együttműködés feltételeinek megvitatására a védelmi szektor szükségleteinek kielégítésében érdekelt hazai gazdasági társaságok és ügyfelek: a fegyveres erők és a rendészeti szervek, valamint a felügyeletüket ellátó minisztériumok számára.

A tanácskozást a Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetségének Hon- és Rendvédelmi/Rendészeti Szervek Tagozata, a Magyar Hadtudományi Társaság, a Magyar Rendészettudományi Társaság, a Magyar Védelmiipari Szövetség és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) Bolyai János Hadmérnöki Karának Katonai Logisztikai Intézete szervezték. Prof. dr. Padányi József mérnök ezredes, a ZMNE megbízott rektora megnyitójában hangsúlyozta, hogy az egyetem kötelességének tekint minden olyan kezdeményezés felkarolását, amely előreviheti a honvédelem ügyét. A jelen tanácskozás kétségtelenül ebbe a körbe tartozik, hiszen pontosan látjuk az ország gazdasági helyzetét, a kihívások alól pedig a sem a hon- és rendvédelmi szervek, sem pedig a védelemgazdasági szereplők nem húzhatják ki magukat.

* * *

Dr. Tóth László, a Belügyminisztérium helyettes államtitkára előadásában ismertette az államadósságának alakulását az elmúlt tíz évben. Ennek kapcsán tért ki a kormány Széll Kálmán tervére, amelynek elsődleges célja az államadósság csökkentése a foglalkoztatási ráta emelésével és más intézkedésekkel, köztük strukturális változtatásokkal. Elmondta, hogy az államadósságot 2014-ig kezelhető szintre, a GDP 50%-a alá tervezik leszorítani. Az új Széchenyi-terv és annak alprogramjai keretében mintegy kétezer milliárd forintot fordítanak a jövőben a hazai vállalkozások támogatására, fejlesztésre. Mindezek adják azokat a makrogazdasági kereteket, amelyek befolyásolják majd a védelemgazdasági szektor és hazai ügyfelek viszonyát is. A BM

fejlesztési teveiről úgy fogalmazott, hogy azok az „... intelligens, fenntartható, befogadó fejlődést szolgálják”.

Kádár Róbert, Honvédelmi Minisztérium Fegyverzeti és Hadbiztosi Hivatalának főigazgató-helyettese mondandójában áttekintette a haderő főbb fejlesztési és modernizációs programjainak irányait, prioritásait. Fontos feladatként jelölte meg a harcérintkezésben résztvevő katonáink túlélőképességének növelésére irányuló fejlesztéseket. Ismertette a rendőrség és a honvédség közös fejlesztésein alapuló, *A jövő katonája* elnevezésű program lényegét. Elmondta, hogy bár mindezek megvalósításában külföldi védelemgazdasági szereplők is részt vesznek, a hazai ágazatot szeretnék egyre inkább „helyzetbe hozni”. Ezzel összefüggésben nagy jelentőségűnek nevezte a NATO Kutatási és Technológiai Szervezete, valamint az Európai Védelmi Ügynökség tevékenységét a jövőbeni hadiipari fejlesztések terén.

Dr. Botos Balázs, a Nemzetgazdasági Minisztérium külgazdaságért felelős helyettes államtitkára a védelmi és a biztonsági ipar közeledésére hívta fel a figyelmet. Mindkettőt kimagasló eredmények, csúcstechnika, csúcstechnológia jellemzik, amelyek révén verseny-, piac- és exportképes termékeket állítanak elő – hangsúlyozta az előadó. Ez utóbbi jelentősége abban rejlik, hogy külföldi megrendelésekkel ki lehet lépni a relatíve kicsi hazai piacról, ez pedig kapacitásnövekedéssel járhat, ami a gazdaságos gyártás egyik alapvető feltétele. Az önálló platformgyártás helyett az integráció és a beszállítói lehetőségek, fejlesztések jelentik az ágazat jövőjét. A védelmi ipar fejlesztése szempontjából kulcsfontosságú, hogy a fejlesztéspolitikát a hazai tudásra támaszkodjon, továbbá a technológia- és termékfejlesztés integráltan menjen végbe. Mindez kedvezően befolyásolhatja az ágazat teljesítő- és versenyképességét. Ezt a kedvező tendenciát tovább segítheti a kormányzat és az ipar közti párbeszéd csakúgy, mint a közös, nemzetközi fejlesztésekben való részvételünk. Külön szolt a korrupciós jelenségekből fakadó nemzetgazdasági veszteségek tudatos csökkentéséről.

Seregi Katalin ezredes, a HM Fegyverzeti és Hadbiztosi Hivatal gazdasági igazgatója, a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszerének (HTVTR), illetve a tervezés folyamatának áttekintése keretében ismertette azokat a tényezőket, amelyekre a tervezés folyamatában tekintettel kell lenni. A szerteágazó folyamatokat a HTVTR egyes alrendszerire lebontva mutatta be, együtt az azokban megjelenő döntéshozatali elemekkel, pontosítással és kiegyensúlyozással.

Lajtár József rendőr vezérőrnagy az Országos Rendőr-főkapitányság gazdasági főigazgatója az elmúlt két évre vonatkozóan elemezte a rendőrség pénzügyi helyzetét, vagyonát, a tárgyi eszközállomány jellemzőit. Alapvető feladatuk az informatikai biztonság növelése, ezért az eszközbeszerzések egyik nagy szele az informatika. Ezt elsősorban szolgáltatáscsomag beszerzésével képzelik el, amiben magyar beszállítóra számítanak. Példaként említette a vidéki rendőr-kapitányságok, őrsök, illetve körzeti megbízotti irodák számára az adatátviteli sávszélesség biztosítását, amely elengedhetetlen a rendőrség informatikai adatbázisaihoz való hozzáféréshez. Egy másik informatikai vetület a hatékonyabb és gazdaságosabb irodatechnikai infrastruktúra kidolgozása. Egyéni nyomtatók helyett például multifunkcionális hálózati megoldások felé szándékoznak lépni, így csökkentve a nyomtatással és az üzemeltetéssel kapcsolatos kiadásokat. A beszerzések jelentős hányada támogatással valósul, illetve valósult meg. Ezek lehetővé teszik EU-s, illetve más források lehívását,

csökkentik a beszerzésekhez szükséges saját erőt. Nem nyújtanak azonban segítséget a beszerzett eszközök fenntartási, üzemeltetési költségeinek fedezéséhez, ezért nagyon körültekintően kell eljárni a támogatott beszerzési projektekkel. Szólt a fegyverzet korszerűsítéséről, amiben a jövőben nagy szerepe lehet a magyar védelmi iparnak is. Jó döntésnek nevezte azt az intézkedést, amelynek eredményeként a rendőrség gépjármű-állományának jelentős részét bérlő. Kitért a gazdaságosabban beszerezhető, egységes ruházatról, őrsők és körzeti megbízotti irodák típusterveken alapuló építéséről, amelyek ugyancsak a takarékoskosságot, a költségek kímélést szolgálják.

Dr. Tollár Tibor nyugállományú polgári védelmi dandártábornok, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (OKF) főigazgatójának gazdasági helyettese szerint az OKF problémáinak egyik forrása, hogy a szervezetnek speciális felszerelésekre, eszközökre, berendezésekre van szüksége, miközben az egyazon feladatokra használt eszközök rendkívül sokszínűek. Eszközállományuk fejlesztésében a jövőben az lesz a prioritás, hogy a szervezetnek mire van szüksége, nem pedig az, hogy a gyártók, forgalmazók mit akarnak nekik eladni. Jelentős beruházást terveznek például a gépjárműfecskendők terén. Megcélzották 15 járműtípus cseréjét, amelyben – megfelelő kooperáció mellett – a hazai ipar is képes lenne kiszolgálni az igényeiket. Ugyanilyen fontos kihívás az eszközök fejlesztése és az egyéni védőfelszerelések beszerzése is. Ez utóbbiak esetében óriási különbségek lehetnek az árban, ezért különösen fontosnak tartják a védelmi képességek megléte mellett a költséghatékonyságot. Logisztikai szolgáltató központjaik az alkalmazási igény szempontjából sokszor rossz helyen vannak, illetve azokban rossz körülmények között, rossz eszközöket tárolnak. Lehetőségként felmerült, hogy ezen – legalább részben – piaci úton lehetne javítani.

Semegi Attila nyugállományú ezredes, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) főtanácsadója szerint BVOP kezelésében és az országos parancsnok irányítása alatt lévő 12 gazdasági társaság speciális lehetőségeket teremt a védelmi szektor számára, amennyiben ezek ebbe a szegmensbe is termelnek, szolgáltatnak. A BV számára szükséges forrásokat nemcsak állami költségvetésből teremtik elő. Az említett gazdasági társaságok – önfenntartó tevékenységük mellett – hozzájárulnak a központi költségvetés kiadásainak csökkentéséhez. Egy új logikai rendszer szerint a megépülő BV-intézetek optimális esetben akár önfenntartó tevékenységet folytathatnának, de legalábbis olcsóbbá tehetnék a működtetés költségeit. Elsősorban környezetbarát megújuló energia előállítására gondoltak, amely akár az adott település lakossági ellátásából is részt vállalhat. Egy másik lehetőség az lenne, hogy a meglévő gazdasági társaságok jogszabály által biztosított állami beszállító státuszt érjenek el. Ez oly módon lehetséges, hogy – hasonlóan a márka, vagy a védelmi közösségek rendszeréhez – partnerségi rendszerekhez kapcsolódnának. Ilyen módon például a ruházati ellátás terén látnak lehetőséget a hon- és rendvédelmi szektor ellátására, de ez akár az élelmiszer-előállítás terén is elképzelhető lenne.

Hegedűs Szabolcs pénzügyőr ezredes a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) főosztályvezetője előadásában az APEH, illetve a Vám- és Pénzügyőrség összevonásából a közelmúltban létrejött új szervezet sajátosságairól beszélt. Elmondta, hogy a NAV több mint 23 ezer főt foglalkoztat, ahol mindössze 5800 fő hivatásos, egyenruhás pénzügyőr szolgál, a többiek kormánytisztviselők, közalkalmazottak. 2011-re 9646 milliárd forint bevétel beszedését irányozták elő, amelynek teljesítésében – könnyen belátható – akár

egy napi kiesés is rendkívül nagy összeget eredményezne. Az új szervezet működésében – a kormány szándékai szerint – a korábnál nagyobb hangsúlyt kell kapnia a közszolgáltató tevékenységnek. Emellett kiemelt feladat az adminisztratív terhek, a bürokrácia csökkentése csak úgy, mint a külső partnerekkel folytatott és a szervezeten belüli információáramoltatás korszerűsítése. Komoly kihívást jelent a lehető legjobb kockázatelemzés alapjául szolgáló adatbázis létrehozása úgy, hogy annak közben meg kell felelnie az adatvédelmi és egyéb szabályoknak is. A NAV speciális helyzetben van: állami adó- és vámhatóságként a kormány irányítása, és az adópolitikáért felelős miniszter felügyelete alatt álló kormányhivatal; másfelől államigazgatási, de fegyveres rendvédelmi feladatokat is végrehajtó országos hatáskörű szerv, amely a központi költségvetésben önálló fejezetet képez. A fegyveres rendvédelmi feladatokat mindössze 5800 hivatásos pénzügyőr látja el. A relatíve kis létszám – például az egyenruházati megrendelések terén – nem teszi gazdaságossá, hogy a szervezet önállóan jelenjen meg a piacon, így a kooperáció útját választja más rendvédelmi, illetve fegyveres testületekkel. Hasonló megfontolások jelenhetnek meg a védelmi ipari szektorral való kapcsolatok terén. A támogatások igénybevételével megvalósult beszerzéseknél náluk is fontos szempontot jelentenek az üzemeltetési, működtetési költségek. A közelmúltban beszerzett eszközök jelentős része mára az erkölcsi elavulás stádiumába jutott. A beszerzések tervezésekor azonban nem lehetett előre látni azt, hogy ezt követően lesznek-e források az elavult eszközök cseréjére. Az üzemeltetési költségek előteremtése terén a költségvetési törvény sajátos forráslehetőséget biztosít a beszedett adó, vám és egyéb járulékokból, melyeknek meghatározott százalékát a szervezet a működésre használhatja fel. Az alapfilozófia itt az, hogy modernebb eszközök alkalmazásával növelhető a költségvetési bevétel, amely így kompenzálja a beszedéssel kapcsolatban jelentkező többletköltségeket is. A fejlesztésre fordítható saját forrás azonban náluk is rendkívül kicsi: mindössze 1 milliárd forint, ami a 111,7 milliárd forintos évi mérlegfőösszegnek, kevesebb, mint 1%-a.

* * *

A konferencia további előadói a védelmi szektor igényeit, a védelmi ipar képességeit, lehetőségeit mutatták be. *Spaics József*, az 1993-ban létrehozott Magyar Védelmiipari Szövetség elnöke – egyetértve a *dr. Botos Balázs* helyettes államtitkár előadásában elhangzottakkal – úgy vélekedett, hogy a hazai feladatokat elsődlegesen saját források, belső lehetőségek felhasználásával kellene megoldani. A rendszerváltást követően a magyar védelmi ipari szektor elveszítette afrikai, távol-keleti ügyfeleinek jelentős részét, aminek visszahódítására kevés lehetőség kínálkozik. Jelenleg kevés exportképes hadiipari terméket állítanak elő hazánkban, így az ágazat jövője elsősorban a HM és a BM, illetve a honvédség, a rendőrség és a katasztrófavédelem megrendeléseitől függ, miközben ezek sem kötik le kapacitásaikat. Szeretnék elérni, hogy a védelmi iparral kapcsolatos beszerzésekben a magyar összetevő a jelenlegi nagyjából 15%-os részarányról legalább 30%-ra emelkedjen. A szövetségnek jelenleg 43 tagja van, ugyanakkor hazánkban 480 vállalat rendelkezik védelmi ipari tevékenység folytatásához szükséges engedéllyel. A szektor által foglalkoztatott munkavállalók száma mindössze 22 ezer fő. Mindennek tükrében igen nagy szükség van az – egyébként előkészületben levő – védelmi ipari stratégiára.

Zsitnyányi Attila, a Magyar Védelmiipari Szövetség alelnöke, elmondta, hogy a korábbi nagyvállalati struktúrák helyett ma a kis- és középvállalatok jellemzőek a szektorban, miközben megmaradt néhány nagy cég is. Bár a termékek közt nincsenek önálló platformok (például harci repülőgépek, harckocsik stb.), van elegendő egyéb megrendelői igény, aminek a kiszolgálására lenne célszerű összpontosítani. A szektor elsődleges feladata szükségképpen a hazai igények kiszolgálása, e mellett jelenhet meg az export képessége. Az ágazat termékeinek exporthányada ma 5–10% között mozog, ez a rendszerváltás előtt 76%-volt. A termelés 90–95%-a hazai piacra irányul, ahol azonban a fő ügyfélkör beszerzési struktúrájában mindössze 14–16%-ban jelennek meg a magyar cégek. Az alelnök felhívta a figyelmet arra, hogy ha egy adott termékkörben huzamosan tolódik a hazai igény megjelenése – nem szabad csodálkozni azon, ha az érintett KKV-k nem fejlesztenek arra a termékkörre, hanem a túlélésükre koncentrálnak. Ha viszont a potenciális megrendelők néhány évre előre meghirdetnék fejlesztési szándékaikat, és azt be is tartanák, akkor arra a hazai védelmi ipar képes lenne felkészülni, illetve célirányosan fejleszteni. A büntetés-végrehajtás részéről körvonalazott, gyakorlatilag zárt, védett piac elképzelése helyett a versenyt és a tervezhetőséget preferálják. A karbantartás és az üzemeltetés terén szintén vannak hazai kapacitások. Külföldi eszközök beszerzésekor azonban ilyen képességek jellemzően csak akkor tudnak itthon megmutatkozni, ha valamilyen hazai partner bevonásával létrejövő vagy beszállítói konstrukciót választanak. A külföldi partner jellemzően nem érdekelt hazai karbantartó-kapacitás létrehozásában. Ennek hiányában az eszközök rendszerben tartása, működtetése, üzemeltetése, illetve karbantartása komoly gondot okozhat a megrendelőknek. Nem véletlen, hogy az üzemeltetés, karbantartás problematikáját a rendőrség, a katasztrófavédelem és a NAV előadói is érintették valamilyen formában, ami a probléma létezésére utal. Az előadó mondandóját a magyar védelmi ipar által előállított termékek és szolgáltatások bemutatásával és elemzésével zárta.

* * *

Prof. dr. Nagy László nyugállományú mérnök ezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke, zárszavában örömet fejezte ki, hogy létrejött ez a tanácskozás. Szükségesnek tartotta azonban elmondani, hogy a rendezvényen – ellentétben a konferencia címével – nem a hazai vállalkozások lehetőségeinek és korlátainak elemzése kapott hangsúlyt, bár kétségtelenül erről is volt szó. Inkább a gazdálkodói szektor ügyfelei: a hon- és rendvédelmi/rendészeti szervek fogalmazták meg elvárásaikat a magyar védelmi iparral szemben, illetve értékelték, értelmezték saját helyzetüket. Fenntartva tehát, hogy az eredetileg meghirdetett problémakör további elemzést igényel, fontosnak és hasznosnak értékelte az elhangzottakat. Annál is inkább, mert a rendezvény erősítette a kapcsolatot a magyar védelmi ipar és annak ügyfelei, megrendelői között. Ez pedig egyaránt szolgálja mindkét oldal érdekeit.

A Magyar Hadtudományi Társaság 2011. évi küldöttgyűlése

Felházi Sándor, levezető elnök a napirendi pontok ismertetésével nyitotta meg 2011. március 25-én a társasági élet szempontjából legjelentősebb rendezvényét. A tanácskozás keretében a küldöttek először meghallgatták a Társaság elnökének szóbeli kiegészítését az előzetesen írásban közreadott beszámolóhoz. Ezután – a bizottsági elnökök szóbeli kiegészítéseinek elhangzása után – a Felügyelőbizottság és az Etikai Bizottság jelentéseinek vitája és elfogadása következett. Az utolsó napirendi pont keretében a küldöttek a Társaság 2011. évi munkatervét és a határozati javaslatokat vitatták meg és hagyták jóvá.

* * *

Nagy László, az MHTT elnöke, úgy vélekedett, hogy az elnökség beszámolója kellően alapos és kimerítő, ezért azt csak nagyon röviden kívánja kiegészíteni.

„*Méltán vagyunk büszkék a Hadtudomány jubileumi számára, amelynek legnagyobb érdeme, hogy óriási erőfeszítéssel ugyan, de minden szakosztálytól sikerült „behajtani” a bemutatkozást*” – kezdte mondanóját az elnök. Elégedtségének adott hangot a jubileumi közgyűlést illetően is, bár elmondása szerint azon a tagságnak mindössze harmindegyede vett részt.

Jogos az Etikai Bizottság azon megállapítása, miszerint erkölcsileg is kifogásolható, ha egy szervezeti egység nem készíti el határidőre írásos beszámolóját. Március 11-edikéig tíz szakosztály és egy területi tagozat nem adott le beszámolót; a szakosztályok jelentős része nem adta meg időben a jelen rendezvényre delegált küldötteinek névsorát; a beszámolási időszakban meghirdetett négy elnökségi ülés közül három a meghirdetett időpontban nem volt határozatképes, vagyis az elnökségi tagok nagyobbik része nem jelent meg – sorolta a problémákat az előadó. Mindezek tükrében az Etikai Bizottságnak meg kellene vizsgálnia a krónikusan passzív szervezeti egységek és azok elnökségei rendszeres távolmaradásának, tétlenkedésének körülményeit.

A beszámoló tartalmazza a Társaság és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem közötti együttműködési szerződés február 23-ai aláírásának tényét. Erre valójában akkor nem került sor a szenátus zsúfolt programja miatt. Módosított tervek szerint a szerződés aláírása a szenátus március 30-ai ülésén történik meg. A pontatlanságerőlt személyesen kér elnézést a küldöttgyűlés résztvevőitől.

A küldöttgyűlés elnöksége

A beszámoló említi a stratégiai bizottság tevékenységét és annak javaslatait, amelyeket a küldöttgyűlés tavaly ilyenkor elfogadott. Utóbbiakat illetően – úgy tűnik – a küldöttgyűlés elhamarkodottan foglalt állást, ezért kell most visszatérni a témához. Ilyen jelenség már máskor is előfordult. A dolog tanulsága, hogy az elnökségnek a továbbiakban sokkal egyértelműbben kell megfogalmaznia előterjesztendő határozati javaslatait, mivel a küldöttgyűlés nem igazán alkalmas fórum a részletekbe menő vitákra. Éppen ezért tartalmazza a jelenlegi beszámoló a határozati javaslatok szövegszerű megfogalmazását is.

A stratégiai bizottság a szakosztályokat illetően úgy vélekedett, hogy azok száma indokolatlanul nagy, így a Társaság tudományos tevékenysége szétaprózódik. Az elnökség viszont megállapította, hogy a szakosztályok egyesüléséhez nincs szükség az alapszabály módosítására. A közelmúltban két alkalommal történt meg hasonló profilú szakosztályok összeolvadása. Ilyen volt a hadműveleti-harcászati és a hadászati kérdésekkel foglalkozó szakosztályok egyesülése, illetve a logisztikai és a védelemgazdasági szakosztályok összeolvadása. Vannak más, összevonásra alkalmas szakosztályok is, például a nemzetbiztonsági és a hírszerzés-történeti szakosztály, vagy a csata- és hadszíntér-kutató szakosztály egyfelől és a hadtörténeti szakosztály másfelől.

Egy másik gondolat szerint a több szakosztály léte több szerepvállalási lehetőséget rejtene magában és több választott vezetőségnek adna alkalmat a tényleges tevékenységre. A hivatkozott statisztikák azonban azt mutatják, hogy a lehetőség nem mindenütt párosul felelősséggel.

Az Intéző Bizottság minden rendezvényén foglalkozik egy-egy szakosztállyal, amely találkozók formája a beszélgetés, tartalma pedig a kölcsönös tájékoztatás. A jelen ciklusban már csak hét szervezeti egység van hátra e sorozatban, utána pedig – a szándékok szerint – előlről kezdődnek a beszélgetések.

A stratégiai bizottság leginkább vitatott javaslata a társadalmi elnök intézményével kapcsolatos kezdeményezés. A Társaság elnökeként inkább támogatja, mint ellenzi a változtatást, de az elnökségen belüli vita azt jelzi, hogy egyelőre nem érett meg a helyzet ennek a tisztségnek az intézményesítésére. Így pedig a határozati javaslatban megfogalmazott halasztás nem időhúzás, hanem „... a józan megfontolás, az alapos előkészítés diadala a meggondolatlan és előkészítetlen újításokkal szemben”.

Ami a honlapot illeti, rövidesen felkerül a szakosztályi elnökök – és ahol ez ismert, a titkárok – névsora húsz évre visszamenően. A honlapon további újszerű információk is találhatóak. Ilyenek a kapcsolódó szervezetek linkjei. Ez egy olyan, folytonosan bővíthető lista, amely elkészítésének nincs végső határideje, de az első lépéseket megtették. Olvasható egy-egy rövid értékelés a Honvédelmi Minisztérium vezetőinél tett látogatások tapasztalatairól. A legközelebbi jövőben felkerülnek az együttműködő partnerekkel aláírt megállapodások szövegei.

A *Mindenki hadtudománya* címet viselő előadás-sorozat egy kísérlet a tíz évvel korábban szervezett szabadegyetemi esték felújítására. Március 10-én e tekintetben is megtörtént az első lépés: előadás hangzott el az információs hadviselés témaköréből, amiért köszönet illeti *Haig Zsolt* és *Kovács László* tagtársakat. Az első tapasztalatok sajnos lehangolóak, méltatlanul alacsony volt a rendezvény látogatottsága. A tanulság: meg kell találni a közönség megszólításának célszerű módját és formáját. A következő előadásra április 14-én kerül sor, témája pedig a hadtudomány új kutatási területei.

Néhány gondolat az elismerésekről. *Turcsányi Károly* Tanárky-díjat, *Bognár Károly* életmű-díjat vehetett át tavaly november 17-én, a jubileumi közgyűlésen. Ugyanitt miniszteri szintű elismerést és emléktárgyat adtak át *Csery-Szűcs Péter* és *Gruber Nándor* tagtársainknak. 2011. május 21-ére visszaigazolták *Szilágyi Tivadar* és *Varga Imre*

Elismerések átadása

miniszteri szintű elismerését. Három idős tagtársat: *Horváth Istvánt*, *Báthy Sándort* és *Lánszky Jánost* az elnökség „nyugdíjas” elismerésre terjesztett fel. Végül, a sokéves hagyományoknak megfelelően, az elnök elismerő oklevelet adott át *Krizbai Jánosnak*, *Madaras Péternek*. Hasonló módon ismerték el *Bita Róbert* és *Juhász József* munkáját is, akik a mai rendezvényen nem tudtak részt venni.

Fodor Péter, gazdasági elnökhelyettes, kiegészítésével, miszerint a Társaság anyagi helyzete rendezett, a küldöttgyűlés egyhangúan elfogadta a beszámolót.

* * *

Csontos András, a *Felügyelő Bizottság* elnöke arról adott számot, hogy a bizottság a Társaság alapszabálya szerint végezte munkáját és rendszeresen képviseltette magát az elnökségi üléseken. A stratégiai bizottság előterjesztését megvitatták és azzal kapcsolatban osztják az elnökség álláspontját. A Társaság közhasznú működésének ellenőrzései során szabálytalanságot nem tapasztaltak. Számviteli tekintetben nem fordult elő rendellenesség. A beszámolót a Felügyelőbizottság előzetesen megismerte, annak tartalmával egyetért.

A küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadta a Felügyelő Bizottság jelentését.

* * *

Az *Etikai Bizottság* nevében *Gligor János* ismertette az írásos előterjesztés kiegészítését. Eszerint a tárgydőszakban a bizottsághoz etikai vétségre utaló bejelentés nem érkezett, eljárás lefolytatására nem volt szükség. A Társaság tagjai elfogadják és magukra nézve kötelezőnek tartják a tudományos munkára vonatkozó etikai normákat. A bizottság folyamatosan együttműködött a Társaság vezető szerveivel, képviselői rendszeresen részt vettek az elnökség és az intézőbizottság ülésein, javaslataikkal igyekeztek segíteni azok munkáját. A bizottság jónak és szükségesnek tartja, hogy a szakosztályok időközönként beszámoljanak munkájukról. Amennyiben ezekből az etikai szempontok kimaradnak a jövőben, ezt észrevételezni fogják. Sajnálatos, hogy vannak olyan szakosztályok, amelyek eddig nem vállalták a beszámolót, sőt, írásos érté-

A vita

kelést sem készítettek. Ez a magatartás nemcsak szakmai, hanem erkölcsi értelemben is kifogásolható. Amennyiben az alapszabály módosul, az Etikai Bizottság tevékenységének szabályozását illetően megteszik javaslataikat. Ami egyes szakosztályok passzivitását illeti, bizottsági ülésen kívánnak foglalkozni a témával.

A vita során, hozzászólásként felmerült, hogy az Etikai Bizottság számoltassa be azokat a szakosztályokat, amelyek jellemzően passzívak, nem tesznek eleget beszámolási kötelezettségeiknek. Továbbá, hogy a nem működő szakosztályok munkáját, jogosultságait elnökségi hatáskörben fel kellene függeszteni, esetleg azokat meg kellene szüntetni.

A vitát követő szavazás nyomán az Etikai Bizottság beszámolóját a küldöttgyűlés elfogadta.

* * *

Negyedik napirendi pontként a küldöttgyűlés a munkatervet és az annak részét képező pénzügyi tervet tárgyalta meg.

Hozzászólás keretében felmerült, hogy nem szerencsés, ha a pénzügyi beszámoló a márciustól márciusig terjedő időszakot tekinti át, miközben a naptári év januárban kezdődik. Továbbá, hogy célszerű lenne évenként összevonni és felkészíteni a szakosztályi titkárokat az éves munkáról szóló beszámoló összeállítására, valamint a tapasztalatok kicserélésére.

A felvetésekre az előterjesztők nevében *Nagy László* válaszolt. Elmondta, hogy nincs elvi akadálya annak, ha a pénzügyi tervhez igazodik a munkaterv, vagy fordítva. Mindkettőnek vannak előnyei és hátrányai. A munkatervet azonban nem igazán lehet naptári évhez kötni. A beszámoló úgy készül, hogy azt előzetesen megvitatja az Intéző Bizottság, valamint az Elnökség és mindenütt 2–3 hetet kell arra szánni, hogy a testületek tagjai megismerhessék azok tartalmát. Így már szeptemberben el kellene kezdeni az előkészületeket a januári küldöttgyűlésre. Pénzügyi vonatkozásban tulajdonképpen két küldöttgyűlés közötti időszakra lehet beszámolni. Egyébként valójában a pénzügyi tervek sem januártól januárig terjednek, mert mindig kérdéses például, hogy a Honvédelmi Minisztérium kilátásba helyezett támogatása ténylegesen mekkora összeget jelent. Ha az összeg kisebb a szokásosnál és ez csak áprilisban vagy májusban derül ki, akkor megrendülne a jóváhagyott munkaterv. A titkárok évenkénti összevonására vonatkozó kezdeményezéssel egyetért és ígéri, hogy erre a vezető testületek visszatérnek. Javasolja, hogy bár az előterjesztés szövegében ez még nem szerepelhet, abba értsük bele a titkárok összevonását is.

* * *

A tanácskozás a beszámoló utolsó két lapján szereplő határozati javaslatok egyenkénti vitára bocsátásával és megszavazásával folytatódott. (Értelemszerűen az eddigiek során már elfogadott javaslatokra a végszavazásnál már nem tért vissza a küldöttgyűlés.) A levezetőelnök által szó szerint ismertetett javaslatokat illetően a következő határozatok születtek:

A küldöttgyűlés tudomásul vette, hogy a stratégiai bizottságnak a társadalmi elnök választásáról és az alapszabály ennek megfelelő módosításáról szóló, a 6/2010. évi küldöttgyűlési határozattal elfogadott ajánlását az elnökség megvizsgálta és

jelenleg nem javasolja. Felkéri az intézőbizottságot, hogy az anyagot a soron következő tisztújításra készítse elő.

A küldöttgyűlés tudomásul vette, hogy a Társaság szervezeti szétaprózottsága felszámolását szolgáló szakosztályi egyesüléseknek nincs adminisztratív akadály. Felkéri az elnökséget, hogy ajánlásokkal segítse az erre irányuló munkát.

A Társaság likviditásának megőrzése érdekében a küldöttgyűlés felkéri az intézőbizottságot, hogy – együttműködve a felügyelőbizottsággal – a következő elnökségi ülésig rögzítse a gazdálkodási utasításban a folyószámlán mindenkor tartandó minimális összeget és az ahhoz kapcsolódó utalványozási rendet. A módosított gazdálkodási utasítást mutassa be az elnökségnek.

A küldöttgyűlés a Társaság alkalmazottjai díjazásának kérdéseit 2011. március 25-ei hatállyal saját hatásköréből az elnökséghez delegálja. Az elnök díjazásának megállapítása továbbra is a küldöttgyűlés hatáskörében marad.

A küldöttgyűlés elfogadta, hogy a szakosztályok 2011-ben is a megelőző évi tagdíjbevételeik 25%-ának szabad felhasználásáról rendelkezhetnek.

A küldöttgyűlés tudomásul veszi a 2010. évi közhasznúsági beszámolót, amely szerint a Társaság 8 365 000 forint bevétellel és 9 743 000 forint kiadással és –1 378 000 forint pénzügyi eredménnyel zárta az évet. Ugyanakkor tudomásul veszi, hogy a Társaság hitelt nem vett igénybe. (Megjegyzés: a „veszteség” abból származik, hogy a Társaság előre fizetett ki bizonyos, egyébként később esedékes tételeket.)

A küldöttgyűlés egyetért azzal, hogy a Társaság 2011. évi őszi központi rendezvényét *A katonai pálya a közszolgálati reformok tükrében* munkacímmel, a Honvédelmi Minisztériummal és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmel közös szervezésben valósítsa meg.

A küldöttgyűlés a Társaság tagsági díját 2012. január 1-jétől az aktív dolgozók esetében 5000 Ft/év, a nyugdíjasok és tanulók esetében 2500 Ft/év mértékben állapítja meg.

A küldöttgyűlés elfogadta, hogy a Társaság csatlakozzon a 2011. évi március 30-án megtartott, *Civil szervezetek az európai biztonságért* című civil konferencia nyilatkozatához.

* * *

Ezzel a küldöttgyűlés érdemi munkája lezárult. Zárásképpen *Nagy László*, az MHTT elnöke, a rendszeresen mulasztó szakosztályokkal szembeni eljárásokkal összefüggésben arra hívta fel a küldöttek figyelmét, hogy a mulasztók is jobbak, mint a semmilyenek. *„Ne szüntessünk meg tehát szakosztályt, ha ez elkerülhető, inkább kezeljük úgy azokat, hogy átmenetileg felfüggesztették tevékenységüket!”* – javasolta az elnök. Végezetül arra kérte a küldötteket, hogy tekintsék kötelességüknek szakosztályuk tagjainak tájékoztatását a következő szakosztályi rendezvényen a küldöttgyűlés munkájáról.

Civil szervezetek az európai biztonságért

2011. az Európai Unióban az önkéntességnek, a civil szervezetek együttműködésének az éve. Ennek jegyében rendezte meg a Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja (BHKK) a Nemzeti Civil Alapprogram támogatásával a *Civil szervezetek helyzete az Európai Unióban, feladataik az európai biztonság erősítésében* című nemzetközi konferenciát.

A 2011. március 30-ai konferencia egy többéves munkafolyamat záró rendezvénye volt. 2008 és 2010 között feltérképezték és önkéntes adatszolgáltatásuk alapján összefoglalták azoknak a hazai szervezeteknek legfontosabb adatait és programismertetőit, amelyek önként vállalt civil feladatuknak tekintik az európai biztonság erősítését. A több mint 4000 bejegyzett hazai civil szervezetből 27 vállalta az együttműködést és adatszolgáltatást a biztonságpolitika, a közbiztonság, az ökológia és természetvédelem, valamint a humanitárius és kisebbségi területekről. A Magyar Hadtudományi Társaság a kezdetektől fogva részt vett a biztonságpolitikai terület munkájában.

A konferenciát *Deák Péter*, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a BHKKA alapító tagja nyitotta meg. Ezután *Koós Anna*, az alapítvány igazgatója szólt a civil szervezetek felelősségéről a biztonságpolitika támogatásában, az állami kapcsolatokon túli hálózatok működtetésében. A konferencia első paneljében a humanitárius és környezetvédő szervezetek (Amatőr Meteorológusok Egyesülete, Levegő Munkacsoport, Magyar Vöröskereszt) ismertették a biztonság érdekében végzett tevékenységüket. A második panelben a Balkán békéjéért végzett munkájukról szoltak a polgári védelem és a tartalékosok civil szervezetei kialakításában, a rendőri és igazgatszolgáltatási tevékenységek működtetésében részt vevő szervezetek (Magyar Polgári Védelmi Szövetség, Magyar Tartalékosok Szövetsége, Geopolitikai Tanács, Nemzetközi Oktatási és Polgári Válságkezelési Központ) képviselői.

A konferencia harmadik paneljében a romák helyzetéről és társadalmi integrációjuk elősegítéséről szoltak az előadók. Így a tartós kirekesztés, a jognélküliség társadalmi biztonsági kockázatáról (Szlovákiában és Csehországban); a kialakítandó és megvalósítandó (20–50 év) roma stratégiáról; a rendvédelmi szervek feladatairól a roma felzárkóztatásban. Itt szólalt fel *Pataky Iván*, társaságunk tagja, aki történelmi áttekintésben ismertette a hon- és rendvédelmi szervek szocializációs és integráló, de azzal együtt identitás-megőrző szerepét a roma állampolgárok képzésében/kiképzésében.

A konferencia a civil szervezeteknek az európai biztonságért vállalt felelősségéről szóló nyilatkozat elfogadásával zárult, amelyhez az MHTT küldöttgyűlésének felhatalmazásával csatlakozott.

Király László

Nyilatkozat az európai biztonság fenntartásában vállalt civil felelősségről

A mai, globalizált világban, a hírforrások és hírek teljes hozzáférhetőségének viszonyai között a nemzetközi kapcsolatokat és érintkezést nem lehet a kormányok és hivatalos szervek, hatóságok exkluzív területének tekinteni. A civil társadalom befolyása az elmúlt évtizedben látványosan nőtt, nemcsak a közvéleményre gyakorolt befolyását, mozgósító erejét illetően. Működésük, tevékenységük lokális és regionális tapasztalatait az államok, a nemzetközi szervezetek is tekintetbe veszik. Az ENSZ, a NATO civil szervezetekkel kapcsolatos politikája változott. Az európai államok gyakorlata, hogy feladataik ellátását – funkcionálisan – civil szervezetekkel megosztják és jogi, anyagi eszközökkel egyaránt biztosítják az együttműködést. Az Európai Unió *aktív polgár politikája*, az *önkéntesség éve program* a civil társadalom jelentőségének elismerését tükrözi.

A civil társadalom tisztában van jelentőségével és felelősségével. A konferencia 27 résztvevő szervezetének tevékenysége, munkája erősíti az európai állampolgárok összefogását, a nemzetek közötti kapcsolatok kötetlenségét, a toleranciát a biztonság minden területén a maga eszközeivel. Az együttműködés szinergikus hatását kívánjuk erősíteni – az önállóság fenntartásával – a tapasztalatok évente rendszeres cseréjével és egy közös információs oldal fenntartásával.

A konferencia kinyilvánítja szándékát, hogy a biztonság területén a résztvevő szervezetek megvizsgálják a további konkrét együttműködés és a közös fellépés lehetőségét a civil szervezetek működésére vonatkozó jogszabályok módosításánál, érdekeik érvényesítése érdekében. Szükségesnek ítéli:

- honlap fenntartását, folyamatos frissítését;
- félévente informális találkozók szervezését;
- egyes szervezetek részéről – a lehetőségek vizsgálata után – komplex programok közös szervezését és megvalósítását.

Budapest, 2011. március 30.

*Civil szervezetek az európai biztonságért
a komplex program 27 civil szervezete*

ABSTRACT

CONFERENCE OF THE HUNGARIAN ASSOCIATION OF MILITARY SCIENCE

INFORMATION WARFARE AND MILITARY SCIENCE

On February 24, 2011 the Hungarian Association of Military Science continued its successful conference series "Today's military science", which was launched two years ago. One can clearly consider a great success the common venture of the Military Committee of the Hungarian Academy of Sciences, Zrínyi Miklós National Defence University and Hungarian Association of Military Science after four previously organized such events. Previous conferences directed towards dynamically changing world, within this, in the light of warfare's new phenomenon and processes one can interpret the following questions: what constitutes its subject, where are the boundaries, what are the points interacting with the fields other sciences; with what new examining methods can the 21st century military science be characterized. The title and at the same time the theme of the conference was the complex relationship of the information warfare and military science.

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Miklós Szabó: Further development of military science in the second half of the 60's in the hungarian people's army and at the Zrínyi Miklós Military Academy

The Author – continues the introduction of the post 1956 development of the Hungarian military science and scientific preparation - in his present study, he analyses how does the Farseeing Plan of the Military Science Research (1966–1970) realized in the scientific activities of the Hungarian People's Army and the Zrínyi Miklós Military Academy. Beyond this, he introduces those achieved scientific degree and their subjects, during this period.

Gábor Boldizsár: „Generations” cooperation for the new armed forces

The permaament changing of our world creates several challenges for nations and states. One of the basic interests of a state to resourch these potencional conflicts'route and the possible answer for that. One of the answer can be the usage of armed forces. In the changing security environment the methods of use military power are modifying. The war, crisis response and peace support, the catstrophe response opperations have close link and effect to eachothers. If one of them change the other two also have to be modified. The war, crisis response and peace support operations have sereral common characteristics, that is why the resourching must be made in a komplex way. There are several similiraty between the war and crisis response operations, so the komplex resourch should be counducted with the close cooperations of different generations of the hungarian military science family.

SECURITY POLICY

Attila Ferenc Varga: International fight against the somalian piracy

Abolition of piracy off Somalia has been in the interest of the international community since 2008. Although there is a wide consent regarding the need of taking actions (see the UN Security Council decisions on this topic, or deployment of NATO/EU/multinational/national warships to the affected area, etc.), there is no unified idea existing on the means and methods of solving this problem, till now. In order to find the possible answers to the modern day piracy, we must first of all understand this phenomenon itself, by exploring its causes and contexts. Although our country does not possess any coasts, we may not pass with closed eyes along this local/regional problem having also global effects. The author of this article takes under thorough examination the Somali piracy, the legal character of this activity, as well as the possible (e.g. political, military, legal, technical, etc.) means of taking actions against it.

Sándor Vizi: Changes of the international security environment and the problems of the reorganization of the Hungarian Armed Forces

One specific segment of the modern security interpretation is the reorganization of the Hungarian Armed Forces in the light of the formation of the international political security. How that field of security has been evolving and is the interpretation of the changes of the past few years correct?

POLICING

Csaba Csapó: The control of the police – thoughts on social control

This study is on the control of the police. It emphasizes that social control is crucial condition of a democratic governance. The components of the control are: information, regulation and sanction. The author reviews the Hungarian armed forces, corps and those organs who control the police. The main thesis is that democratic and civil control are not the same process and the civil control has to be continuously expanded.

DEFENCE ECONOMY

Zágon Csaba: Opportunities and limits of the domestic enterprises in the economic and equipment modernisation of the armed forces and law enforcement agencies

A conference was arranged at the premises of Zrínyi Miklós National Defence University on the 21 April 2011, to create a forum to discuss the relations and co-operation between the domestic enterprises operating in the defence industrial sectors and their customers, the armed forces, and the law enforcement agencies as well as their superior ministries. Each presentation and lecture gave an analysis on their strengths, weaknesses, opportunities and threats (SWOT) from their own point of view. On one hand, the representatives of the Ministries of National Economy, Interior, and Defence described the economic frames, and pointed out the intentions of the Hungarian Government relevant for the future of the sector. They all analysed the predictable shapes and developed certain economic forecast and also highlighted some details on the most important programmes, research and development influencing the opportunities. On the other hand, lecturers from the defence economic sector,

involving the representatives from the Association of Defence Industry of Hungary analysed the capabilities of the industrial enterprises and entrepreneurs giving useful details from their characteristics. The recent two decades totally re-tailored and restructured the Hungarian defence industry. The risks and vulnerabilities on their side create economic loss at their customers' side. Armed forces and the national law enforcement agencies analysed their practice in the procurement and equipment needs for the close future and also for medium terms. They also described the opportunities and disadvantages affecting their efforts in finding successful economic solutions despite their limited budgets for development.

Tisztelt Szerzőink!

Tájékoztatjuk Önöket arról, hogy a Hadtudomány című folyóiratban megjelenő valamennyi tudományos közleményt lektoráltatjuk. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése, megjelentetése érdekében kérjük, hogy a kézirat elkészítésekor szíveskedjenek figyelembe venni az alábbiakat:

- A közleményeket letölthető Word-formátumban szíveskedjenek eljuttatni szerkesztőségünkbe.
- A kézirat terjedelme – a cikk alaki kellékeivel együtt – lehetőleg ne haladja meg a 25–30 ezer karaktert (10–15 gépelt oldalt)!
- A kézirat elején tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat és beosztásukat (munkakörüket), valamint elérhetőségüket!
- A beküldendő kézírathoz csatolják a közlemény címét, rezüméjét és kulcsszavait angol és magyar nyelven.
- Az írás illusztrálására szánt táblázatokat, grafikonokat, ábrákat és fotókat ne illesszék be a szövegbe! A folyószövegben csak jelezzék az illusztrációk helyét, azokat pedig a szöveg végén helyezték el a megfelelő utalásokkal (szám, felirat stb.) együtt!
- Folyóiratunkban a jegyzeteket hagyományosan és egységesen lábjegyzet formájában adjuk közre. Kérjük, hogy így szerkesszék munkájukat!
- Kérjük továbbá tisztelt szerzőinket, hogy a folyószövegben adják meg az elkerülhetetlen idegen szavak, rövidítések magyar megfelelőit!

Tisztelettel
A szerkesztőbizottság

Az információs hadviselés és a hadtudomány

2011. február 24-én folytatódott a két esztendővel korábban kezdett, az eddigi tanácskozások sikere alapján méltán nagy érdeklődésre számot tartó Napjaink hadtudománya címet viselő konferenciasorozat. Immáron négy rendezvény alapján egyértelműen eredményesnek tekinthető a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Magyar Hadtudományi Társaság közös vállalkozása. Az, amely annak tisztázására irányul, hogy mi is képezi, képezze a hadtudomány tárgyát, hol húzódnak annak sávjai, mely pontokon érintkezik és milyen más tudományágakkal, illetve milyen újszerű vizsgálati módszerekkel jellemezhető az a XXI. század elején. A cím, egyszersmind a téma ezúttal Az információs hadviselés és a hadtudomány bonyolult kapcsolatrendszere. Kiemelendő mozzanata volt a rendezvénynek a vita, amelynek során számos hozzászóló nyilvánított véleményt a napirenden szereplő problémákat illetően, illetve egészítette ki az elhangzottakat.

A konferencia előadói és közreműködői: dr. Ványa László mk. alezredes, prof. dr. Kovács László mk. alezredes, prof. dr. Várhegyi István ny. mk. ezredes, prof. dr. Nagy László ny. mk. ezredes, prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, Illési Zsolt, a ZMNE doktorandusza, prof. dr. Haig Zsolt mk. ezredes és Rózsa Tibor ezredes

Megnyitó

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) elnöksége nevében tisztelettel köszöntöm önöket Az információs hadviselés és a hadtudomány című tudományos konferenciánkon, amelyre a Napjaink hadtudománya konferenciasorozat keretében kerül ma itt sor, a nemzetvédelmi egyetem falai között.

Éppen két évvel ezelőtt, 2009. február 26-án indult útjára az MHTT, a ZMNE és a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Hadtudományi Bizottsága közös szervezésében egy elvileg végtelen hosszúságú konferenciasorozat. Az akkor megkezdett vállalkozás nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy a hadtudomány kapcsolati rendszerében, a hadtudomány speciális nézőpontjából vizsgálja meg azokat a legfontosabb elméleti és gyakorlati problémákat, amelyek ma hazánkat, de akár az egész világot is izgatják.

Két éve, az első konferencia, a Tudományos Akadémián lezajlott 2006-os köztestületi konferencia mintegy folytatásként, annak szellemében *A 21. századi hadtudomány irányvonalairól* értekezett 5 plenáris előadásban és több hozzászólásban. Már ekkor megfigyelhető volt az igény, hogy a hadtudomány kapcsolati rendszerében egyes konkrét területeket vizsgáljunk. Így került sor 2009. november 12-én *A hadtudomány és a katonai műszaki tudományok kölcsönkapcsolata*, majd 2010. február 25-én *A béketámogató műveletek: helyük a hadtudományban, nemzetközi és hazai jogi hátterük* című, nagy érdeklődést kiváltó konferenciáinkra.

E sorban – immáron a negyedik alkalommal – *Az információs hadviselés és a hadtudomány* címmel rendezünk tudományos fórumot. A téma aktualitásához aligha férhet kétség. Ugyanakkor az MHTT vezetősége azért ezt a témát választotta a sok lehetséges közül, mert olyan kérdéskörrel van szó, amelyről sokan, sokféle képpel, ismerettel, vagy benyomással rendelkeznek, de nagyon kevesen látják azt át egészében. Vannak, akik a létét is vitatják, mások azt állítják, hogy ez mindig is így volt, csak legfeljebb a történelem egy adott technikai fejlettségi szintje határozta meg a lehetőségeit, megint mások a cyberháborúval azonosítják.

Amikor a konferencia felkérendő előadóit kerestük és az előadások témáit terveztük, olyan logikai láncot kívántunk felállítani, amely először az információs hadviselés fogalmát, helyét, szerepét, katonai értelmezését adja meg. Erre az előadásra *prof. dr. Haig Zsolt* mérnök ezredes, az egyetem Információs Műveletek és Elektronikai Hadviselés Tanszék egyetemi tanárát kértük fel.

A puding próbája az evés – a hadielvek próbája a háború. Második előadónk *dr. Kis-Benedek József* nyugállományú ezredes, a Nemzetbiztonsági Tanszék egyetemi

docense, korunk alacsony intenzitású konfliktusaiban – más kifejezéssel – helyi háborúiban elemzi az elmélet gyakorlattá válását.

A hazai megvalósításokról, a Magyar Honvédség missziós feladataiban realizálódó információs műveleti feladatokról, a doktrínális és gyakorlati tapasztalatokról hallhatunk első kézből, *Rózsa Tibor* ezredes úrtól, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség főnökétől.

Mai témánknak különös jelentőséget ad az a tény, hogy a nyár folyamán létrehozták a NATO ún. hetedik divízióját, amelynek fő feladatai közé tartoznak az olyan stratégiai területek, mint a nukleáris leszerelés kérdése, az energiabiztonság, a terrorizmus elleni fellépés. Ennek az osztálynak az illetékességébe utalták a szövetséget fenyegető cybertámadásokat is. A divízió vezetője egy magyar diplomata lett: *Iklódy Gábor*, a NATO főtitkár helyettese.

A NATO az észt–orosz konfliktus idején szembesült először azzal, hogy a számítógépes hálózatokat ért összehangolt támadás képes volt megbénítani egyik tagállamát. Ezt tartjuk az első valódi cyberháborúnak. A cyberhadviselésről tartanak előadást *prof. dr. Kovács László* mérnök alezredes, egyetemi tanár és doktorandusz hallgatója *Illési Zsolt*. Előadásuk végére tisztázódik, hogy hol foglal helyet és milyen szerepet játszik a cyberhadviselés az információs hadviselésben.

Mai záró előadásunkat *dr. Várhegyi István* nyugállományú ezredes, Tanárkydíjas, címzetes egyetemi tanár tartja, aki e téma magyarországi első feldolgozója, alapirodalmainak írója, a nemzetközi trendek kutatója. Ma felvázolja az információs hadviselés második hullámát, ami annál is érdekesebb lesz, mert a valóság messze megelőzte az ő tíz-tizenöt évvel ezelőtti prognózisait is. Joggal bízhatunk tehát abban, hogy amilyen jövőről ma beszélni fog, az már javában folyik.

A konferencia második blokkjában lehetőség lesz hozzászólásokra, kérdésfelvetésekre vagy álláspontok kifejtésére. A tanácskozás szerkesztett előadásainak és hozzászólásainak ismét a *Hadtudomány* című folyóirat ad helyet.

Kívánok Önöknek tartalmas, érdekes előadásokat és kérem, hogy hozzászólásaikban fejtsék ki véleményüket a témával kapcsolatban.

Ványa László

Kis-Benedek József

Információs hadviselés korunk alacsony intenzitású konfliktusaiban

Az információs hadviselés helye, szerepe a biztonságpolitikában, valamint a mai fegyveres és nem fegyveres küzdelmekben

A hadviselés karaktere az elmúlt évtizedben jelentősen megváltozott, de semmiképpen nem lehet azt kijelenteni, hogy az út végén vagyunk. A hadviselés módja és az azt szolgáló technológia olyan ütemben fejlődik, hogy a lépéstartás még a témában jártas szakemberektől is megköveteli a változások folyamatos, naprakész követését. Az információs hadviselés támadásban és védelemben egyaránt megjelenik. Hiba lenne azonban a tevékenység leszűkítése csak katonai területre, hiszen ettől lényegesen szélesebb. Ez persze nem jelenti azt, hogy a katonai területen ne lennének sajátosságok (elég, ha csak a szenzorok által nyújtott adatokra, a számítógépes terrorizmusra, a pszichológiai hadviselésre, a médiaháborúra, vagy a műholdak rombolására gondolunk).

A különböző nemzeteknél egymás után jelennek meg a számítógépes védelemmel kapcsolatos szervezetek, parancsnokságok, a NATO esetében pedig talán nem véletlen, hogy Tallinban hozták létre a Számítógépes Védelem Kiválósági Központját (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence). Az egységes NATO-fellépést illetően fontos kérdés annak eldöntése, hogy az 5. cikkely mikor és milyen feltételek teljesülése esetén kerülhet alkalmazásra. Az állásfoglalás kialakítását illetően – úgy vélem – általános szabályt nehéz meghatározni, hiszen minden eset egyedi elbírálást követel.

A téma fontosságát jelzi, hogy a közelmúltban szervezett biztonságpolitikai fórumokon, mértékadó források által készített tanulmányokban foglalkoznak az információs hadviseléssel. Az évente megszervezett müncheni biztonságpolitikai fórumon például 2011-ben az első alkalommal került szóba a számítógépes terrorizmus fenyegetése. Ennek veszélyét *Clinton*, amerikai külügyminiszter egy szintre helyezte a terrorizmussal és a tömegpusztító eszközökkel.

Ma már az internet a kritikus infrastruktúra részének számít, ezért indokolt az ennek megfelelő kezelése. A számítógépes bűnözés a világon évente 1600 milliárd dollár veszteséget okoz. Tekintve, hogy a tendencia növekszik, senki sem lehet közömbös a fenyegetés kezelését illetően.

A biztonságpolitikával foglalkozók előtt nem ismeretlen *Joseph Nye*, a Harvard egyetem professzora, aki szerint a cybertér biztonsági fenyegetése markánsan három területen jelentkezik. Ezek: az internetbűnözés, a gazdasági kémkedés és a terrorizmus. A gazdasági kémkedéssel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy kínai hackerek több mint 3000 vállalatot támadtak meg. A cél egyértelmű: információszerzés.

Az Egyesült Államok 2011-ben elfogadott új Nemzeti Katonai Stratégiája szerint a cybertér minden területen hatékony fellépést követel. Mivel a kihívás nem katonai természetű, igen fontos kérdés a stratégiai parancsnokságok kapcsolata a kormányzati és nem kormányzati (NGO) szervezetekkel, de az iparral és természetesen a nemzetközi élet szereplőivel is. Az együttműködés célja világos: új normákat kell felállítani, új képességeket, és ha szükséges szervezeteket kell létrehozni a szaktudás kifejlesztése érdekében. Úgy vélem, hogy ezen a területen az oktatás, a képzés és a továbbképzés szerepét nem kell külön hangsúlyoznom, hiszen ez magától érthető. A védekezés alapelve változatlan: felfedés, elrettentés, megtagadás és az infrastruktúrák többoldalú védelme. Ami viszont folyamatosan változik: a módszer.

Ha az aszimmetrikus műveletek és az információs hadviselés kapcsolatát vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy az aszimmetrikus hadviselést folytatók másképpen gondolkodnak, szerveznek és tevékenykednek, mint a hagyományos hadviselést folytatók azért, hogy saját előnyüket és az ellenség gyengeségét kihasználják. Ez egy új képesség, amit a szembenálló fél többnyire nem is vesz észre. Az információs műveletek eszközt jelentenek az aszimmetrikus műveletek ellen, ezért a stratégiai tervezés részét képezik. A műveletek eszközöket biztosítanak a kívülről, vagy belülről érkező támadások felfedéséhez, a támadásokra való reagáláshoz, a helyreállításához, de a behatolástól való elrettentéshez is.

A haderők ma már képesek az aszimmetrikus támadások *egy része* ellen védekezni, de – tekintettel arra, hogy az információs műveletek terén a módszerek gyakran változnak – a kihívások természetesen folyamatosan léteznek. A kihívások kezelésében a legfontosabb tényező a gyorsan fejlődő technológiákkal történő lépéstartás és a kiképzettség. A technológia ugyan segít, de korántsem elegendő a bizonytalan-ság kezelésében.

Az információs hadviselés rövid története

Az információs hadviselés katonai területen a '80-as évek közepétől jelent meg, előtte inkább az elektronikus hadviselés elnevezést alkalmaztuk. A Falkland-szigetek birtoklásáért folytatott 1982-es háborúban viszonylag nagy intenzitással használták az eljárást. Az akkori művelet azonban speciálisnak tekinthető, ugyanis izolált szigetekről volt szó, kommunikációt szinte csak a haderők alkalmaztak és szinte mindent cenzúráztak.

Az 1991-es Öbölháborúban a hangsúly inkább a technológián és nem az információn volt. A háború és a média kapcsolata ekkor jutott el arra a szintre, hogy a haderők vezetése kénytelen volt tudomásul venni a médiával történő „foglalkozás” nélkülözhetetlenségét. Ez a rendszeres tájékoztatásokkal kezdődött, majd a későbbiek folyamán az tovább tökéletesedett. Bebizonyosodott, hogy a média a katonai műveleteket segítheti, de komoly károkat is okozhat azoknak. Fokozatosan alakult ki a

tájékoztatások rendszere (akár napi gyakorlata), majd a média képviselőinek „beágyazása” (embedded journalist) a katonák közé.

A '90-es években a kommunikációs technikák és a számítástechnika olyan gyors fejlődésen ment keresztül, hogy a korszerű háború egyben médiaháborúvá is vált. Ismeretes a *CNN-effektus*, amit napjainkra már inkább az *al Dzsazíra-effektus* vált fel, több szakemberrel és nagyobb lehetőségekkel.

„9/11” tapasztalatai azzal járultak hozzá az információs hadviseléshez, miszerint ugrásszerűen megnőtt a nemzeti tájékoztatás iránti igény. Ez a jelenség azóta fokozódott, és még érzékenyebbé vált. A tudósítók beépítése az információs hadviselés részévé vált, ahol a tájékoztatást adók célirányosan hívják meg a média képviselőit, gyakran személyes kapcsolatokat is kiépítenek. Arra is nagy figyelmet fordítanak, hogy a tájékoztatást adók alaposan felkészüljenek, igyekezzenek magukat elfogadtatni. Ha ugyanis a tájékoztatás nem korrekt módon történik, akkor a média megtalálja a módját annak, hogyan tájékozódjon.

A 2003-ban kezdődött iraki háborúban az információs műveletek a teljes infoszféra ellen folytak. Ennek része volt az a taktika is, hogy a háború ürügyeként szolgáló téves premisszákat (iraki tömegpusztító eszközök megléte) bizonyítsák a világ előtt. Ez az eljárás tévesnek bizonyult, ami általános bizalomvesztést okozott kormányok, de főként azok vezetői iránt. Kis túlzással az is elmondható, hogy az információs hadviselésben a fegyverek helyett számítógépeket, lőszer helyett adatsomagot, a szögcső helyett pedig tűzfalat alkalmaztak. Tömeges e-mail és telefonüzeneteket küldtek iraki politikai, gazdasági és katonai vezetők részére, amelyben felszólították őket, hogy szakítsanak *Szaddám Huszeinnel*. 8 millió röpcédulát dobtak le repülőgépekről, amelyben felszólították a katonákat, hogy adják meg magukat és akkor túlélnek a háborút. Elektronikus támadást indítottak erőművek, kommunikációs rendszerek és számítógépes hálózatok ellen, amelynek célja az iraki katonák megtörése, valamint a polgári lakosság befolyásolása.

James R. Wilkinson tábornok, az Egyesült Államok Központi Parancsnoksága (US Central Command) egyik vezetője szerint az információs hadviselés célja a háború rövidítése. Ez a megállapítás többé-kevésbé elfogadható, sőt azzal is kiegészíthető, hogy bizonyos esetekben a háborút késleltetheti, esetleg meg is akadályozhatja.

Az Egyesült Államokban már 1999-ben naponta 80–100 támadást érzékeltek. A támadók közül azok az egyéni támadók a legveszélyesebbek, akik törvényes hozzáféréssel rendelkeznek az informatikai rendszerekhez. Az ellenük folytatott védekezés ebből adódóan csak intézményes formában lehetséges. A fegyveres erők esetében rendszeres támadások folynak a kapcsolódó hálózatok (például kereskedelmi műholdak, az INTELSAT, az INMARSAT) ellen is. A kedvenc célok nem változtak. Ezek a hírközpontok, vezetési pontok, radarállomások és a légvédelmi központok. Sajátosságként állapítható meg, hogy tettükért az elkövetők nem vállalják a felelősséget.

A védekezés lehetséges módszerei között ki kell emelni a műveleti biztonságot, a megtévesztést, a pszichológiai műveleteket, az elektronikus ellentevékenységet és végső esetben a fizikai megsemmisítést. Ennek természetesen feltétele a megfelelő kommunikációs és számítógépes infrastruktúra és a kiképzés.

A Közel-Keleten az elmúlt évek aszimmetrikus háborúi során minden esetben éltek az információs hadviselés eszközeivel.

Lássunk erre néhány példát:

- 2009 januárjában, a Gázai-övezet elleni izraeli támadás során, az izraeli fél megszakította a gázai rádió adását és a lakosság az izraeli katonai rádió adását hallhatta. Ebben figyelmeztették a lakosságot, hogy a Hamasz embereitől különüljenek el. Ezt az üzenetet számos mobiltelefonra is elküldték.
- Hasonló esetekkel találkozhatunk Libanonban és Szíriában, ahol izraeliek mobiltelefonokra küldtek üzeneteket, megnehezítve ezzel az iszlám szélsőségesek tevékenységét. Izrael rendszeresen hackeli a Hezbollah TV- és rádió-adásait. Célja a Hezbollah lejáratása.
- Szíriába több ezer üzenet érkezett mobiltelefonokra azzal a szöveggel, hogy Izrael 10 millió dollárt fizet annak, aki segítséget nyújt eltűnt izraeli katonák felkutatásában. Érdekes, hogy a szír hírszerzés ebből azt a következtetést vonta le, miszerint Izrael ügynököket toboroz, a lakosság viszont úgy vélte, hogy a szír hírszerzés keresi az Izraellel együttműködőket.
- 2011-ben az egyiptomi katonák irányított röplapokat osztottak szét (ami azt jelenti, hogy meghatározott személyek kapták) és SMS-eket küldtek az alábbi szöveggel: „Jogotok van arra, hogy civilizált módon kifejezzétek véleményeteket [...] Elismerjük a polgárok követelésének jogosságát, nem fogunk a polgárok ellen erőszakhoz folyamodni”.¹ A tüntetések szervezése során felhasználták az internetet, a Facebookot és természetesen a mobiltelefonokat. Amikor a hatóság leállította az internetforgalmat, akkor kezdték alkalmazni az írásos utasítás módszerét az aktivistáknak, a röplapokon konkrét feladatokat határoztak meg. Ilyen utasítás volt például, hogy a tüntetés legyen békés, tilos a rendőrség provokálása, nem szabad összekeveredni a garázda elemekkel. A hadsereg ugyanakkor a rend és nemzeti vagyon védelmezőjeként lépett fel. A bemutatott tevékenység tehát úgy értékelhető, hogy az információs hadviselés lehet egyben a humánmozgósítás és az irányítás eszköze is.

Az iráni atomprogram elleni hackertámadás

Az információs hadviselés aktuális példája az iráni atomprogramot késleltető hackertámadás, amely több éves, összehangolt konspiratív akciók sorozatából áll. A művelet során a fedett és nyílt elemek keverednek egymással. A történések nyílt források alapján az alábbiakban összegezhetők.

2008 elején *Bush*, volt amerikai elnök, engedélyt adott titkos művelet végrehajtására, amelynek célja Natanzban az iráni elektromos és számítógépes rendszerek zavarása. A zavarást vírusbevitellel tervezték végrehajtani oly módon, hogy a centrifugák működését megzavarják, de a kezelők az ellenőrzés során azt az üzenetet kapják, hogy a rendszer normálisan működik.

Az USA Belbiztonsági Minisztériuma még 2008-ban tanulmányozni kezdte a Siemens P.C.S.-7, (Process Control System-et), amely a szenzorok és a gépek működését hangolja össze. (Megjegyzés: Iránba a Siemens cég szállította az ipari számító-

1 Forrás: MTI, 2011. 02. 11.

gépek ellenőrző berendezéseit). A szabályozó rendszer sebezhetősége a szakemberek számára nyílt titok volt. 2008 tavaszán a német Siemens-cég közös projektet indított az Egyesült Államok Nemzeti Laboratóriumában, Idahóban, a számítógépek irányító rendszerének ellenőrzésére. A Siemens képviselői úgy tudták, hogy a projekt célja termékeik ellenőrzése volt egy esetleges számítógépes támadás esetére, míg az amerikai cél a Siemens-rendszerek működésének megismerése volt. *Langner*, a Siemens cég számítógépes részlegének volt pszichológusa szerint a féreg a vezérlő egység csak egy specifikus konfigurációjában lépett működésbe és olyan folyamatot indított el, ami csak centrifugáknál fordul elő. A művelet célja nem üzenetküldés volt, hanem katonai stílusú célmegsemmisítés.

2009 nyarán Európában és az Egyesült Államokban új vírus jelent meg, ami rendkívül komplexnek és találatkonynak minősült. A szakemberek rövid időn belül tanulmányozni kezdték. Az eredményeket 62 oldalon összegezték egy Chicagóban tartott tudományos konferencián, de az összeállított anyag további sorsa nem ismert, a honlapról is eltűnt.

Az iráni atomprogram ellen hozott ENSZ-határozat értelmében a vezérlő és elektromos szabályozó egység szállítása is szankció alá esik. A Wikileaks által kiszivárogtatott információkból ismertté vált, hogy az Egyesült Államok Külügyminisztériuma 2009-ben táviratot küldött Dubaiba: akadályozzák meg 111 doboz eljutását Bandar Abbasba. A csomagok szabályozó egységeket tartalmaztak.

2009-ben Izrael a dimonai atomerőműben kísérleteket kezdett az Iránihoz hasonló centrifugán a Stuxnet-vírussal. A kísérlet célja annak modellezése: miként lehet a vírust úgy bejuttatni a rendszerbe, hogy a berendezések ne semmisüljenek meg, hanem csak *rombolás, késleltetés, szabotázs* történjen. A támadás nem az összes számítógépet, hanem csak azok egyötödét érte.

Kérdésként merülhet fel, vajon hogyan került a centrifuga Dimónába. Ez hosszabb történetre nyúlik vissza, de ismert, hogy *A. Q. Khan*, pakisztáni atomtudós, 1976-ban Hollandiában elloptott egy kisméretű kísérleti centrifugát, majd hazatérését követően a gyártási technológiát eladta Iránnak, Líbiának és Észak-Koreának. Az izraeli hírszerzés nyugdíjas dimonai kutatók segítségével beépült az iráni dúsító programba.² Tény, hogy a dimonai projektről sem Izrael, sem az Egyesült Államok nem nyilatkozik. Ugyanakkor azonban politikai vezetők szájából elhangoztak olyan vélemények, amelyek arra engednek következtetni, hogy a projekt létezik, bár jó néhány kérdés továbbra is titokban marad.

Clinton, amerikai külügyminiszter és *Meir Dagan*, a Moszad volt igazgatója szinte egy időben nyilatkoztak, melynek lényege, hogy Iránnak technológiai problémái vannak, amely az atomprogramot 2015-ig késleltetheti.

Gary Samore, Obama elnök tömegpusztító fegyverek alkalmazásával foglalkozó stratégiai tanácsadója Iránról az alábbiakat nyilatkozta a sajtónak: „Örömmel hallom, hogy Iránnak problémái vannak a centrifugáikkal. Az USA és szövetségesei mindent megtesznek annak érdekében, hogy még bonyolultabb legyen a helyzetük”.³

2 Forrás: Avner Cohen *The Worst-Kept Secret 2010* című könyve.

Érdekességnek számít, hogy 984 számítógép kapott üzenetet, Irán pedig azt jelezte az ellenőröknek, hogy 984 gépet kivontak a rendszerből. *Ahmedinezsád*, iráni elnök is megszólalt 2010 novemberében: „... néhány centrifugánál számítógépes támadás kisebb problémákat okozott”. Hozzátette azt is, hogy szakértők ezt felfedték. Ez a nyilatkozat ugyanakkor bizonyítékot szolgáltatott a projekt kivitelezőinek arról, hogy az irániak felfedték a vírus jelenlétét.

A leírt példa, ha nem is tárgyalja részletesen a projekt megvalósítását, arra mindenképpen jó, hogy felvessük azt a kérdést: vajon képes-e az információs hadviselés helyettesíteni egy háborút. (A kérdés eldöntését az olvasóra bízom, azonban a történet segít a válasz megtalálásában.) Jelen esetben nem biztos, hogy helyettesítésről beszélhetünk, azt a jövő dönti el. Késleltetésről azonban mindenképpen szó lehet.

3 Forrás: New York Times, 2011. 01. 16.

Haig Zsolt

Az információs hadviselés kialakulása, katonai értelmezése

A társadalmi érintkezés folyamán, a mindennapi életben állandóan információval találjuk magunkat szembe, hiszen információt szerzünk, tárolunk, feldolgozunk, továbbítunk, vagyis folyamatos információs tevékenységet folytatunk. Mindez megvalósulhat az egyes emberek agyi tevékenysége során, az emberek közötti kommunikáció révén, illetve a 21. század információtechnológiai eredményeinek felhasználásával gépi úton, a különböző információszerző, -feldolgozó, -tároló és -továbbító eszközök segítségével is.

A polgári életben a különböző versenyhelyzetekben (például a politikai életben, gazdasági szférában), valamint a katonai területen mind béke, mind válságidőszakban, illetve a háborús és nem háborús katonai műveletek során folyamatosan zajlottak és zajlanak különféle tudatos információs, vagy információalapú tevékenységek. Így például – egyebek mellett – a gazdasági és katonai hírszerzés, a félrevezetés, a megtévesztés, a propaganda tevékenység. Mindezen információs tevékenységek a történelem során már a régi korok háborúiban is jelen voltak. A különböző verseny- és konfliktushelyzetekben mindig is törekvés volt arra, hogy az egymással szembenálló felek több és pontosabb információra tegyenek szert a másik féllel szemben, azokat gyorsabban és hatékonyabban tudják felhasználni. Ez azt jelenti, hogy a másik féllel szembeni információs fölényre való törekvés mindig is folyamatosan jelen volt, ezek a tevékenységek azonban korábban nem képezték olyan egységes rendszert, mint amit ma információs hadviselésnek nevezünk.

Mindezen tényezők arra ösztönözték a katonai teoretikusokat, hogy választkeressenek a kérdésre: hogyan lehet a különféle információalapú tevékenységeket összehangolni, egységes mederbe terelni az információs fölény megszerzése és megtartása érdekében. Erre vonatkozóan már viszonylag korán történtek kísérletek: az információs hadviselés, mint összehangolt információs tevékenységek első definícióját az USA védelmi minisztériumának magyar származású kutatója, *Thomas P. Rona* alkotta meg egy, a Boeing vállalat számára 1976-ban készített kutatási jelentésében. [1] Ebben az információs eszközök és módszerek olyan mindenidejű (békeállapottól békeállapotig tartó) és minden szintű (stratégiai, hadműveleti és harcászati) alkalmazását értelmezi, amely lehetővé teszi a kitűzött célok elérését.

Látható tehát, hogy az eddig is meglévő, de ez idáig egymástól elkülönülten (esetleg elszigetelten) létező információs tevékenységek szinkronizálására irányuló elmélet kidolgozására való törekvés már több mint 30 éve bekerült a köztudatba. Az információs hadviselés különböző elemei (például a felderítés, megtévesztés, félrevezetés) már az ókor háborúiban is megjelentek. Mindezek a közelmúlt háborúiban (I. és II. világháború, helyi háborúk) olyan további információs tevékenységekkel egészültek ki, mint például a pszichológiai hadviselés, az elektronikai hadviselés.

A folyamatos információs tevékenységek a hidegháborús szembenállásnak is fontos jellemzői voltak. Ennek igazolására számos példát lehet hozni, de talán számunkra a legismertebb a Szabad Európa Rádió (SZER) propagandatevékenysége, illetve ennek ellensúlyozására a „vasfüggöny” mögött folytatott ellenpropagandatevékenység és a SZER vételét megnehezítő, lehetetlenné tevő rádiózavaró tevékenység említhető, amelyek szintén információs tevékenységek voltak.

Az információs hadviselés teljes körű kialakulásához a végső lökést az információtechnológia rohamos fejlődése adta meg. Napjainkra az információ szerepe, jelentősége a társadalmi, gazdasági, politikai életben és a katonai műveletek vonatkozásában egyaránt alapvető fontosságúvá vált. Amennyiben nincs megfelelő mennyiségű, pontosságú és a valós helyzetet tükröző információ, akkor nem lehet megalapozott döntéseket hozni. Ez a felismerés ösztönözte a szakembereket, hogy megpróbálják ezt az egészet összehangolni. Az információs hadviselés kezdeti jegyei az első Öböl-háborúban, a '91-es „Sivatagi Vihar” műveletek során voltak megfigyelhetők, ahol első ízben lehetett felismerni azokat a jellegzetességeket, amelyek az információs hadviselés sajátosságait viselték magukon. Mindehhez pedig még hozzájárult a „CNN-jelenségként” ismert médiatevékenység is, amely az emberek lakóterébe hozta a háborút.

Az információs hadviselés korai felfogása

Mint korábban láttuk, az információs hadviselés egy korai definícióját már 1976-ban megfogalmazták. A következő, sokak által hivatkozott, elsősorban polgári megközelítés az amerikai védelmi minisztérium egyik kutatója, *Martin C. Libicki* nevéhez kötődik, aki 1995-ben írt egy tanulmányt *What is Information Warfare?* címmel. Libicki nem definiálja az információs hadviselést, viszont megadja azokat a területeket, amelyeket e tevékenység körébe sorol. Ezek az alábbiak:

- vezetési hadviselés;¹
- hírszerzés-alapú hadviselés;²
- elektronikai hadviselés;³
- pszichológiai hadviselés;⁴
- hacker-hadviselés;⁵

1 Command and Control Warfare (C2W)

2 Intelligence Based Warfare (IBW)

3 Electronic Warfare (EW)

4 Psychological Warfare (PSYWAR)

5 Hacker Warfare (HW)

- gazdasági információs hadviselés;⁶
- cyberhadviselés.⁷ (Libicki, Martin C., 1995)

Jelenlegi értelmezésünkben e felsorolás nem ad egzakt kategorizálást, mivel több terület is átfedi egymást. Így például korábban az elektronikai hadviselés és a pszichológiai hadviselés a vezetési hadviselés részét képezte, vagy a hacker-hadviselés és a cyberhadviselés igen sok hasonlóságot mutat egymással. Mindezek alapján e felosztás nem igazán volt alkalmazható a katonai műveletekben az információs hadviselés értelmezésére.

Egy másik, a témában neves szakértő, *Winn Schwartzau* 1996-ban megjelent *Information Warfare* című könyvében más megközelítésben, a szereplők, illetve a szintek vonatkozásában osztályozta az információs hadviselést. E szerint három osztályt különböztet meg:

- Class 1: személyes információs hadviselés;⁸
- Class 2: vállalati információs hadviselés;⁹
- Class 3: kormányzati információs hadviselés.¹⁰ (Schwartzau, Winn, 1996)

Értelmezése szerint a személyes információs hadviselés során az egyén a célpont, az egyes személyek adatai kerülhetnek veszélybe (például a személyiséglopás esetén, amikor az áldozat nemcsak pénzét, de hitelképességét, sőt, barátait is elveszítheti). A vállalati szintre jó példa lehet az ipari kémkedés, amely az egymással versenyhelyzetben lévő cégek, cégcsoportok között különböző formákban nyilvánulhat meg. A kormányzati szintű információs hadviselés a legszélesebb körű információs tevékenység, amely tetten érhető volt napjaink két, nagy nyilvánosságot kapott cybertéri konfliktusában: a grúz és az észt cybertámadás során.

Schwartzau értelmezésének legfőbb jellegzetessége, hogy az információs hadviselést alapvetően csak a számítógép-hálózati környezetben zajló információs tevékenységekre vonatkoztatja, vagyis elsősorban az informatikai támadásokat és a védelmet érti alatta. (Ez a szemlélet egyébként az információs hadviselés polgári felfogásában folyamatosan tetten érhető.) Ebben a szférában többnyire nem számolnak olyan információs tevékenységekkel, mint – egyebek mellett – a pszichológiai hadviselés, a megtévesztés, az elektronikai hadviselés. Ennélfogva ez a felfogás is az információs hadviselés kereteinek a szűkítéséhez vezet, ami szintén alkalmatlan e tevékenység katonai műveleti környezetben való alkalmazhatóságára.

Az információs hadviselés katonai értelmezése: az információs műveletek

A háborúk megvívásában, a hadviselés formáiban, a haderők összetételében és technikai fejlettségi szintjeiben a 21. századra jelentős változások következtek be. Az új technikai eszközök hadszíntéren való megjelenése törvényszerűen magával hozta az

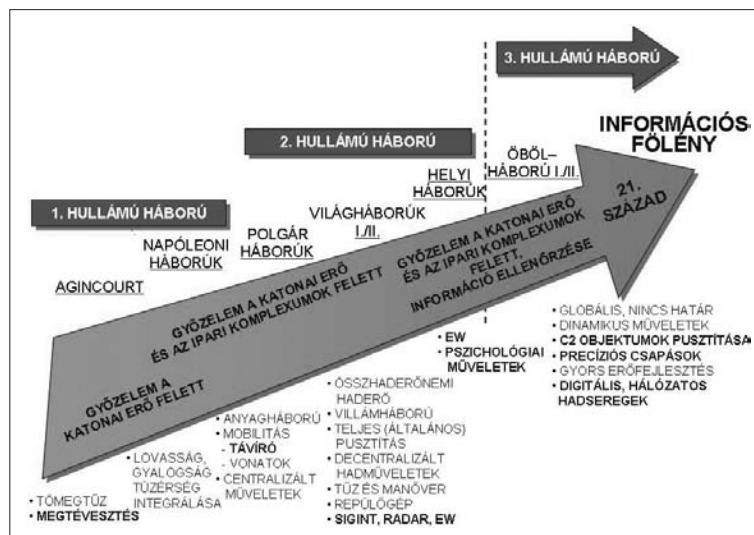
6 Economic Information Warfare (EIW)

7 Cyberwarfare (CW)

8 Personal information warfare

9 Corporate information warfare

10 Government information warfare

1. ábra. A háborúk hullámelmélet-szerű fejlődése (Haig Zsolt-Várhegyi István, 2005)

új alkalmazási elvek kialakulását. A háborúk történetét a korszerű felfogás ugyanúgy hullámszerű fejlődésnek fogja fel, mint a társadalmi termelési világkorszakokat. Alapozva Alvin Toffler társadalmi fejlődési modelljére, a háborúk megvívása is a társadalmi fejlődés három hullámához köthető, és mindhárom hullámban jól meghatározhatók azok a tényezők, amelyek a katonai siker elérésének fontos zálogai lehetnek. (Toffler, Alvin, 1980; Haig Zsolt-Várhegyi István, 2005) Mindezt jól szemlélteti a háborúk hullámelmélet szerű fejlődését bemutató 1. ábra.

Eszerint minél magasabb fejlettségű haderőt vizsgálunk, annál magasabb gépesítetttségének foka és információs fejlettsége.

A harmadik hullámban (ti. az információs társadalomban) jelentek meg azok az új típusú hadviselési módok, amelyekben központi szerepet játszik az információ, az információtechnológiára alapozott haderő kialakítása és az információs fölény kivívására való törekvés. Mindezek – amint azt korábban is jeleztük – az első Öböl-háborúban voltak elsőként tetten érhetők. Napjainkban a pusztításon alapuló műveletek átértékelődnek és egy másik gondolkodásmód kezd meghonosodni. Ez a hatékonyságot, a hatékonyságalapú műveleteket állítja előtérbe, amelyek fő célja, hogy minél kisebb erő és eszköz felhasználásával, illetve a lehető legkisebb veszteséggel (mind a saját, mind a szembenálló fél oldalán) lehessen katonai sikert elérni. Ezen hatásalapú műveletek egyik igen jó példája mindazon összehangolt információs tevékenységek összessége, amelyek fő célja az információs fölény kivívása és megtartása, és amelyet katonai értelmezésben *információs műveleteknek* nevezünk.¹¹

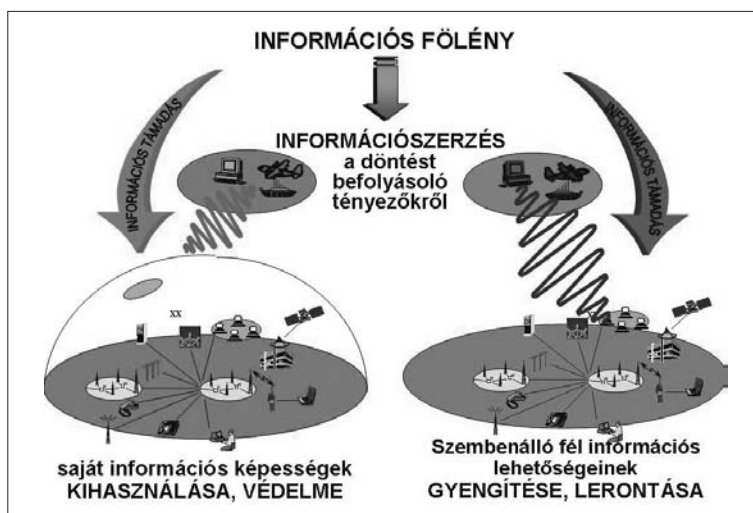
11 Information Operations – INFOOPS (USA rövidítés szerint: IO)

Az *információs fölény* megléte napjaink információra alapozott katonai műveleteiben elsőrendű fontosságú. Aki ugyanis birtokolja az információs fölényt, az több, pontosabb és valós idejű információval rendelkezik, és felhasználva a korszerű katonai információs rendszereket, megalapozottabb, pontosabb, objektívebb döntéseket képes hozni, mint a másik fél. Az információs fölény birtokosa képes információs rendszereit és azok képességeit kihasználva hadműveleti fölényt elérni, és a hadműveleti helyzetet folyamatosan úgy alakítani, irányítani, hogy emellett az ellenséget megfossza ugyanezen képességeitől.

Hogyan lehet kivívni és megtartani az információs fölényt? Az információs fölény alapját mindenekelőtt az adja, hogy a döntést befolyásoló tényezőkről eleendő, pontos, és valós idejű információval kell rendelkezünk. Ezek a katonai műveletekben három terület köré csoportosíthatók: az ellenség helyzete, a saját kötelek helyzete, valamint a harctéri környezet, ahol a katonai művelet zajlik. E három területről a felderítés és a saját kötelek jelentései alapján juthatunk információhoz.

Másodsorban ki kell építeni a saját információs rendszereinket. Ezeket a szembenálló fél azon komoly erőfeszítései ellenére is hatékonyan kell működtetni, hogy vagy magát az információtartalmat vagy az információs rendszereket, illetve a döntéshozó(ka)t megpróbálja korlátozni, összezavarni, és ezáltal számára kedvező helyzet előidézni. Vagyis: megfelelő védelmi megoldásokat kell alkalmazni a saját információk, és információs rendszerek megóvása érdekében.

Harmadrészt pedig rendelkezünk kell mindazon képességekkel, amelyekkel befolyásolni tudjuk a szembenálló fél információit, információs rendszereit és folyamatait valamint döntéshozóit. Ennek hatására kevesebb és pontatlanabb információ áll a szembenálló fél rendelkezésére a döntést befolyásoló tényezőkről, aminek következtében a parancsnok nem lesz képes objektív, valós idejű elhatározás meghozatalára. A leírt folyamatot szemlélteti a 2. ábra.

2. ábra. Az információs fölény kialakítása
(Haig Zsolt-Várhegyi István, 2005)

Amennyiben információs fölényben vagyunk a szembenálló féllel szemben, akkor a mi döntési ciklusunk gyorsabb, a parancsnok által meghozott elhatározás a valós helyzethez jobban illeszkedő, objektívebb, pontosabb. Mindez azt eredményezi, hogy a feladat végrehajtását korábban tudjuk megkezdeni, ami a kezdeményezés megragadását is jelenti. Ez – mint tudjuk – a harctevékenység megvívásának egyik fontos alapelve.

A katonai műveletekben az információs fölény elérésének leghatékonyabb formája az új típusú, összehangolt, szinkronizált, információalapú tevékenységek összessége, amit információs műveleteknek nevezünk. E műveletek alapját egyrészt az összadat-forrású felderítés, másfelől a saját oldalon hatékonyan működtetett vezetési információs rendszer képezi. Az információs műveletek három dimenzióban érvényesülnek, úgymint:

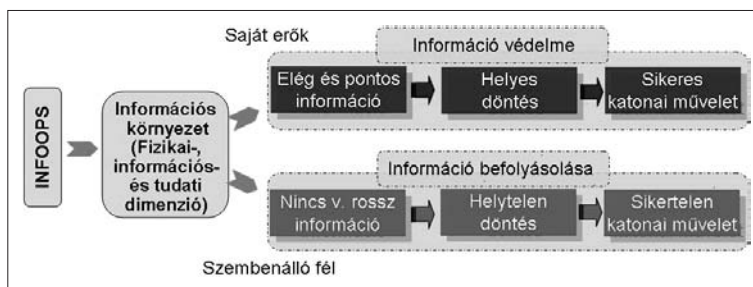
- a fizikai dimenzióban;
- az információs dimenzióban és
- a kognitív (tudati) dimenzióban.

A *fizikai dimenzióban* zajlanak a katonai műveletek, itt működnek a különböző információs infrastruktúrák, rendszerek. A különböző információs infrastruktúrák, információs rendszerek elemei elleni fizikai támadások, illetve ezek védelme ebben a dimenzióban valósul meg.

Az *információs dimenzióban* (amelyet katonai értelmezés szerint cybertérnek is neveznek) zajlanak a különböző információs folyamatok (adatszerzés, adattárolás, adatfeldolgozás, kommunikáció stb.), és többnyire azok elektronikus úton (a cybertérben) való támadását és a saját információs folyamatainkra irányuló támadások megakadályozását értelmezzük benne.

A *kognitív (tudati) dimenzióban* megvalósuló információs tevékenységek közvetlenül az emberi gondolkodást (véleményt, vélekedést) veszik célba, többnyire az elektronikus és a nyomtatott médián útján vagy közvetlen beszéd formájában. E dimenzióban a cél a döntéshozók közvetlen befolyásolása, ami egybeesik az információs műveletek információs fölényen keresztül elérni kívánt célkitűzésével, vagyis, hogy a döntéshozót olyan helyzetbe hozzuk, hogy saját oldalon optimális döntést hozhasson, másik oldalon pedig pontosan ellentétes hatást érzünk el. Ez pedig kihat a katonai műveletek sikerességére vagy sikertelenségére (lásd 3. ábra).

A fentiek alapján megfogalmazhatjuk, mit is értünk általánosságban az információs műveletek fogalmán. Azért csak általánosságban adjuk meg az információs

3. ábra. Az információs műveletek hatásmechanizmusa

műveletek definícióját, mert a különböző országokban, katonai szövetségekben (például NATO), a haderőkben és azok doktrínáiban eltérő, különböző területeket jobban hangsúlyozó vagy másokat háttérbe szorító megfogalmazásokkal, értelmezésekkel is találkozhatunk.

Az információs műveletek tehát a fizikai-, az információs- és a tudati dimenzióban koordinált tevékenységeket jelentik, amelyek a szembenálló fél információira, információalapú folyamataira és infokommunikációs rendszereire gyakorolt ráhatásokkal képesek befolyásolni a döntéshozókat a politikai és katonai célkitűzéseik elérésében úgy, hogy emellett a saját, hasonló folyamatokat és rendszereket hatékonyan kihasználják és megóvják. Az információs műveletek az információs fölény elérése és megtartása érdekében minden szinten (politikai, katonai [hadászati, hadműveleti, harcászati], gazdasági, kulturális stb.) és minden időben (béke, válság, háború) alkalmazott információs képességek közötti integráló, szinkronizáló és koordináló tevékenységek.

Mint arra már korábban utaltunk az információs műveletek a már korábban is létező és a katonai műveletekben alkalmazott információs tevékenységek közötti összhangot teremti meg. Ennél fogva összetevőit is ezek alkotják, kiegészülve olyan új képességekkel, amelyek csak az információtechnológia fejlődésével, illetve annak a harctéren való megjelenésével egy időben jelenhettek meg (például a számítógép-hálózatok harctéri megjelenése). Amint azt már a definíciónál is jeleztük, ugyanazon indokok alapján itt sem adható egy egzakt felsorolás az információs műveletek területeit illetően. Általánosságban az információs műveleteket alkotó elemek közé az alábbiak sorolhatók:

- a műveleti biztonság;¹²
- a katonai megtévesztés;¹³
- a pszichológiai műveletek;¹⁴
- a fizikai pusztítás;¹⁵
- az elektronikai hadviselés és
- a számítógép-hálózati műveletek.¹⁶

Az információs műveletek kapcsolódó elemei közé sorolják a civil-katonai együttműködést¹⁷ és a tömegtájékoztatást,¹⁸ mivel ezeknek nincs sem támadó, sem védelmi jellegű megjelenési formája. A hatékony információs műveletek végrehajtásának alapját minden esetben a saját katonai információs rendszerek és az összadat-forrású felderítés adja (ld. 4. ábra).

Itt kell megjegyezni ugyanakkor, hogy több országban eltérőek lehetnek a kategorizálások: például számos országban a fizikai pusztítást nem sorolják az információs műveletek közé, máshol (USA) pedig ún. támogató képességként értelmezik.

12 Operation Security – OPSEC

13 Military Deception – MILDEC

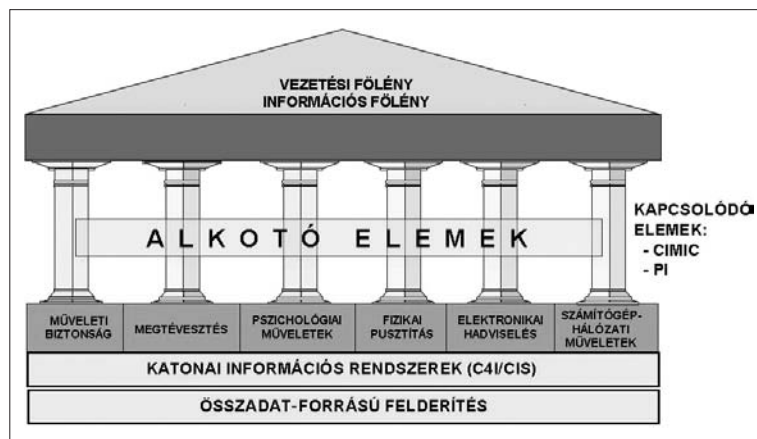
14 Psychological Operations – PSYOPS

15 Physical Destruction

16 Computer Network Operations – CNO

17 Civil-Military Cooperations – CIMIC

18 Public Information – PI

4. ábra. Információs műveletek elemei (általános megközelítés)

(E különbözőségeik illusztrálására a későbbiekben röviden bemutatjuk az információs műveletek területeinek és összefüggéseinek néhány eltérő értelmezését.)

Anélkül, hogy részleteiben bemutatnánk, illetve elemeznénk az egyes területeket, világosan látszik, hogy a felsorolt tevékenységek egyértelműen köthetők az információhoz, információs folyamatokhoz. Az alkotóelemekként definiált területek mindegyikének van támadó vagy védelmi (esetleg mindkét) aspektusa. A területek egyenként is alkalmasak arra, hogy a fizikai, az információs vagy a tudati dimenzióban hatást gyakoroljanak az információs rendszerekre és folyamatokra, és ennek következtében befolyásolják a döntéshozókat a saját és a szembenálló fél oldalán egyaránt. Az információs műveletekben azonban mindezeket egy közös cél érdekében összehangolva, szinkronizálva nagyságrendekkel nagyobb hatékonyságot érhetünk el alkalmazásukkal. Ebben áll az információs műveletek lényege!

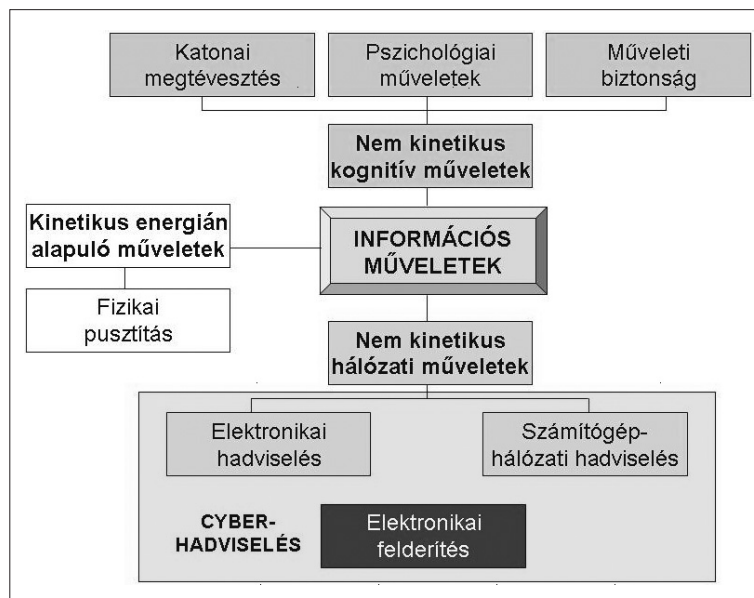
Az információs műveletek egy újszerű megközelítés alapján három, egymástól jól elkülöníthető területre bonthatók, amelyek kapcsolódnak a már említett három (ti. a fizikai, az információs és a kognitív) dimenzióhoz. Ezek az alábbiak:

- a kinetikus energián alapuló hadviselés,¹⁹ amelyet a fizikai dimenzióban hajtának végre és az információs infrastruktúrák, infokommunikációs rendszerek elemeinek fizikai úton való pusztítását, rongálását, tönkretételét jelenti;
- a nem kinetikus energián alapuló kognitív hadviselés,²⁰ amely alapvetően a tudati, értelmi dimenzióban érvényesül, és a katonai megtévesztést, műveleti biztonságot illetve a pszichológiai műveleteket foglalja magába és
- a nem kinetikus energián alapuló hálózati hadviselés,²¹ amely az információs dimenzióban realizálódik, és az elektronikai hadviselést valamint a számítógép-hálózati műveleteket tartalmazza. (Bourque, Jesse, 2007)

19 Kinetic Warfare

20 Cognitive Warfare

21 Network Warfare

5. ábra. Cyberhadviselés az információs műveletekben
(Haig Zsolt-Várhegyi István, 2008)

Az információs dimenzióban megvalósuló hálózati hadviselés – a fenti értelmezés (illetve a cybertér hálózatos rendszerekre való értelmezése) alapján – nem más, mint a cybertérben megvalósuló műveletek összessége, más szóval a cyberhadviselés. Mint ahogy az információs műveletek alapját képezik a katonai információs rendszerek, illetve az összedat-forrású felderítés, úgy a cyberhadviselés alapját is a hálózatokra épülő elektronikus információs rendszerek, és a különböző szenzorhálózatokra épülő elektronikai felderítés képezi (ld. 5. ábra). (Haig Zsolt-Várhegyi István, 2008)

Mint az ábrán látható, és tekintettel a cybertér katonai értelmezésére (amely tágabb, mint a civil felfogás) a cybertérben folytatott műveletek többet jelentenek a számítógép-hálózati műveleteknél. Ide sorolhatjuk például a rádióforgalmazások lehallgatását, a rádió-távközlő hálózatok, rádiólokátorok, navigációs rendszerek stb. elleni elektronikai ellentevékenység különböző formáit (például elektronikai zavarást, elektronikai megtévesztést, elektronikai pusztítást), a számítógép-hálózatok feltérképezését, azokba való bejutást és az adatbázisok tönkretételét, a szerverek túlterhelését vagy a rádió-távírányítású alkalmi robbanó eszközök²² elleni tevékenységet is. A felsorolt cybertéri tevékenységek csak néhány kiragadott példák arról a széles palettáról, melyek támadó céllal alkalmazhatók az ellenség elektronikai rendszerei és számítógép-hálózatai ellen, illetve védelmi jelleggel a saját hasonló rendszereink megóvása érdekében. (Haig Zsolt-Várhegyi István, 2008)

22 Radio Controlled Improvised Explosive Devices – RC-IED

Az információs műveletek az USA, a NATO és a Magyar Honvédség doktrínáiban

Az USA információs műveletek koncepciója

Az információs műveletek doktrínáiban elsőként az USA haderő doktrínáiban jelentek meg. Ebben nincs semmi meglepő, hisz az Egyesült Államok hadereje volt az, amelynek technikai, technológiai fejlettsége lehetővé tette a legkorszerűbb elvek elsőként való kipróbálását, és amely – ennek megfelelően – először szerzett tapasztalatokat e területen.

A vezetési rendszerek elleni összehangolt tevékenység igénye már az első Öböl-háborút megelőzően is megjelent doktrína formájában.²³ Ez azonban még csak a vezetési, irányítási és híradó rendszerek elleni tevékenységre helyezte a hangsúlyt. 1996-ban – többek között az Öböl-háború tapasztalatait is felhasználva – ezt fejlesztették tovább összhaderőnemi szinten vezetési hadviselési doktrínává,²⁴ amiben már nem csak az ellentevékenység, hanem a saját információs képességek védelme is megjelent. Ezzel párhuzamosan, szintén 1996-ban dolgozták ki a szárazföldi haderőnemenél az információs műveletek első doktrínáját²⁵ – amelyet 2003-ban dolgoztak át²⁶ – és amelyben már fellelhetők voltak a napjainkban elfogadott elvek.

1998-ban összhaderőnemi szinten is megjelent az információs műveletek doktrína első kiadása,²⁷ amelynek felülvizsgált és átdolgozott, ma is érvényben lévő 2. kiadása²⁸ 2006-ban jelent meg. Természetesen ezzel párhuzamosan, és az aktuális információs műveletekre vonatkozó doktrínával összhangban, megjelentek az információs műveletek elemeit alkotó különböző információalapú tevékenységek és képességek doktrínái is.²⁹

Az USA összhaderőnemi információs műveletek doktrínája megadja az információs műveletek definícióját. E szerint az információs műveletek „... az elektronikai hadviselés (EW), számítógép-hálózati műveletek (CNO), pszichológiai műveletek (PSYOP), katonai megtévesztés (MILDEC) és a műveleti biztonság (OPSEC) integrált alkalmazása, összehangoltan bizonyos támogató és kapcsolódó képességekkel, amelyekkel befolyásolja, megzavarja, lerontja, vagy korlátozza a szembenálló fél humán és automatizált döntéshozatali folyamatát, miközben megvédi a saját hasonló képességeket.”³⁰ (JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations, 2006)

23 JP 3-13 C3CM in Joint Military Operations (1987). (C3CM – Command, Control, Communications Countermeasures. A szerző megjegyzése)

24 JP 3-13.1 Joint Doctrine Command and Control Warfare (1996)

25 FM 100-6 Information Operations (1996)

26 FM 3-13 Information Operations: Doctrine, Tactics, Techniques and Procedures(2003)

27 JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations (1998)

28 JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations (2006)

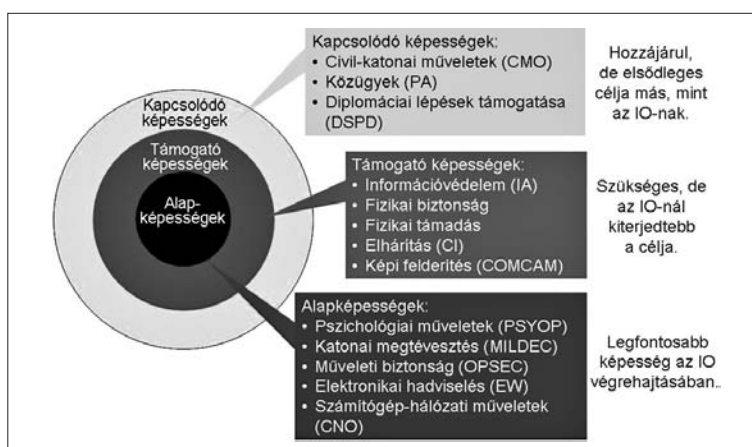
29 Például: JP 3-53 Joint Doctrine for PSYOPS (2003); JP 3-57.1 Joint Doctrine for Civil Affairs (2003); JP 3-61 Joint Doctrine for Public Affairs (2005); JP 3-13.4 Joint Doctrine for Military Deception (2006); JP 3-13.1 Joint Doctrine for Electronic Warfare (2007)

30 A szerző fordítása

A doktrína az alábbi képességeket nevesíti (ld. 6. ábra):

- Alapképességek:
 - = pszichológiai műveletek (PSYOP);
 - = katonai megtévesztés (MILDEC);
 - = műveleti biztonság (OPSEC);
 - = elektronikai hadviselés (EW);
 - = számítógép-hálózati műveletek (CNO).
- Támogató képességek:
 - = információ védelem (IA);³¹
 - = fizikai biztonság;³²
 - = fizikai támadás;³³
 - = elhárítás (CI);³⁴
 - = képi felderítés (COMCAM).³⁵
- Kapcsolódó képességek:
 - = civil-katonai műveletek (CMO);³⁶
 - = közügyek (PA);³⁷
 - = diplomáciai lépések támogatása (DSPD).³⁸

(JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations, 2006)

6. ábra. Az USA információs műveletek képességei
(Az Information Operations Fundamentals felhasználásával szerkesztette a szerző)

31 Information Assurance – IA

32 Physical Security

33 Physical Attack

34 Counterintelligence – CI

35 Combat Camera – COMCAM

36 Civil-military Operations – CMO

37 Public Affairs – PA

38 Defense Support to Public Diplomacy – DSPD

A definícióban előtérbe kerül a már korábban is említett információs tevékenységek közötti koordináló, integráló funkció úgy, hogy emellett hangsúlyozza a különböző támogató és kapcsolódó képességekkel való szoros összhangot. Kiemeli, hogy az információs műveletek az említett képességekkel a szembenálló fél és a saját döntési folyamatra gyakorolnak hatást. Bár ez a definícióból nem derül ki, más helyeken fő célként az információs fölény kivívását és fenntartását fogalmazza meg.

Mint látható a doktrína alap-, támogató és kapcsolódó képességeket nevesít. Az *alapképességek*³⁹ közé azok tartoznak, amelyek integrált és szinkronizált tervezése, illetve végrehajtása az információs környezetben kiemelt fontosságú. A *támogató képességeknek*,⁴⁰ bár más (akár szélesebb körű) katonai céljuk lehet, mint az információs műveleteknek, ugyanakkor az információs környezetben érvényesülnek és hatást is gyakorolhatnak arra. A *kapcsolódó képességeknek*⁴¹ vannak közös kapcsolódási pontjaik az információs műveletekkel, azonban elsődleges céljaik és az alkalmazott rendszabályaik jól elkülönítik és elhatárolják azokat az információs műveletektől. Ennek eredményeként a parancsnoknak és törzsének koordinálnia kell az információs környezetben zajló e tevékenységeket az információs műveletekkel. (JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations, 2006)

A NATO információs műveletek doktrínája

A NATO információs műveletekkel foglalkozó irányelveit először 1998-ban adták ki, amelyet 2002-ben, 2005-ben, majd 2007-ben vizsgáltak felül és dolgoztak át.⁴² 2009-ben jelent meg a NATO információs műveletek doktrínája,⁴³ amely egységes keretbe foglalja a NATO ez irányú elveit.

NATO-meghatározás szerint:

„a. Az információs műveletek egy olyan katonai funkció, amely koordinálja a katonai információs tevékenységeket, illetve azzal kapcsolatos tanácsokat ad abból a célból, hogy megfelelő hatást gyakoroljon a szembenálló fél, a lehetséges szembenálló fél, és az NAC⁴⁴ által jóváhagyott felek akaratára, helyzetmegértési folyamatára és képességeire, és ez által támogassa a Szövetség missziós célkitűzéseit.

b. Az információs tevékenységek hatást gyakorolnak az információra és/vagy az információs rendszerekre. Azokat bármilyen szereplők végrehajthatják, és védelmi rendszabályokat tartalmaznak.”⁴⁵ (AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations, 2009)

A NATO-doktrína meghatározza azokat a *tevékenységi területeket*, amelyeken keresztül az információs műveletek megvalósulnak. Ezek az alábbiak:

39 Core capabilities

40 Supporting capabilities

41 Related capabilities

42 MC 422/3 NATO Military Policy on Information Operations

43 AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations (2009)

44 NAC – North Atlantic Council (Észak Atlanti Tanács)

45 A szerző fordítása

- a szembenálló fél, valamint az NAC által jóváhagyott felek érzékelési képességeinek, magatartásának, viselkedésének *megváltoztatására, befolyásolására* vagy *megerősítésére irányuló információs tevékenységek*;
- a Szövetség információs környezetben való manőverszabadságának megőrzésére és megóvására irányuló információs tevékenységek, amelyek biztosítják a Szövetség döntéshozóit és döntéshozatali folyamatait támogató *adatok és információk védelmét*, valamint
- a *vezetési funkciók és képességek elleni tevékenységek*, amelyek hatást gyakorolnak a szembenálló felet és más, a NAC által jóváhagyott felet támogató mindazon adatokra és információkra, amelyeket a vezetési és irányítási-, felderítő-, megfigyelő- és célfelderítő-, valamint fegyverrendszerekben használnak. (AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations, 2009)

Ezek kibontásaként a doktrína felsorolja mindazon képességeket, eszközöket és eljárásokat, amelyeket az információs célkitűzések elérésében alkalmaz. Ezek az alábbiak:

- pszichológiai műveletek (PSYOPS);
- megjelenés, viselkedés, arculat (PPP);⁴⁶
- műveleti biztonság (OPSEC);
- információbiztonság (INFOSEC);⁴⁷
- megtévesztés;
- elektronikai hadviselés (EW);
- fizikai pusztítás;⁴⁸
- kulcsfontosságú vezetők kezelése (KLE);⁴⁹
- számítógép-hálózati műveletek (CNO);
- civil-katonai együttműködés (CIMIC).

A képességeken, eszközökön és eljárásokon túl kiemeli a kapcsolatot a közügyekkel (nyilvánossággal, tömegtájékoztatással). (AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations, 2009)

Mint látható a NATO-doktrína fokozott hangsúlyt helyez az információs műveletek lényegi elemére: a különböző katonai információs tevékenységek koordinálására, szinkronizálására. Az információs műveletek összehangolt alkalmazása során a *befolyásoló tevékenységek, az ellentevékenységek és a védelmi tevékenységek közötti szoros kapcsolat kialakítására* helyeződik a hangsúly. Ennek eredményeként és a felsorolt képességek, eszközök és eljárások koordinációjának fő célja a különböző célcsoportok (saját erők, szembenálló fél és más, NAC által elfogadott felek) *akaratának, megértésének és képességének*⁵⁰ befolyásolása.

Szembevetendő ugyanakkor, hogy a NATO-doktrínában az információs műveletek célkitűzéseit nem fogalmazták meg egyértelműen, és az információs fölény kivívá-

46 Presence, Posture and Profile – PPP

47 Information Security – INFOSEC

48 Physical Destruction

49 Key Leader Engagement – KLE

50 will, understanding and capabilities

sára, és megtartására irányuló törekvés markánsan nem fogalmazódik meg.⁵¹ E fölényképesség, mint célkitűzés egyértelműen háttérbe szorul, szemben az USA már korábban bemutatott doktrínájával, ahol ez kiemelt helyet és szerepet kap az egész doktrínában.

További észrevétel, hogy a felsorolt képességek, eszközök és eljárások több esetben nem egzaktak, több átfedés is megfigyelhető közöttük. Csak példaként lehet említeni a pszichológiai műveletek (PSYOPS); a kulcsfontosságú vezetők kezelése (KLE) és a megjelenés, viselkedés, arculat (PPP) képességek doktrínában való elkülönülését. Ha jobban belegondolunk, akkor felfedezhetjük, hogy e három terület az emberek gondolkodására, motivációjára, viselkedésére hat, és azt kísérli meg befolyásolni, ami végül is egyben a pszichológiai műveletek lényege. Egy katonai szervezet megjelenése (kiállása, ellenséges vagy barátságos viselkedése) jelentős pszichológiai befolyásoló hatással bírhat mind a szembenálló fél, mind a semleges érintettek irányába. Tehát e három terület egyként jelenik meg a pszichológiai műveletekben és külön választásuk ennél fogva zavaró lehet, félreértésekre adhat okot. De ugyanilyen problémás lehet az előbb említett három terület és a civil-katonai együttműködés (CIMIC) képességként való megjelenítése, ellentétben a közügyekkel (nyilvánosság, tömegtájékoztatás – PA), amely „csak” mint kapcsolódó terület jelenik meg. A szakértőkben joggal merülhet fel a kérdés: miért alapképesség például a CIMIC és miért nem az a közügyek (nyilvánosság, tömegtájékoztatás – PA)? Erre vonatkozóan egyébként az USA is megfogalmazza fenntartását a NATO AJP–3.10 doktrína első részében.⁵²

Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy az információs műveletek képességeinek meghatározásakor az *egyértelműsége*re kell törekedni, hisz az ilyen összemosódó területek, nem egyértelmű kategorizálások erodálhatják az *információs műveletek lényegének megértése irányba tett erőfeszítéseinket*.

Információs műveletek megjelenése a Magyar Honvédség doktrínáiban

Az információs műveletek elvei 2002-ben, a Magyar Honvédség (MH) összhaderőnemi doktrína első kiadásában jelentek meg először. A doktrína 2007-ben átdolgozott 2. kiadása a korábbinál bővebb tartalommal foglalkozik e kérdéssel. Ebben egy fejezet tárgyalja az információs műveletek fontosabb összefüggéseit, meghatározását és területeit.

Az MH összhaderőnemi doktrína alapján *„Az információs műveletek azon koordinált tevékenységeket jelentik, melyek a szembenálló fél információira, távközlési információs rendszereire (CIS) gyakorolt ráhatásokkal képesek támogatni a döntéshozókat a politikai és katonai célkitűzéseik elérésében úgy, hogy emellett a saját hasonló rendszereket hatékonyan kihasználják és megóvják.”* (Ált/27, Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína, 2. kiadás)

51 Egy helyen kerül említésre a doktrínában: 1–4. oldalon

52 AJP–3.10, Record of Specific Reservations. xii oldalon

A doktrínában markánsan megfogalmazódik az információs fölény és végső soron a vezetési fölény kivívására és megtartására való törekvés, amely a hadműveleti fölény megszerzésének egyik fontos összetevője. Ennek elérése érdekében meghatározza az információs műveletek alapvető fajtáit, úgymint:

- a támadó információs műveleteket és
- a védelmi információs műveleteket.

E két fajta információs műveletben az információs fölény az alábbi területek összehangolt alkalmazásával érhető el:

- lélektani műveletek;
- katonai megtévesztés;
- műveleti biztonság;
- információbiztonság;
- fizikai megsemmisítés és
- elektronikai hadviselés.

(Ált/27, Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína, 2. kiadás)

Mint látható, e doktrínában foglaltak többnyire összehangban vannak az információs műveletek általános elméleti összefüggéseivel, és több területen kapcsolódnak más haderők (és részben a NATO) doktrínáihoz. Jelenleg folyamatban van az összhaderőnemi doktrína átdolgozása, emellett előrehaladott állapotban van az MH információs műveletek doktrína kidolgozása is, ami a tervek szerint szoros összehangban lesz a NATO-doktrínával. A kidolgozók ebben, a NATO-doktrínához hasonlóan, hangsúlyozzák az információs műveletek döntéshozókra való befolyásoló képességét, a nem-kinetikus képességek fontosságát. Ugyanakkor remélhetően a doktrínában egyértelműen és egzaktul, egymást nem átfedő módon kerülnek meghatározásra az információs műveletek képességei.

Összegzés, következtetések

Összegzésként megállapítható, hogy az információs műveletek olyan információalapú tevékenységek összességét, integrált, koordinált alkalmazását jelentik, amelyek több, egymástól látszólag szerteágazó területet fednek le. Az információs dimenzióban, a tudati térben és a fizikai valóságban egyaránt alkalmazhatók olyan információalapú eljárások, amelyek a különböző szereplők (szembenálló fél, saját erők, semleges érintettek stb.) befolyásolásra alkalmasak.

Mindezt már az MH is felismerte, és megtette a kezdeti lépéseket az információs műveleti képességek fejlesztése, és a doktrína kidolgozása terén. Ezek a lépések azonban még csak azokon a területeken láthatók, amelyek különböző technikai, információtechnológiai képesség meglétét különösebben nem igénylik (lásd: CIMIC, PSYOPS stb.). Mindennek az alapja, hogy az MH jelenleg elsősorban ezekkel a képességekkel rendelkezik, és e területeken tud jelentősebb eredményeket felmutatni (lásd például az MH afganisztáni tartományi újjáépítő csoportját).

Ugyanakkor az információs rendszerek támadhatósága és védelme terén lenne mit tennünk. Az egyik ilyen terület az elektronikai hadviselési képességeink növelése. Mint tudjuk, egy bizonyos fejlettségi szinten ez a képesség a 2000-es évek elejéig megvolt az MH-ban. Napjainkban azonban például a rádió-távírányítású alkalmi

robbanó eszközök elleni tevékenység megköveteli, hogy rendelkezünk olyan zavaró eszközökkel, amelyekkel ezeket az eszközöket biztonságosan hatástalanítani tudjuk. Ezen túlmenően a korszerű hadviselés elveinek megfelelően, az információs fölény elérése érdekében egyéb, az információs dimenzióban alkalmazható, „hagyományos” értelemben vett elektronikai hadviselési képességeket (például korszerű elektronikai támogató és elektronikai ellentevékenységi eszközöket, rendszereket) is fel kell tudni mutatni.

A másik ilyen terület a számítógép-hálózati műveleti képességek megteremtése. Ennek hiánya miatt sok esetben találkozhatunk olyan nézetekkel, miszerint mivel ilyen képességgel az MH nem rendelkezik, ezért például a doktrínában sem kell azt megjeleníteni. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a számítógép-hálózati műveleti képesség három nagyon fontos, egymással összefüggő területet jelent. Jelenti a számítógép-hálózati rendszerekbe való behatolást alapvetően felderítési céllal (vagyis az információk megszerzését, adatbázisokhoz való hozzáférést). Második területe a számítógép-hálózatok támadása, ami konkrétan az adatbázisokban tárolt adatok lerontását, törlését, hamis adatok bevitelét, programfuttatási hibák és ennek következtében a rendszer működésképtelenségének előidézését eredményezi. Harmadrészt pedig jelenti a védelem területét, tehát a meglévő saját számítógépes rendszereink működésének a biztosítását. Ez utóbbi terület, a számítógép-hálózatok védelmének kérdése, mindenféleképpen indokolt, fontos kérdés, hiszen akár a békeidőjű vezetési rendszerekben, akár a harctérvezetési rendszerekben a számítógép-hálózatok az MH-ban is elterjedőben vannak. Tehát ezek védelme alapvető fontosságú a hatékony vezetési és irányítási megvalósításához.

A másik kérdés a támadó képesség fejlesztése mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban. Ez az a terület, amely nem igényel nagy, vállalhatatlan költségbefektetést, technikai eszközpark kialakítást. Ehhez olyan jól képzett szakemberek kellenek, akik a magyar civil és katonai számítógépes szakértők köréből kerülhetnek ki, akik már több esetben bizonyították alkalmasságukat, tudásukat. Ezeknek a szakembereknek a szakirányú felkészítése, ún. etikus hackerekké válása jelentős előrelépés lehetne e téren, és alkalmasak lehetnek arra, hogy például az ország biztonsága szempontjából, de akár a katonai műveletek sikeressége szempontjából is, a cybertérben számítógép-hálózati támadó feladatokat hajtsanak végre. Tehát nem feltétlenül költségigényes eszközbeszerzéseken múlik ennek a képességnek a megteremtése, hanem alapvetően azoknak a szakembereknek a meglétén, felkészítésén, akikből jó néhány van a civil szférában, de talán az MH kötelékében is.

Az MH információs műveleti képessége így válhat teljes értékűvé, egy olyan erősokszorozó területté, amelynek alkalmazásával – és kevesebb hagyományos értelemben vett pusztító képesség igénybevételével – a katonai műveletek hatékonysága akár nagyságrendekkel is növelhető, és a siker biztosítható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Rona, Thomas P.: Weapon Systems and Information Warfare. Boeing Aerospace Co., Seattle, WA, 1976
- Libicki, Martin C.: What is Information Warfare? National Defense University. 1995
- Schwartau, Winn: Information Warfare: Cyberterrorism: Protecting your Personal Security in the Electronic Age, Thunder's Mouth Press, 2nd edition, 1996. ISBN 1-56025-132-8
- Toffler, Alvin: The Third Wave. Bantam Books, 1980. ISBN 0-553-24698-4
- Haig Zsolt-Várhegyi István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Zrínyi Kiadó. 2005. ISBN 963 327 391 9
- Bourque, Jesse: The Language of Engagement and the Influence Objective. The Journal of Electronic Defense. November 2007. Vol. 30. No.11. p. 30-35. ISSN 192429X
- Haig Zsolt-Várhegyi István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. Hadtudomány 2008. Elektronikus szám. ISSN 1215-4121 http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf
- JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations. 2006
- Information Operations Fundamentals. http://iase.disa.mil/eta/io-fundamentals/IO_Fundamentals/mod1/module.htm (letöltve: 2011. 04. 14)
- AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations. 2009
- Ált/27 Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína, 2. kiadás. A Magyar Honvédség kiadványa, 2007

Kovács László – Illési Zsolt

Cyberhadviselés¹

A cyberhadviseléssel² kapcsolatosan nagyon sok értelmezés látott napvilágot az elmúlt években, ugyanakkor hivatalos definíciót, illetve letisztult eszköz- és eljárás-rendszert mind a mai napig nem fogalmaztak meg. Ennek megfelelően nagyon sokszor a cyberhadviseléssel kapcsolatban az éppen nyilatkozó álláspontja, illetve szakterülete kapta és kapja ma is a legnagyobb hangsúlyt. Így azt nagyon sokan az interneten folyó különböző tevékenységekkel azonosítják, és informatikai problémának tekintik a kérdést. Tovább nehezíti a terület áttekintését, hogy magára a cybertér fogalmára sem találunk egyértelmű hivatalos megfogalmazást. Itt is javarészt az internetet, vagy szerencsésebb esetben a különböző számítógép-hálózatokat is magába foglaló virtuális teret szokták még a szakértők is emlegetni, mint a cybertér dimenzióját.

E terület tudományos igényű megfogalmazása tehát még várat magára, hiszen a szakmai közösség különböző szereplői is attól függően határozzák meg a cyberhadviselést, hogy milyen szerepet töltenek be az információtechnológia felhasználásában vagy alkalmazásában. Ugyanakkor a napjainkra nélkülözhetetlen információs infrastruktúrák, a mind szélesebb körű internet-penetráció, a vezeték nélküli technológiák, az okostelefonok robbanásszerű elterjedése egyre égetőbbé teszik a kérdés megtárgyalását és elemzését. Ezen eszközökkel és rendszerekkel szemben ugyanis olyan fokú függőség alakult ki napjaink társadalmában, amely komoly biztonsági kihívást és kockázatot is jelent. Ezekre a kihívásokra az elmúlt években bekövetkezett számos olyan esemény is felhívta a figyelmet, amelyek során megjelentek a hagyományos hadviseléssel párhuzamosan a cybertámadások is.

Jelen írás célja, hogy nagyon röviden bemutassa a cyberhadviselés elemeit, valamint értelmezze területeit, illetve az azok közötti kapcsolatot. Mindezeket túl

1 Jelen írás a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.

2 A hazai terminológia a *cyber* szót értelemszerűen magyarul a *kiber* szóval igyekszik kifejezni. Véleményünk szerint azonban a kiber szó számos alkalommal nem teljes mértékben fedi le azt a tartalmat, amelyet szakmai körökben túlnyomó részben a cyber szó alkalmazásával egyesítünk. Ezért jelen írásban a szerzők is a cyber szó használata mellett döntöttek.

bemutatja azt az egyik legnagyobb problémát, amely nem más, mint a cybertérben történő bizonyítás nehézsége.

A cybertér és a cyberhadviselés fogalmi meghatározása

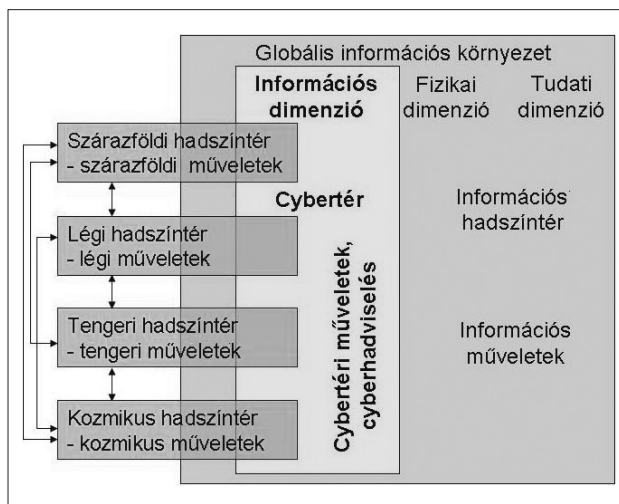
William Gibson 1984-ben megjelent *Neuromancer* című, mára már a cyberpunk egyik alapművének számító novellájában használta elsőként a cybertér kifejezést. Azóta a köznapri értelmezés szerint a cybertér az elektronikus kommunikációs eszközök és rendszerek, valamint az azokon található szolgáltatások, információk által alkotott virtuális tér összefoglaló neve. Ugyanakkor napjainkban –, ahogy egyre több és több hálózatba kötött elektronikai eszközt és rendszert használunk – a cybertér értelmezése is egyre bővül. Ebben a térben helyet kell kapniuk azon a rendszereknek is, amelyek a hálózatba kötött, vezeték nélküli elektronikai eszközöket, így az elektromágneses spektrumot használják fel a kapcsolat kialakítására.³ [1] Ugyanez igaz a cybertér katonai értelmezésére is. A hadseregek ugyanis már jóval a vezeték nélküli hálózati technológiák megjelenése előtt használták az elektromágneses spektrumot, mint fizikai réteget, a számítógép-hálózatok kialakítására, hiszen a rádió alkalmazása kézenfekvő volt e célra is. [2]

A cybertér értelmezésében és dimenzióinak meghatározásában ugyanakkor továbbra is helyet kell, hogy kapjanak a vezetékes hálózatok, mert a hálózatban lévő különböző elektronikai eszközök továbbra is csatlakozhatnak egymáshoz vezetékes kapcsolatokon keresztül is. Mindezt azok az egyre inkább elterjedő optikai vezetékes hálózatok is alátámasztják, amelyek a különböző, nagy sáv szélességet igénylő multimédiás (hang, kép, mozgókép, szöveg) tartalmak átviteléhez nyújtanak elengedhetetlen fizikai kapcsolatot. Ennek megfelelően a cybertér katonai értelmezésében helyet kap az elektromágneses spektrum, és ezzel párhuzamosan a vezetékes hálózatok jelentette virtuális tér is. [2] A cybertér értelmezését mutatja be az 1. ábra.

Az eddigieket összefoglalva katonai értelmezésben a cybertér a hadviselésnek a földi-, légi-, tengeri- és kozmikus színterekkel hasonlatos, azzal egyenértékű tartománya. Ahogy a légi hadszíntér a levegőben folytatott műveletekkel, a szárazföldi hadszíntér a földön végrehajtott akciókkal, ugyanúgy jellemezhető a cybertér is a hálózatba kötött elektronikai rendszerekkel és a teljes frekvencia spektrum használatával. [2]

Ugyanakkor a hadviselésben, a különböző katonai tevékenységek során, számos helyen alkalmazunk szeizmikus és akusztikus szenzorokat, amelyek tovább bővítik a cybertér fogalmát, hiszen ezekkel az eszközökkel megjelenik a szeizmikus, illetve az akusztikus rezgések tartománya is. Mindezek mellett az irányított energiájú fegyverek, amelyek jelentős része (például az infrahangfegyverek, a hallható tartományú lökéshullám-generátorok, a nagy energiájú részecske sugárzók stb.) szintén a fizikai tartományokban működik, még tovább bővíthetik a cybertér értelmezését. Mindezeknek megfelelően a cybertér kibővített értelmezésében az elektromágneses spektrum helyett a teljes frekvenciatartományt kell értelmeznünk. [2]

3 Ez a kapcsolat az ISO OSI (Open Systems Interconnection) modell alapján az a fizikai réteg, amelyet az elektromágneses hullámok segítségével hozunk létre.

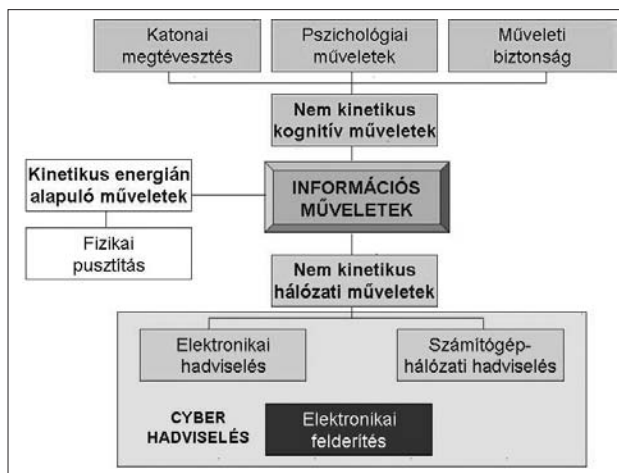
1. ábra. A cybertér értelmezése [1]

A cybertér definiálása után meg kell vizsgálnunk, mit is értünk a cyberhadviselés fogalmán. Az 1980-as évek közepén jelent meg az információs hadviselés fogalma, amely az 1991-es Öböl-háborút is meghatározta. Az azóta eltelt időszakban azt a tevékenységet, amelynek elsődleges célja az információs fölény és az információs uralom megszerzése, majd ennek vezetési, illetve hadművelési fölényre váltása, információs hadviselés helyett – főleg a katonai terminológiában – információs műveleteknek nevezzük. Az információs műveletek három alapvető területre oszthatók: a nem kinetikus kognitív műveletekre, a hagyományos kinetikus energián alapuló műveletekre és a nem kinetikus hálózati műveletekre. [3]

Ez utóbbi területen, azaz a hálózati műveleteken belül értelmezzük a cyberhadviselést úgy, hogy párhuzamosan a hagyományos műveletekkel, az információs dimenzióban (és bizonyos értelemben a kognitív dimenzióban is) megjelenik a cyberhadviselés is. E területek összefüggéseit mutatja be a 2. ábra.

Definíciószerűen megfogalmazva cyberhadviselésnek nevezhetjük mindazon tevékenységeket, amelyekben a számítógép-hálózati hadviselés, a számítógép-hálózati műveletek, az elektronikai hadviselés, bizonyos esetekben a rádióelektronikai felderítés (Signals Intelligence – SIGINT),⁴ valamint a cyberterrorizmus, illetve az ellene folytatott tevékenységek közösen jelennek meg. [2]

4 SIGINT: Signals Intelligence, azaz rádióelektronikai felderítés. A SIGINT két alapvető részre osztható: a COMINT-re (Communication Intelligence), azaz rádiófelderítésre, és az ELINT-re (Electronic Intelligence), azaz a hagyományos magyar katonai terminológiával élve rádiótechnikai felderítésre.

2. ábra. A cyberhadviselés értelmezése [3]

A cyberhadviselés szélsőséges megnyilvánulása: a cyberterrorizmus

Minden számítógépes hálózat sérülékeny. Ha ezt egy terroristacsoport kihasználja, akkor beszélhetünk a cyberterrorizmusról.

2001 szeptembere után az USA-ban is megkezdődött a cyberterrorizmus definíciójának megfogalmazása. Az elsők között megjelent ilyen fogalom a következő volt: „a cyberterrorizmus számítógép-alapú támadást vagy fenyegetést jelent, amelynek célja, hogy megfélemlítsék, vagy kikényszerítsék a kormányok vagy a társadalmak részéről az adott terror szervezet politikai, vallási, vagy ideológiai céljainak elérését”. [4]

A különböző, hagyományos terrorista szervezetek és csoportok is ugyanúgy használják és kihasználják a csúcstechnika nyújtotta lehetőségeket, mint a hétköznapok többi szereplője. A mobil és a műholdas kommunikációs eszközökön kívül az internet is azon eszközök közé tartozik, amelyeket a kapcsolattartástól kezdve, az akciók szervezésén át, a tagok toborzásáig felhasználnak a terrorszervezetek. Az terroristacélú információtechnológia-felhasználás a következő területeken jelenhet meg:

- tervezés;
- kommunikáció;
- titkos kapcsolattartás;
- szervezés;
- toborzás;
- propaganda;
- pénzügyi támogatás;
- adat- és információszerzés.

A különböző terrorista csoportok – attól függően, hogy milyen célból használják az információtechnológiát – két csoportra oszthatóak. Az első csoportba, azok a terrorista szervezetek tartoznak, amelyek a már említett célokra (propaganda, toborzás, adatszerzés) használják e rendszereket. (E tevékenységet gyakran *soft*, azaz puha

típusú cyberterrorizmus névvel is illetik.) A másik – és nyugodtan kijelenthetjük: hatványozottan veszélyesebb – csoportba azok a terroristák tartoznak, akik nemcsak ilyen úgynevezett *soft*-tevékenységre kívánják használni a hálózatokat és az internetet, hanem ezeket felhasználva, illetve ezeken keresztül, rombolni vagy egyéb erőszakos, *hard*-cselekményeket is végre akarnak hajtani. Célpontjaik között nemcsak az internet szerepel, hanem minden olyan kritikus információs infrastruktúra is, amelyek információtechnológiai eszközökkel, vagy fizikai támadásokkal pusztíthatók.

Le kell szögeznünk: a cyberterrorizmus veszélye reális! Ezt a veszélyt nem lehet túldimenzionálni, hiszen függőségünk a kritikus információs rendszereinktől rendkívül nagy. Ez a függőség olyan mértékű, hogy amennyiben e rendszerek – akár időlégesen is, vagy akár csak részlegesen is – kiesnek a működésből, az nemcsak anyagi, de emberéletekben mérhető károkat okoz gyakorlatilag a nyugati világ bármelyik országában. Tovább növeli a veszélyt (és ezzel a sérülékenységet is), miszerint ezek a rendszerek olyan kölcsönös függőségben (interdependenciában) állnak egymással, hogy egy rendszer vagy rendszerelem meghibásodása számtalan más – nagyon gyakran előre nem is definiálható számú – rendszer működését is megbénítja. [2]

A hagyományos terrorista szervezetek cybertérben történő megjelenését bizonyítja, hogy 2001-ben még csak alig néhány, az al-Kaidához köthető vagy azzal szimpatizáns weboldalt tartottak számon. Ezek száma 2001. szeptember 11-ét követően azonban gyors növekedésnek indult. *Khaled al-Faram*, szaudi kutató 2007-ben publikált adatai alapján már 5600-ra tette az ilyen weboldalak számát. [5] [2]

Az al-Kaida ezt a tevékenységet saját honlapjain nagyon gyakran digitális dzsihadnak hívja. *Oszama Bin Laden* számos alkalommal szólította fel híveit a digitális dzsihad minél szélesebb körű kiterjesztésére a nyugati országokkal, különösen az Egyesült Államokkal szemben.

A digitális dzsihad egyik élharcosa és leghírhedtebb tagja az *Irhabi 007* felhasználói nevet használó, marokkói származású fiatal számítógépes zseni, *Junisz Tszuli* volt. (Az *irhabi* szó arabul terroristát jelent, a 007 pedig James Bond-ra utal, hiszen Tszuli Londonban élt egészen 2006-os letartóztatásáig.) *Irhabi* az Egyesült Államokban bérelt szervereket és tárhelyeket fórumainak, amelyeket természetesen lopott vagy mesterien hamisított hitelkártyákkal, online fizetett ki.

Irhabi tevékenysége időben ugyanakkorra tehető, mint amikor al-Kaida vezetői felfedezték az internet által nyújtott előnyöket. Az iraki terrorakcióival hírhedté vált *Abu Muszab al-Zarkavi* és *Irhabi* közös tevékenységére csak találgatások vannak, ugyanakkor *Zarkavi* szóvivője, *Abu Maiszara al-Iraki* egyik fórumukon elismerte, hogy *Irhabi* a szervezetnek dolgozott. [2]

Irhabi közel két évig adott arab és angol nyelvű, dzsihadot hirdető, csak meghatározott felhasználók számára elérhető, jelszóval védett fórumokon szakértői tanácsokat esetenként több ezer látogatónak az internetes sérülékenységekkel, azok kihasználásával, valamint a saját – hálózaton folytatott – tevékenységük minél tökéletesebb titkosításával kapcsolatban. Számos multimédiás anyagot készített és ezek segítségével online oktatásokat is tartott a dzsihadban résztvevőknek. A bérelt szervereken tárhelyet biztosított dzsihadistáknak, hogy olyan anyagokat és szoftvereket töltsenek fel, amelyek különböző internetes támadásokban felhasználhatóak. Így a

fórumozók naprakész listákhoz jutottak hozzá, amelyben a különböző legújabb webes és egyéb sérülékenységeket mutatták be. [2]

2005-ben Irhabi magát már az internetről legtöbbet tudó, és az ott alkalmazott technikák legfőbb dzsihádistájaként jellemezte. Mivel számos amerikai szervert használt fórumai fenntartására (amelyek között például az arkansasi állam egyik hivatalos szervere, valamint a George Washington Egyetem gépei is megtalálhatóak voltak), Irhabit nagyon sokáig amerikaiak gondolták, és ott is keresték. [2]

Irhabit Angliában, 2007 májusában 22 évre ítélték számos bűncselekményért, többek között gyilkosságért, robbantásban való előkészületekért és pénzmosásért. A vádak között – érdekes módon – nem szerepelt internetes bűncselekmény. [2]

Cybertámadások

Az elmúlt években számos, a cybertérben bekövetkezett támadás tanúi lehettünk. E támadások közül kettőt emelünk ki.

2007 áprilisában és májusában *elosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadások* (Distributed Denial of Service – DDoS) érték Észtország számítógépes hálózatait. Az egyébként igen fejlett információs infrastruktúrával rendelkező, és az e-kormányzat területén komoly sikereket elért Észtország a több mint kéthetes támadás során komoly anyagi károkat szenvedett. A támadások következtében számos kormányzati, minisztériumi és pénzügyi internetes oldal vált elérhetetlenné. A támadások a tallinni orosz emlékmű elmozdítása után kezdődtek, és nagy részük többé-kevésbé beazonosíthatóan Oroszországban működtetett szerverekről indult. Az észt miniszterelnök az orosz kormányt tette felelőssé a támadások miatt. (Oroszországot korábban Ukrajna és az Egyesült Államok is megvádolta hasonló támadások végrehajtásával, de Moszkva minden alkalommal határozottan tagadta részvételét az akciókban.)

Az online támadások alatt összesen 128 túlterheléses támadás történt. A legkomolyabbak öt-tíz órán át, több száz megabitnyi sávszélességen bombázták folyamatos adatlekérésekkel a megtámadott szervereket addig, amíg azok össze nem omlottak. Az észt hálózaton az adatforgalom esetenként órákon át a normális ezerszerese volt. (Ehhez – egyes források szerint – valószínűleg az internetes alvilágtól kellett erőforrásokat bérelnie a támadóknak.) Érdemes megjegyezni, hogy közel fél évvel a támadások után csak egyetlen támadót sikerült bizonyíthatóan azonosítani. Meglepő módon azonban ez a támadó egy észt fiatalember volt, akit a bizonyítékok alapján pénzbüntetésre ítélték. [7] [8]

A másik cybertámadás, amelyet jelen írásban ismertetünk, 3 évvel a klasszikussá vált orosz–észt cyberkonfliktus után következett be. Ez a támadás egy rosszindulatú speciális szoftverhez: a Stuxnet nevű féreghez köthető, amely hatalmas riadalmat okozott 2010 nyarán, illetve kora őszén. A riadalom oka elsősorban az volt, hogy ez volt az első olyan rosszindulatú program, amely ipari létesítmények vezérlő szoftvereit támadta meg. [9]

A *Stuxnet*et 2010 nyarán egy fehérorosz vírusirtó cég fedezte fel. Már a felfedezés utáni első elemzések során kiderült, hogy azt elsősorban ipari folyamatirányító rendszerek ellen fejlesztették ki. A féreg programozása olyan zseniális volt, amely feltételezte, hogy azt profi programozók, nem kevés anyagi források birtokában készítet-

ték. A program négy olyan biztonsági hiányosságot is kihasznált, amelyeket mindaddig még csak nem is publikáltak. [9]

A féreggel kapcsolatosan a felfedezését követően nagyon sok találgatás látott napvilágot. E találgatások oka elsősorban a program újdonságában keresendő. A rosszindulatú programok több évtizedes történetében ez volt első olyan szoftver, amely nagy tömegben támadta ipari létesítmények vezérlő-szoftvereinek működését.

A találgatások politikai felhangoktól sem voltak mentesek, hiszen a féreg előfordulási gyakorisága és észlelése Iránban volt a legmagasabb. Ez rögtön szemet szúrt a különböző médiumoknak, és rögtön hírül is adták: a féreg célpontja az iráni atomlétesítmények, konkrétan azok működésének leállítása. Ezeket a találgatásokat az informatikai biztonsági cégek elemzése is részben alá is támasztották, hiszen nagyon gyorsan kiderült: valóban olyan ipari vezérlő szoftverek ellen készült a Stuxnet, amelyeket Irán is használ például a bushehri atomerőműben, vagy a natanzi centrifugáinál. [9]

2011 januárjában a New York Times (NYT) adott elsőként hivatalosan hírt arról, hogy a Stuxnet mögött Izrael áll (a féreg forrásáról mindaddig csak feltételezések és találgatások léteztek). A NYT cikke összhangban állt információbiztonsági szakértők véleményével, hiszen a cikk szakértőkre hivatkozva szintén megemlíti, hogy a férget olyan ipari létesítményben kellett tesztelni, mint a későbbi célpontok. Ez a létesítmény pedig nem más, mint az izraeli Negev-sivatagban lévő Dimona-komplexum, amely köztudottan az izraeli nukleáris kutatás központja. Itt tesztelték és próbálták ki az urándúsítás elengedhetetlen kellékein, az izotópcentrifugákon, illetve ezek irányító szoftverein a Stuxnetet. A cikk kitér arra is, hogy *Hillary Clinton* és a nemrég nyugdíjba vonult Moszad vezető, *Meir Dagan*, egymástól függetlenül, de nagyjából azonos időben kijelentették: remélik az események az iráni atomprogramot akár több évvel is visszavetik. Ez természetesen arra is következtetni enged, hogy az akció nemcsak Izrael magánakciója volt, hanem az USA is hathatósan közreműködött. [9] [10]

Mindkét bemutatott támadás esetén világosan látszik: számos bizonytalan tényező van a támadások körül. Egyrészt a támadók, illetve az elkövetők személye bizonytalan. Még ma sem bizonyítható teljesen egyértelműen az orosz–észti konfliktus esetében, hogy valóban oroszok voltak a támadók. A Stuxnet esetében szintén nem bizonyítható, hogy Izrael vagy az USA az ötletgazda, vagy esetleg a támadó. Mindezekén túl sok egyéb kérdés is felmerül: hol kezdődik a hagyományos hadviselésen túl a cyberhadviselés? Vannak-e ennek szabályai? Lehet-e atomerőműveket, kórházakat, iskolákat támadni, amelyeket egyébként a hágai vagy a genfi egyezmények tiltanak? Kik a szembenálló felek egy cybertámadás során, amikor az elkövetők személye sem bizonyítható?

Különösen fontos tehát a bizonyíthatóság kérdése (azaz ki a támadó, és mi a cél) abban az esetben, ha egy NATO-országot ér cybertámadás (mint ahogy azt Észtország esetében láthattuk), hiszen a Szövetség alapokmányának 5. cikkelye egyértelművé teszi a kollektív védelmet. Ugyanakkor a bizonyíthatóságon túl annak eldöntése, hogy egy adott cybertámadás fegyveres támadással egyenértékű-e, szintén olyan kérdés, amely komoly kihívás elé állítja az a különböző országokat, vagy akár a NATO-t.

Bizonyíthatóság a cybertérben

A bizonyítás jogi értelemben egy sajátos megismerési folyamat, ami főleg – az egyedi ügyek tényállásával kapcsolatos – jogilag releváns múltbeli eseményeknek a valóságnak megfelelő és megállapítására, utólagos rekonstrukciójára irányul és bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és azok mérlegelésével kapcsolatos tevékenységekből áll. A tényállás valósággal adekvát megállapítására a bíróság jogosult, azonban a bizonyítékok összegyűjtése, vizsgálata és előzetese mérlegelése a nyomozóhatóságok feladata. Amennyiben a tények megállapításához, vagy mérlegeléséhez különleges szakértelem szükséges, úgy a hatóságok szakértői vizsgálatokat rendelnek el, illetve szakértőt bíznak meg szakértői vélemény adásával. [11]

Az eljáró hatóság a bizonyítás során arra keresi a választ, hogy:

- Ki vagy kik az elkövetők?
- Milyen cselekmények valósultak meg?
- Hol követték el a cselekményt?
- Az események milyen sorrendben követték egymást?
- Mik voltak az esemény háttérében álló motivációs tényezők?
- Hogyan és milyen eszközzel, eszközökkel hajtották végre a cselekményt? [12]

A fenti kérdések megválaszolása elengedhetetlen az elkövetett cselekmények jogi megítéléséhez. Az objektív tényállási elemek (az elkövető személye, az elkövetés helye és ideje) alapozzák meg magát a (büntető, polgári stb.) jogi tényállást, a szubjektív (az emberi akarattal kapcsolatos) tényállási elemek (jó- és rosszhiszeműség, szándékosság, gondatlanság, aljas indok stb.) pedig főleg a minősítést meghatározó tényező. A cyberhadviselés vagy a cyberterrorizmus vizsgálatakor azonban valamennyi fenti kérdés megválaszolása sajátos problémákat rejt. A következőkben ezeket a kérdéseket járjuk körül.

Az elkövető személye

Az informatikai rendszerek vizsgálatakor az adatok között a szakértők számítógép-azonosítókat (IP/MAC-cím stb.), felhasználói azonosítókat (USER ID) találnak. Büntetőjogi felelősségre azonban csak természetes személyeket lehet vonni. A felhasználó-név vagy számítógép azonosító viszont nem egyértelműen és nem minden kétséget kizáróan kapcsolódik egy-egy természetes személyhez. A jelszavakat illetéktelenek is használhatják, a speciális hardverkulcsokat ellophatják, a biometriai azonosítókat pedig esetenként meghamisíthatják vagy becsaphatják az érzékelőket az elkövetők. A nyomozás során sajátos technikákat kell alkalmazni, hogy a számítógépek, felhasználói nevek mögött rejtő személyeket egyértelműen össze lehessen kapcsolni.

További probléma az, hogy az azonosított természetes személyek mögött álló szervezeteket, államokat még nehezebb összefüggésbe hozni az elkövetőkkel. Így pedig a cselekmény minősítése (terror támadás, katonai művelet), és a szükséges válasz lépések meghatározása is, szerteágazó és hosszadalmas folyamat.

Az internetes támadásoknál jellemző az érintett informatikai eszközök és infrastruktúra-elemek nagy száma, azoknak a cselekményekben betöltött szerepéből

pedig nehéz következtetni a szerepükre. Az informatikai eszközök lehetnek a támadás forrásai (például DDoS-támadás esetén egy támadó „zombi számítógép”), a támadások útvonala (például az internetszolgáltatók által működtetett hálózatok), illetve támadások célpontjai. Az egyes szerepek esetenként összekeverednek (például a nagymama által levelezésre és böngészésre használt, védtelen otthoni számítógépet megtámadva jutnak egy másik támadás aktív zombi számítógéphez az elkövetők).

Az orosz–észti ciberkonfliktus során 178 országból – köztük hazánkból is – érkeztek támadások észti rendszerek ellen. A támadásokat elemző Arbor Networks cég 128 túlterheléses támadást észlelt az incidens során, amelyeknek a zöme egy órán belül véget ért. Volt azonban 15 olyan támadás, amely öt óráig, illetve néhány, ami több mint tíz órán át tartott. A legsúlyosabb támadások 100 Mbps feletti (a normális forgalom akár ezerszerese) összesített sáv szélességen zajlottak, ami óriási zombipécé-hálózatok meglétét valószínűsíti a háttérben. [13] [14] [15]

Az események valós természete

A bizonyítékszerzés során a legjobb forrás egy hiteles naplóállomány-rendszer lenne valamennyi érintett számítógépről és infrastrukturális elemről. A probléma azonban az, hogy ezeknek az állományoknak a rendelkezésre állása esetleges (a rendszergazdák, szervezetek, felhasználók maguk döntenek el, hogy bekapcsolják-e ezen a naplózási funkciót vagy sem; a programok alapbeállítása is teljesen véletlenszerű). Amennyiben rendelkezésre állnak naplóállományok, akkor azok szerkezete egyedi: a legtöbb programozót nem képezték ki ugyanis arra, hogy szabványos formában tárolja a naplóadatokat, illetve nincs fogalma arról, hogy milyen adatokat kell (vagy kellene) tartalmaznia egy használható naplónak. Az eltérő szerkezetű és adattartalmú naplók adatait pedig sokszor nem, vagy csak nagyon körülményesen lehet összevetni.

Naplóállományok híján a nyomokat rekonstruáló szakértőknek a fájlrendszerek, adatbázisok mélyén megbújó, sokszor implicit információmorzsák alapján – nyomkereső módjára – kell rekonstruálnia az eseményeket. Ez sokszor nem biztosít elegendő támpontot a bizonyításhoz, legfeljebb a további nyomozati cselekményekhez ad némi muníciót.

A Microsoft-cég összeállított egy programcsomagot (COFEE, [16]) a Windows rendszer segédprogramjaiból. Ezt a helyszínen talált vagy az ügyben érintett MS Windows operációsrendszerű gép vizsgálatakor a szakértő csak egy USB-eszköze másolva csatlakoztatja a számítógéphez és viszonylag egyszerűen le tudja menteni a lényeges adatokat. A támadók erre válaszul kifejlesztettek egy olyan programot (DECAF, [17]), amely érzékeli a COFEE jelenlétét és mindenféle válaszlépés megtételére képes (törli a naplókat és/vagy lezárja a számítógépet, és/vagy véletlen időadatokkal írja felül a fájl MAC-adatait, és/vagy törli a fájlokat stb.). Megállapítható tehát, hogy az elkövetők is felkészültek a szakértői vizsgálatokra: mindent megtesznek azért, hogy ellehetetlenítsék azokat. A vizsgálat során tehát különös figyelmet kell fordítani a szándékosan vagy véletlenül módosított (inkonzisztens) adatok kiszűrésére és elemzésére.

Az események helyszíne

Súlyos nehézséget okoz a cyberterrorizmus és cyberhadviselés vizsgálatakor annak megállapítása, hogy pontosan mi is a cselekmény helyszíne. Amíg egy gyilkosságnál jól látható módon „körbekeríthető” a helyszín, „körberajzolható” az áldozat és az elkövetés eszköze, addig a cybertérben ez a kérdés sokszor egyértelműen meg se válaszolható. A virtuális helyszíneléskor – a fizikaihoz hasonlóan – a kérdés az, hogy ott van-e a helyszín

- az ahol az elkövető van;
- az ahol a felhasznált rendszerek vannak;
- az ahol a célpont van;
- ahol ezek együtt vannak?

A cybertámadásokra jellemző a nemzetközi jelleg. Nem csak az orosz–észti konfliktus során „vett részt” több ország (pontosabban több országban működő számítógép) a támadásban, de szinte lehetetlen olyan internetes támadást indítani, hogy a támadó csak egy országban működő számítógépeket használjon fel és támadjon meg. A technológia fejlődésével (például a cloud-computing terjedésével) pedig már azt is nehéz lesz megmondani, hogy pontosan melyik számítógép (számítógépfelhő) tárol, továbbít, dolgoz fel. (Például egy Google-levelezés, dokumentumok, naptár, csoportok felhasználásával megszervezett és elkövetett támadás esetén az is komoly szakmai kérdés, hogy hol is van [ti. a cloud mely számítógépén, szerverparkjában] tulajdonképpen az adathalmaz.)

A nemzetközi jelleg nem csupán a helyszín fizikai méretét tágítja ki kezelhetetlenül nagyra, hanem gátja a hatékony felderítésnek. A külföldön tárolt adatokhoz, az ott tartózkodó elkövetőkhöz a hazai hatóságok csak nemzetközi jogsegély útján tudnak hozzáférni. Ehhez az szükséges, hogy a hazai jogban bűncselekménynek minősülő magatartás büntetendő legyen a célországban is, mivel bűncselekmény hiányában általában a felkéréseknek nem tesznek eleget a külföldi hatóságok. Az országok jogharmonizációs hiányosságai miatt előfordulhat ugyanis, hogy ami az egyik országban bűncselekmény, az egy másik országban túrt vagy éppen megengedett.

Az események sorrendje

Az események idejének megállapításakor a legtöbb esetben nem áll rendelkezésre hiteles időadat. Bár a számítógépek rendszerint egy-egy atomórához kapcsolódva szinkronizálják az órájukat, erre nem lehet alapozni. Az órákat a rendszergazdák, felhasználók időnként elállítják (például hogy lefusson egy korábban lejárt próbaidejű program), a szinkronizálást kikapcsolják, vagy nem kapcsolják be. A rosszindulatú támadók pedig (a DECAF-nál leírtakkal analóg módon) automatizálják a rendszer időadatainak összekavarását, hogy megnehezítsék vagy ellehetetlenítsék a bizonyítást.

A hiteles időadatok meglétének hiánya mellett felmerül a dátum- és időábrázolások sokféleségének a problémája. A *y2k* (2000. év) problémája már rámutatott arra, hogy az évszámok nem megfelelő tárolása normál körülmények között is működési problémát jelent. A helytelen/bizonytalan adatstruktúra a bizonyítás során azonban

egyenesen ellehetetlenítheti a dátumadatok helyes értékelését. (Milyen dátum lehet például a 01/02/03 vagy a 09/10/11?)

A cybertámadások során problémát jelent a felhasználók és a számítógépes rendszerek eltérő „időléptéke” is. A támadások több tényezője akár hosszú ideig működhet látens módon, miközben a sértett nem is tud arról, hogy a rendszere felett külső erők részben vagy egészében már átvették az uralmat. A Stuxnet-féreg például hónapokon keresztül kompromittálta az iráni atomprogramban résztvevő számítógépeket és ipari rendszereit, miközben a célország informatikai biztonsági szakemberei nem tudtak arról, hogy mi folyik az általuk biztonságosnak vélt rendszerekben. A látens támadások alatt a támadó nemcsak a közvetlen céljait tudja elérni, hanem lehetősége van a nyomainak eltüntetésére, módosítására – az időadatok és a valódi bizonyítékok manipulálása mellett álbizonyítékok elhelyezésére.

A motivációs tényezők

A számítógépek sok információt tárolhatnak a cselekmény elkövetésének okairól, az elkövető motivációs tényezőjéről. A társ-elkövetőkkel folytatott levelezés, a személyes naplók, az elkövető számítógépén tárolt könyvek, a meglátogatott weboldalak mind hozzájárulhatnak az elkövető személyiségprofiljának, motivációs tényezőinek feltáráshoz. Azonban egy támadás értékelésekor külön figyelmet kell annak szentelni, hogy az így nyert adatoknak – a teljes kép szempontjából – van-e értelmük, és nem csak egy elterelő művelet részét képezik.

A cybertámadás felhasználható ürügyként is, hogy két állam viszonyát megromtsa, vagy kirobbantson egy fegyveres konfliktust. Külön vizsgálendő tehát a célország és a feltételezett támadó ország, illetve a támadásban résztvevő, „eszközként felhasznált” országok egymáshoz való viszonya is. A vizsgálat során az indítékok feltáráshoz sokszor szükséges (lenne), hogy az ügyben érintett országok (állam- és/vagy szolgálati) titkaiba is betekintsenek a vizsgálatot végzők. Ez viszont – a titokvédelem okán/ürügyn – sokszor teljesen ellehetetleníti az objektív és teljes körű elemzést és értékelést.

Az elkövetés módja és eszköze

Az összetett és áttételes támadási módszerek miatt sokszor nehézkes annak megállapítása, hogy pontosan mit és hogyan használ fel a cybertámadó. A támadó és a célszámítógép közé beékelődnek ún. kontrollgépek is, amelyek tovább hátráltatják a támadás részleteinek feltárást. A támadási rendszer komplex struktúrája mellett a támadók egyre hatékonyabban használják a kriptográfiai eszközöket: titkosítják az adatátviteli csatornát, az üzeneteket, a támadás során felhasznált számítógépek merevlemezét.

A titkosítás jelentősen szűkíti a vizsgálatot végző szakemberek lehetőségeit. A kriptográfia ellen a nyomozóhatóságok eredményesen tudnak fellépni a titkos felderítés és adatszerzés eszközeivel; ezeket azonban célzottan kell végrehajtaniuk (például billentyűzetfigyelő programok telepítésével), hogy az informatikai szakértők a kriptóanalízishez elegendő és megfelelő adatokhoz jussanak.

A hatékony felderítésben és elemzésben – az általános bizonyítási kérdések mellett – problémát okoz a hazai szakértők szűkös eszköztárája, illetve az igazságügyi szakértők és a hatóságok közötti kommunikáció és együttműködés sekélyessége. Az informatikai szakértői vizsgálatok – amelyeket csak speciálisan képzett szakemberek tudnak elvégezni – a többi szakértői vizsgálatához hasonlóan költségesek, azok elvégzéséhez speciális hardver- és szoftver-eszközök kellene.

Az igazságszolgáltatás hazai rendszerére jellemző, hogy a speciális szaktudást igénylő kérdésekben igazságügyi szakértőt kell igénybe venni. Nincs meghatározva azonban a *sajátos szakértelem* tartalma, továbbá nagyon esetleges az, hogy a hatóság mikor rendel ki szakértőt, illetve mikor oldja meg a problémát saját hatáskörben.

Vannak például a rendőrségnek speciálisan képzett és jól felszerelt munkatársai az ORFK csúcstechnológiai bűnözés elleni osztályán. Ezek a szakértők azonban nem felelnek meg az igazságügyi szakértői törvényben meghatározott követelményeknek, nem tagjai a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarának (MISZK), így a jelenleg hatályos jogszabályok értelmében a büntetőeljárás során nem tekinthetők szakértőnek. A MISZK-en belül közel 200 informatikai vagy az informatikához közel álló szakértő van bejegyezve. Ezeknek a szakértőknek a technikai tudása azonban esetleges, főleg attól függ, hogy ki mikor és hol végezte az egyetemi-főiskolai tanulmányait.

A felderítési, nyomozati módszertanok sincsenek kidolgozva. Sem hazai, sem nemzetközi szinten sincsenek olyan egységes módszertani elvek, eljárásrendek, amelyek sztenderdizálnák a nyomozati munkát, illetve a begyűjtött bizonyítékok elemzését, értékelését. Hazánkban nincs informatikai krimináltechnikai kutatás-fejlesztés, így a hazai szakemberek nem vesznek részt a nemzetközi tudományos életben.

Összefoglalás – következtetések

A cyberhadviselés korunk hadtudományának egyik legújabb, és egyelőre legellentmondásosabb területe. Számos olyan kérdéssel találkozunk e téren, amelyekre jelenleg nem tudunk kielégítő választ adni. Ez annál is inkább elgondolkodtató, mert nemcsak a hadviselésben, hanem mindennapi életünkben is találkozhatunk azokkal a veszélyforrásokkal, amelyeket a cyberhadviselés, vagy akár az ezen belül értelmezett cyberterrorizmus jelent.

A 21. század társadalma erős függőségben van a mindennapos életben használt infrastruktúráival szemben, ami igen komoly veszélyforrásként jelentkezik. Ezek az infrastruktúrák – legyenek azok polgári vagy katonai rendszerek – sérülékenyek és támadhatóak.

Következtetések helyett azokat a nyitott kérdéseket kell megismételünk, amelyek megválaszolása igen sürgető lenne. Az említett sérülékenységek ugyanis egy adott országban, vagy akár a szövetségben belül is olyan veszélyforrásokat jelentenek, amelyek meghatározóak napjainkban. Ennek megfelelően az általunk vélt nyitott kérdések a következők:

- kinek a feladata a cybertérben a védelem?
- NATO-keretek között értelmezhető-e egy cybertámadás során az 5. cikkely?

- kell-e hazánknak is cybertámadó egységeket vagy képességeket fenntartani?
Ha kell, akkor ki (ti. a nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, esetleg a Magyar Honvédség kijelölt erői) fogja ezt végezni?

E kérdésekre együtt kell koordinált választ adnia a tudományos kutatásnak, valamint minden, a területen érintett állami és magánintézmény szereplőjének. Amennyiben nem sikerül megfelelő válaszokat találnunk ezekre a kérdésekre, akkor potenciálisan számolnunk kell olyan cybertámadásokkal, amelyek kivédésére nagyon kevés lehetőségünk lesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Haig Zsolt – Várhegyi István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. *Hadtudomány*, 2008. elektronikus szám. ISSN 1215-4121
- [2] Haig Zsolt – Kovács László – Ványa László: Az elektronikai hadviselés, a SIGINT és a cyberhadviselés kapcsolata. Kézirat, ZMNE, Budapest, 2011.
- [3] Haig Zsolt – Várhegyi István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- [4] Dorothy E. Denning: Is Cyber Terror Next? <http://essays.ssrc.org/sept11/essays/denning.htm>
- [5] <http://news.softpedia.com/news/Al-Qaeda-Threatening-The-World-The-Virtual-One-72876.shtml>
- [6] Katz, Rita – Kern, Michael: Terrorist 007, Exposed. *The Washington Post*, 2006. március 26.
- [7] <http://index.hu/tech/jog/eszt250108>
- [8] Kovács László: Az információs terrorizmus elleni tevékenység kormányzati feladatai. *Hadmérnök*, III. Évfolyam 2. szám – 2008. június, ISSN 1788-1919
- [9] Kovács László – Sipos Marianna: A Stuxnet és ami mögötte van: tények és a cyberháború hajnala. *Hadmérnök*, V. Évfolyam 4. szám – 2010. december, ISSN 1788-1919
- [10] W. J. Broad, J. Markoff, D. E. Sanger: Israeli Test on Worm Called Crucial in Iran Nuclear Delay. *New York Times*, 2011. január 15. http://www.nytimes.com/2011/01/16/world/middleeast/16stuxnet.html?_r=1&scp=2&sq=stuxnet&st=cse
- [11] Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. *Dialóg Campus*, Budapest–Pécs, 2006.
- [12] Vayne Jansen – Rick Ayers: Guidelines on Cell Phone Forensics (NIST 800-101). National Institute of Standards and Technology, USA, 2007
- [13] <http://asert.arbornetworks.com/2007/05/estonian-ddos-attacks-a-summary-to-date/>
- [14] <http://index.hu/tech/net/eszt290507>
- [15] http://index.hu/tech/net/2009/03/12/ifjuoroszek_inditottak_az_orosz-eszt_kiberhaborut/
- [16] <https://www.microsoft.com/industry/government/solutions/cofee/default.aspx>
- [17] <http://www.crunchgear.com/2009/12/15/decaf-the-anti-microsoft-cofee-now-available/>

Rózsa Tibor

Információs műveletek a Magyar Honvédség missziós feladataiban

Doktrinális és gyakorlati tapasztalatok

Napjaink katonai műveletei komplex jellegűek. A műveleti környezetet összetett és többretegű tényezők jellemzik. Azokban a három, ma is érvényes alaptényező (ti. a haderő, a tér és az idő) kiegészül, és szorosan összefügg egy negyedik műveleti tényezővel: az információval. Ebből adódóan a műveletek egyre nagyobb részét képezik az információs jellegű tevékenységek. Ennek eredményeként a parancsnokok eszköztandere olyan képességekkel egészül ki, amelyekkel egy-egy válságkezelő művelet során esetenként kinetikus eszközök nélkül érhetők el a kitűzött célok.

A NATO átfogó és hatásalapú megközelítésről kialakított koncepciója rögzíti, hogy a Szövetség a biztonsági kihívások kezelése során minden szinten széleskörű és kölcsönös együttműködésre törekszik a releváns kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel, továbbá a megfelelő eszközöket használja a műveleti környezet befolyásolására, illetve a válságkörzetek stabilitásának megteremtésére. Írásom célja, hogy bemutassam a Szövetségben és a Magyar Honvédségben egyaránt új megközelítésnek számító információs műveletek és tevékenységek elméletének gyakorlati megvalósulását a NATO Nemzetközi Közreműködő Erők (International Security Assistance Force – ISAF) műveleteiben, Afganisztánban. Munkám alapját az afganisztáni műveleti területen megszerzett többéves szakmai tapasztalatainkra építettem.

Az információalapú műveletekkel (INFOOPS) kapcsolatos gyakorlati tapasztalataink az alábbi forrásokból származnak:

- a Magyar Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT) parancsnoki és parancsnok-helyettesi beosztások ellátásából;
- a PRT civil-katonai együttműködési (Civil-Military Cooperation – CIMIC) és lélektani műveletek (Psychological operations – PSYOPS) részlegek szakállományában végzett feladatok végrehajtásából;
- az ISAF Északi Regionális Parancsnokság (RC N) CJ9 állományában betöltött egyéni törzstiszti szakbeosztások ellátása során szerzett ismeretekből.

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség szakmai felügyelete alá tartozó CIMIC- és PSYOPS-szakterület egyaránt alapvető részét képezik az információalapú műveleteknek. A szakbeosztásokban végzett feladat-végrehajtás során közvetlen részesei vagyunk az információalapú műveletek alkalmazásával kapcsolatos koncepció változásának, az INFOOPS feladatrendszer alakulásának.

Az információs műveletekkel foglalkozó Szövetségi szabályzók

Jelen tanulmánynak nem célja a NATO információs műveletekkel foglalkozó doktrínájának részletes elemzése. Kiindulási alapként azonban mindenképpen tisztázni kívánom a szövetséges műveletekben végzett missziós tevékenységünk elméleti alapját. Induljunk el tehát a „kályhától”, és nézzük meg, hogy a Szövetségi szabályzók hogyan határozzák meg az érintett témakört!

A NATO Katonai Bizottsága az információs műveleteket a következőképpen fogalmazta meg: *„Információs tevékenységek azok a tevékenységek, amelyeket arra terveztek, hogy különböző információkra és/vagy információs rendszerekre hatást gyakoroljanak. Bármely szereplő által végrehajthatóak, és védelmi rendszabályokat tartalmaznak.”*¹

A 2009 novemberében elfogadott Információs Műveletek Doktrína megfogalmazása: *„Az INFOOPS egy katonai funkció, amely tanácsadással és a katonai információs tevékenységek koordinálásával a kívánt hatás elérése érdekében befolyásolja az ellenséges erők, lehetséges ellenséges erők, illetve más, az Észak Atlanti Tanács által engedélyezett felek szándékát, megértését és képességét, ezzel támogatva a szövetséges erők missziós célkitűzéseit.”*² Az információs műveletek célja tehát az adott hadszíntéren, műveleti területen jelen lévő katonai³ és félkatonai, illetve civil szereplők (parancsnokok, vallási és politikai vezetők stb.) akaratának, megértésének és képességének befolyásolása azzal a céllal, hogy a misszió teljesítse küldetését, elérje a kitűzött katonai célokat. Ugyanilyen fontos a civil lakosság támogatásának megnyerése a saját csapatok védelme és a végrehajtható műveletek sikere érdekében.

A doktrína az információs műveletek három fő tevékenységi területét különbözteti meg:⁴

- 1) Olyan információs műveletek, melyek az ellenfél, valamint az NAC által jóváhagyott felek észlelésének és attitűdjének változásaira, befolyásolására vagy megerősítésére fókuszálnak.
- 2) Olyan információs műveletek, amelyek az információs környezetben a Szövetség manőverszabadságának megőrzésére és megóvására fókuszálnak azáltal, hogy megvédik azokat az adatokat és információt, melyek támogatják a Szövetség döntéshozóit és döntéshozatali folyamatait.

1 MC 422/3 NATO Policy on Information Operations

2 AJP 3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations

3 Megjegyzendő, hogy Afganisztánban a NATO-val szembenálló reguláris erőkből kevés van.

4 AJP 3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations

- 3) Olyan információs tevékenységek, amelyek a vezetési funkciók és képességek megbontására fókuszálnak azáltal, hogy hatást gyakorolnak azokra az adatokra és információra, melyek az ellenfelet és más, a NAC által jóváhagyott felet támogatnak, és amelyeket a vezetési és irányítási, felderítési, megfigyelési és célfelderítési, valamint fegyverrendszerekhez használnak.

A gyakorlati megvalósítás során szerzett tapasztalatok

Az elmúlt évek tapasztalatai egyre inkább alátámasztják, hogy a hagyományos, kinetikus katonai műveletek kizárólagos alkalmazása az afganisztáni műveletben nem biztosítja a kitűzött célok elérését. A hosszú távú stabilitást, az újjáépítéshez elengedhetetlen biztonságos környezetet komplex megközelítéssel, a katonai és a civil képességek széles spektrumát átfogóan lehet megteremteni. Ezt hívja a Szövetség átfogó megközelítésnek (comprehensive approach).

Az ISAF kinetikus és információs jellegű katonai műveletei folyamatosan az érdeklődés középpontjában vannak, a nyilvánosság, a közvélemény előtt történnek. Különösen igaz ez akkor, ha valami negatív szenzáció történik. Mind a helyi lakosság, mind a nemzetközi közvélemény egyre növekvő érdeklődéssel és várakozással figyeli az események alakulását.

Tapasztalatok alapján a műveletek jelenlegi szakaszában a kinetikus és információs műveletek aránya folyamatosan eltolódik az információs műveletek javára. Ahhoz, hogy tartós sikert érjen el egy művelet, már az előkészítés, a tervezés fázisában rendkívül összehangolt, annak minden szegmensét figyelembe vevő tevékenységre van szükség. A különböző képességek, eszközök alkalmazásának összehangolására szolgáló funkció az INFOOPS. A műveletek sikerének hatását nagyban tudja fokozni az azt követő CIMIC-tevékenység, a megfelelő PSYOPS-kampány, egy-egy jól előkészített sajtótájékoztató, az érintett területen élő közösségek vezetőivel kialakított jó kapcsolat alapján végzett egyeztetések, tájékoztatások. A műveletek előkészítési fázisában nagy segítséget jelent az érintett terület civil környezetének értékelése. Ezen megállapítások, tények hatására a szakterületek feladatrendszeré átértékelődött. Így a NATO egyik legjelentősebb műveletében való több éves aktív szakmai részvétel tapasztalatai alapján megállapítható, hogy:

- a non-kinetikus, nem klasszikus katonai képességek (CIMIC, PSYOPS, tömegtájékoztató stb.) szerepe az afganisztáni műveletben felértékelődött. A misszió sikere szempontjából kiemelt fontosságú, hogy megnyerjük a műveleti terület civil környezetének támogatását és ezt folyamatosan fenn is tartjuk.
- A különböző tevékenységek hatékonyságának növelése érdekében elengedhetetlen azok szinkronizálása, a különböző feladatok végrehajtása során végzett tevékenységek harmonizációja.
- A katonai szervezet teljes állományát, teljes feladatrendszerét felölelő harmonizáció révén biztosítható egy egységes kép, egy egységes megjelenés, arculat kialakítása és fenntartása.

Ezen igények alapján alakítottuk ki az Információs műveletek feladatrendszerét, illetve valósítottuk meg a különböző képességek koordinációját, szinkronizálását,

aminek a fő célja a különböző célcsoportok akaratának, megértésének és képességének befolyásolása.

A következőkben néhány gyakorlati példán keresztül bemutatom az afganisztáni misszióban meglévő képességeink konkrét feladatrendszerét, amit jelenleg az INFOOPS magában foglal a műveleti területen. Ha az üzeneteink egységesek a műveletek teljes spektrumában, a műveleti területen és a Szövetség tagországaiiban is, akkor nem kell számolnunk konfliktusokkal. Látnunk kell azonban, hogy a valamelyik NATO-fővárosban felbukkanó, a hazai közvéleménynek szánt, a szabad véleményalkotás kérdéskörébe tartozó üzenet alááshatja az ISAF-misszió megítélését a helyi afgán közvélemény előtt. A dán karikatúrák ügye a magyar PRT-t is konkrétan érintette, hiszen arra a hírre, hogy a karikatúrákat újra megjelentetik, ellenünk is komoly tüntetéseket helyeztek kilátásba 2007 őszén az afgánok. De példaként megemlíthetjük a Korán-égetés kilátásba helyezését néhány hónapja, Floridában, illetve számos iraki példát, ami nemcsak a helyi közvélemény előtt, de a saját országaink lakossága körében is lerombolta az adott misszió megítélését.

Fontos szempont, hogy a szemben álló feleken kívül kiemelt tényezőként kell számításba venni a felelősségi területen élő civil lakosságot, a felelősségi területen tevékenykedő nemzetközi és nemzeti nem kormányzati szervezeteket, a helyi kormányzati szerveket.

Az információs tevékenység összehangolásának eszköze az INFOOPS szinkronizációs mátrixa, ami a lélektani műveletek egyik leglényegesebb dokumentuma. A mátrix:

- a művelet és annak különböző fázisai során végrehajtandó feladatok, kampányok szinkronizálására szolgál, naprakész információkat biztosít ezek végrehajtásának állapotáról.
- időbeni fázisokra és szakterületekre van osztva, így könnyen követhető, hogy ki, mikor, mit csinál, és ezek a tevékenységek hogyan viszonyulnak egymáshoz (átfedések időben, kampányokban stb.);
- segítségével könnyen tervezhető a különböző területek egymást támogató hatása, és megakadályozhatóak az egymással ellentétes tevékenységek. (Könnyen elképzelhető, hogy koordináció nélkül a különböző szakterületek nemhogy segítenék egymást, hanem egymás ellen tevékenykednének.)

Az egyes területek hatékonyságának növelése érdekében egy erős központi koordináló szerepkört alakítottunk ki. Ezt a feladatot a lélektani műveletek szakemberei végzik az INFOOPS koordinációs testületen keresztül. Az INFOOPS főnöke egy nagyon érzékeny, szerteágazó információs háló középpontjában elhelyezkedve, minden, a szervezet környezetéből érkező külső impulzust azonnal érzékelve, arra a legmegfelelőbb választ adva tud reagálni. Elsődleges cél a koordinált kommunikáció és az egységes üzenetek megjelenítése a hadszíntér teljes spektrumán. Ugyanazt az üzenetet kell (kellene) megfogalmazni Brüsszelben, Budapesten és Pol-e Khumriban is. További feladatként jelentkezik, hogy centralizált tervezéssel, illetve koordinációval fokozni kell az egyes képességek összességét határfokát.

Különböző célcsoportok befolyásolására alkalmazott képességek, funkciók

A különböző célcsoportok befolyásolására alapvetően a következő képességeket, funkciókat alkalmazzák az ISAF-műveletben és a magyar PRT-ban:

- Lélektani műveletek.
- Megjelenés, viselkedés, arculat.
- Kulcsfontosságú személyek kezelése.
- Civil-katonai együttműködés.
- Tömegtájékoztatás.

Tekintsük át ezeket részleteiben!

Megjelenés, viselkedés, arculat:

Fontos hogy a szervezet minden tette, minden megnyilvánulása ugyanazt az egységes képet sugallja. A hitelesség fenntartása elsődleges feladat. A második vonalas megközelítés, mely szerint a helyi szervezeteket helyezük az előtérbe, a Szövetség pedig adott esetben inkább támogatóként, mint projektgazdaként jelenik meg, szintén új típusú megközelítést kíván meg a végrehajtóktól. Ennek keretében a PRT – együtt a helyi kormányzati szervekkel – rendszeresen tart sajtótájékoztatót, a parancsnok a helyi vezetőkkel együtt jelenik meg a helyi médiában.

Posture (póz, tartás):

Az a mód, ahogyan a műveleti terület katonai szereplői, erői tevékenykednek. A feladat végrehajtása során a szervezet valamennyi szintjén helyet foglalóknak folyamatosan szem előtt kell tartaniuk, hogy ha közülük valaki kapcsolatba kerül bárkivel a szervezeten kívül, akkor az illető egyszerre képviseli saját szervezetét, nemzetét és a Szövetséget. Erre a feladatra már a felkészülés időszakában hangsúlyt fektetünk, tudatosan kell felkészíteni az állomány tagjait arra, hogy a tetteik alapján a partnerben barátságos vagy inkább ellenséges kép alakul ki rólunk.

Tömegtájékoztatás:

A műveleti feladatok végrehajtása során folyamatosan számolni kell a média jelenlétével. A velünk kapcsolatos híreket pillanatok alatt képes eljuttatni a helyi és nemzetközi közvéleményhez, kihasználva annak jelentős véleményformáló, befolyásoló hatását. A média természetére jellemző, hogy ha nem kap hírt, akkor keres magának, ezzel téve eleget a közvélemény információ igényének. Ebből következik, hogy számolnunk kell vele, ki kell szolgálni az információs igényeit – ezzel is csökkentve annak az esélyét, hogy számunkra negatív, valótlan szenzáció lásson napvilágot a rendelkezésükre álló, esetenként részleges információk alapján.

Lélektani műveletek:

A PSYOPS rendelkezik azzal az eszközrendszerrel, amely lehetővé teszi a számunkra fontos üzenetek eljuttatását a végrehajtás szempontjából fontos csoportok részére, ezzel próbálva számunkra előnyös módon befolyásolni azok tevékenységét. A PSYOPS-tevékenység fő jellemzője, hogy az üzeneteinket a folyamat során mind-

végig kontrollálni tudjuk. A médiának átadott információt sokszor „ízre szedik”, más környezetbe helyezik, lerövidítik és nem feltétlenül a számunkra fontos részeket emelik ki. A NATO által folytatott lélektani műveletek alapszabálya, hogy mindenképpen igazat kell mondani. Az viszont már más kérdés, hogy – a műveletek céljainak érdekében – a valóság részleteinek kibontása fokozatosan történik. A gyakorlatban ez úgy realizálódik, hogy Baghlan-tartományban, a PRT felelősségi területén, a helyi médiát a PRT a PSYOPS szakemberein keresztül támogatja. A televízió- és rádiócsatornák támogatásán keresztül műsoridőt bérlünk, amiben például a „kérdezd a parancsnokot” című interaktív műsort sugározzuk. A lapokban bérelt hasábkokon rendszeres a magyar oldalak megjelenése. A helyi média a támogatásunk nélkül nem volnának életképes (a nyomtatott sajtó támogatásának keretében például az ETEHAD című újság csak a PRT támogatásával tud megjelenni), így viszont mi is hozzájutunk annak lehetőségéhez, hogy helyi tömegkommunikációs csatornákat tudjunk igénybe venni, hogy elérjük a célcsoportjainkat. Ezekon kívül alkalmazunk óriásplakátokat, különböző szóróanyagokat (röplapokat, plakátokat), a személyes kommunikációt.

Kulcsfontosságú személyek kezelése:

A PRT rendelkezik kapcsolati mátrixszal, ami tartalmazza a szervezet kulcsbeosztásait és a szinteknek megfelelő partnereket. Számításba kell venni a tartományban lévő összes közösséget. Így:

- a helyi államigazgatás, közigazgatás vezetőit (tartományi, járási kormányzó; miniszteriális szervek vezetői; fegyveres szervek vezetőit (ANA, ANP, NDS),
- tradicionális társadalmi vezetőket, véleményformálókat (Shura-vezetők és -tagok, Mullah);
- a nemzetközi szervezetek képviselőit (USAID, UNAMA stb.).

A találkozók előtt a CIMIC-szakemberek háttér-információt állítanak össze a tárgyaláshoz, a PSYOPS-szakemberek pedig – a tárgyaló féltől és a témától függően – előkészítik az érintett csoport részére eljuttatni kívánt fő üzeneteket. A találkozóról feljegyzés készül, amiről az előljáró parancsnokság számára is jelentést kell készíteni. Egy nagyon centralizált ellenőrzés alatt tartott folyamatról van szó, amelynek során mind a találkozók megtervezését, mind a végrehajtást jelenteni kell.

Civil-katonai együttműködés:

A CIMIC-tevékenység a műveletek szerves része. Az előkészítés időszakában fontos kiinduló tervezési információkat nyújt az érintett terület átfogó CIMIC-értékelése. Fontos feladat a civil szereplőkkel való kapcsolat kialakítása és fenntartása. A kinetikus műveletek szüneteiben alkalmazott ún. Hearts and Minds projektek az egész feladatrendszernek csak egy szűk szeletét jelentik. A projektek a műveletek részét képezik annak érdekében, hogy ne keletkezzen vákuum egy kinetikus művelet után egy adott területen.

Folyamatosan fenn kell tartanunk a biztonság és a fejlesztés és az újjáépítés egységét. A CIMIC rövidtávon támogatja a parancsnok küldetését, hosszú távon pedig hozzájárul az adott terület fenntartható fejlődéséhez, ami azzal jár, hogy azt át kell adni a helyiek részére.

„Új média”, közösségi média:

Az ún. új médiát ugyan nem említi a doktrína, így a tervekben sem alkalmazzuk az afganisztáni műveletekben. Úgy vélem azonban, hogy az mindenképpen említést érdemel ebben az összefüggésben is. Egyrészt az ellenállók igen jól alkalmazzák saját információs műveleteikben (gondoljunk csak azokra a videókra, amelyeket a különböző IED-merényletekről töltenek fel különböző videómegosztó portálokra, és amelyek jól mutatják az ellenállók információs képességeit, továbbá a módot, ahogyan a saját információs műveleteiket támogatják kinetikus eszközökkel). Másrészt a közösségi médiaoldalak új dimenziót nyitottak az információáramlásban és a befolyásolásban egyaránt. A 2011 elején lezajlott egyiptomi eseményeket találóan „Facebook-forradalomnak” nevezik.

* * *

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a szövetség parancsnokságain és műveleteiben a nem kinetikus képességek integrációja az elmúlt évek tapasztalatai alapján szükségszerű, de nem öncélú folyamat. A képességek integrációja, azok szoros koordinációja a műveletek különböző fázisaiban, egyértelműen a mindenkori parancsnok küldetésének sikere érdekében történik.

Napjaink katonai műveleteit a TV-képernyők előtt követik az egész világon, ennek köszönhetően egy harcászati szintű, lokális esemény rövid időn belül globális jelentőségű stratégiai problémává válhat. A bemutatott elvek, koncepciók és képességek hatékony alkalmazásával ez a hatás csökkenthető. Kialakítható, és fenntartható az a hiteles kép, ami a katonai feladatok célkitűzéseinek elérése érdekében szükséges.

Végezetül az tudom jelenteni, hogy az MH Összhaderőnemi Parancsnokság vezetése – időben felismerve ezt a folyamatot – a fentiekben vázolt célok elérése érdekében megkezdte az Információs Műveletek hazai koncepciójának kidolgozását. Véleményem szerint a Szövetség tapasztalatait fel kell használnunk a saját munkánk során, legyen szó ország védelmi feladatokról, vagy NATO műveletekről egyaránt.

Várhegyi István

Az információs hadviselés második hulláma

Fejlődéstanilag az információs hadviselés történetét eddig két eljárással, vagyis elméletileg és tapasztalati úton, empirikusan vizsgáltuk. Ezekből kiderült, hogy az információs hadviselés fejlődése időben hullámszerű. Eddig két nagy fejlődési hullámot érzékeltünk, az alábbi időszakosokkal:

- az információs hadviselés első hulláma (1990–2010);
- az információs hadviselés második hulláma (2010–2030).

Az információs hadviselés fejlődése első hullámának főbb eseményei:

- Első öbölháború: Irak, 1991. (A „Sivatagi vihar” hadjárat volt tulajdonképpen az első digitális és információs hadviselési háború.)
- Második öbölháború: Irak, 2003. (A teljes körű információs hadviselés példája.)
- Dél-szláv háború: Balkán, 1992. (A kiberműveletek kezdeti sikerei: hamis légvédelmi radarcélok bevitele az ellenség vezetési rendszerébe. Megjegyzendő, hogy korábban hasonló elektronikai hadviselési támadóműveleteket hajtottak végre az öbölháborúban és az arab–izraeli háborúban, radarállomások ellen is.)
- Afganisztáni háború, 2001. (Az információs hadviselés teljes arzenáljának alkalmazása.)
- Orosz–észti háború, 2007. (Storm Worm botnet, rosszindulatú szoftver, elárasztásos hackertámadás, teljes bankrendszeri hackerművelet.)
- Orosz–grúz háború, 2008. (Szolgáltatás megtagadásos támadás a bankrendszer, illetve az elektronikus közigazgatás ellen.¹)
- NATO-válaszlépés 2008-ban. (Észtországban megalakult a NATO Kiberhadviselési Védelmi Központ,² amelyhez az alapító okirat aláírásával csatlakozott Észtország, Litvánia, Lettország, Németország, Olaszország, Spanyolország

1 Elosztott szolgáltatás-megtagadás típusú támadás (Distributed Denial of Services – DDoS)

2 Cooperatív Cyber Defence Center of Excellence – CCDCOE

és Szlovákia. Az alapító okirathoz, mint aláírók, 2010-ben az USA, Törökország és Magyarország is csatlakozott.)

- Izrael és az USA, másfelől Irán konfliktusa 2009-től. (A rejtett kiberhadviselés komoly sikere volt a programféreg (Stuxnet-worm,) bevitele az iráni uránipari hálózatba, amelyet kimondottan ipari vezérlőszoftverek megbénítására hoztak létre a WIN CC és bizonyos SCADA rendszerek ellen. A Stuxnetet Izraelben próbálták ki ugyanolyan német eredetű ipari urániumgáz-centrifugákon, amelyeket Irán használ az urándúsításhoz. Ez nagyon sikeres kyberszabotázs volt, mivel a vezérlőrendszer egyrészt azt jelentette, hogy minden rendben van, másrészt a centrifugákat teljes kapacitásra gyorsította fel, majd hirtelen leállította, aminek következtében azok tönkrementek. A termelési másfél éves kiesést szenvedett.)

Összességében megállapítható, hogy az információs hadviselés első hullámában résztvevő felek számítógép-hálózatok elleni támadó képességei, részkereső, adatgyűjtő, kém, támadó és romboló szoftverei, vírusai, módszerei, eljárásai és eszközei jelentősen fejlődtek, mivel tesztelésükre és alkalmazásukra az egymást követő háborúk igen kedvező laboratóriumi tesztelő, és „éles” alkalmazási helyzeteket teremtettek.

A kibernetika a távolból történő működtetés, szabályozás, irányítás tudománya. A kibernetika a kibertérben működik, amelyet gyakran virtuális tér néven is említene. A kibertér³ virtuális valóságelemei (entitásai) azok az eszközök, amelyeket az állami, nemzetvédelmi, katonai, magán, tudományos, kritikus infrastruktúra (pénzügyi, bank, ellátó, szállító, egészségügy, katasztrófavédelmi stb.) szektorokban, továbbá a civil társadalomban és az állampolgárok által használt számítógépes rendszerekben (vezetékes, vezeték nélküli, műholdas vagy mobil GSM információs hálózatok, hálózati szoftverek, és az azokhoz tartozó információ-továbbító és feldolgozó-rendszerek) működtetnek.

A kibertér az információs hadszíntér szerves része, annak egyik megahalmaza, amely a korábbi hadszínterek (szárazföldi, légi, tengeri, űr/kozmosz és információs hadszínterek) mellett, mint legújabb hadszíntér jelent meg. E hadszíntéren – szemben a klasszikus hadszínterekkel – nem valódi (vagyis a mozgási energián alapuló), ún. halálos pusztító hatású fegyverekkel,⁴ hanem a nem-mozgási (például az elektromágneses) energia használatán alapuló, működést korlátozó hatású, virtuális fegyverekkel⁵ vívják a kibertéri virtuális csatákat. A kibertér virtuális valóságelemei (entitásai) a bitek, bájtok, weblapok, belső számítógépes hálózatok és a globális internethálózat. Ezekben kémkedni hivatalosan nem szabad, de illegális úton lehetséges, ha van rá igény.

A virtuális kibertér kialakulása és fejlődése az információs társadalom vezetékes és mobil hálózatos információtechnológia rohamos fejlődésének köszönhető. E hálózatokhoz való hozzáférés nem mindenütt és nem mindig biztonságos, vagyis bennük biztonsági rések (kapuk) találhatóak. Ezért az illetéktelenek részéről történő hoz-

3 cyber space, cyber domain, cyber sphere

4 hard kill kinetic weapons

5 soft kill non-kinetic weapons

záférésnek tág tere van, amit számos formában (hozzáférés, behatolás, meghamisítás, blokkolás, általános és konkrét információszerzés stb.) eredményesen használnak ki a nem etikus hackerek, a fehérgalléros kiberbűnözők, továbbá kiberterroristák, kiberképek, kiberadatszerzők és kiberharcosok.

Természetes, hogy a kiberteret – a háborút vezérlő hadművészet és a konkrét hadműveletek, illetve az információs hadviselés keretében – szakhadviselési célokra is igénybe veszik. Ezt nevezik kiber-hadviselésnek. E virtuális katonai tevékenységeket általában a kiberháború, világhálós (internetes) háború, globális virtuális hadviselés, kiberhadviselés, kiberhadjárat, kiberhadművelet, kiberütközet, kibercsata, kiberesemény (-incidens) fogalmakkal jelölik. Az előbbieket (tegyük hozzá: nem pontosan) az alacsony intenzitású fegyveres konfliktusok időszakában folytatott kiberháborúra gyakran alkalmazzák a kiberterrorizmus fogalmát.

A kibertéri események jellemző típusai: a hacker szűrőpróba, (vagyis szimatolás, biztonsági réskeresés), a hacker-behatolás, a weboldali hacker-feltörés, a hacker-kémkedés, a hacker-adatlopás, a hacker-bűncselekmény és mások. A kibertéri támadások tipikus formái rendszerint a weblap „elsötétítés”, a weblap felülírás, a weblap-grafiti, a weblap és a hálózat működésének lezárása, vagyis blokkolása, ártó típusú vírusok bejuttatása és aktivizálása.

A kibertéri hadviselés az információs hadviselésnek szakirányú része, amely állandóan fejlődő kibertéri szakfegyvernemekkel és szakalakulatokkal rendelkezik.

Az első hullám időszakának második felében (2005 után), az információs hadszíntéren belül megjelent a számítógép-hálózatokat is magában foglaló kibertér fogalma, a számítógépes támadó hadviselés (kiberhacker hadviselés) elmélete és gyakorlata.⁶ Megjelentek az információs hadviselés katonai és polgári vezetési és irányító elemei, valamint az információs hadviselési alakulatok (például az USA-ban az információs hadviselési kiberparancsnokság;⁷ a nemzeti (országos) kritikus infrastruktúra-védelmi programok; a számítógép-hálózatokat ellenőrző és felügyelő védelmi központok,⁸ továbbá a speciális alakulatok, amelyek a haderőnemeknél a kiberhadviselés valamelyik szakterületének konkrét feladatait látják el). A hirtelen felmerülő szakember hiányt részben azzal pótolták, hogy más szakmai számú személyeket gyorstanfolyamokon képezték át a kiberműveletek végzésére. (Egyébként egy alapfokú kiberszakértő kiképzése általában két évet vesz igénybe.)

Az első hullám végére és összlétszámát tekintve, az USA-ban kb. 30 000 főt számláló kiberhacker hadviselési erővel rendelkeznek. Kínában az ilyen feladatú katonai alakulatok összlétszáma feltehetően 60 000 főt (vagy többet) számlál. A többi ország vagy követi, vagy szoros figyelemmel kíséri az amerikai, illetve kínai információs hadviselési és hacker-hadviselési fejleményeket. Az időszakosan igénybe vett civil hackerek létszámát nehéz megbecsülni, mivel nemcsak saját állampolgárokról van szó, hanem külföldi hackereket (csoportokat) is felbérelnek ilyen feladatokra.

6 computer network attack operations – CNA

7 US Cyber Command

8 Computer Emergency Rescue Team – CERT

Az első hullám végére (2010) elkészültek a hackerműveletek működési szabályai, eljárásai és folyamatosan fejlesztik a támadó típusú rosszindulatú szoftvereket.⁹ Sikeresen alkalmazták vagy tesztelték a támadó rosszindulatú szoftvereket „éles viszonyok” között is, ami által igen fontos tapasztalatokat szereztek. Alkalmazásukban nagy gyakorlatra tettek szert. Figyelemre méltó, hogy az információs hadviselés komplex műveletei között a számítógép-hálózati hadviselést (kiber-hadviselés, hacker-hadviselés), az ellenséges ország teljes vezeték és vezeték nélküli internet-hálózatára alkalmazták. E műveleteket több alkalommal, a háborút közvetlenül megelőzően, vagy annak bevezető lépéseként (vagyis az első csapás részeként), hadászati meglepetésként alkalmazták, több napig, vagy hétig. Mindezek eredményeképpen megállapítható, hogy az első hullám végére, tehát 2010-re, az információs hadviselés nemkinetikus erejű, és nem fizikai pusztító hatású műveletei a háborúk, a hadjáratok és a hadműveletek szerves részévé váltak, és új fejezeteket nyitottak a hadtudomány történelmében.

Értékelésem szerint – az elért eredmények alapján – az információs hadviselés és kapcsolt részeinek műveleteivel és hatásukkal 2010 után mind az állami, mind pedig a katonai vezetés szintjén már állandóan számolnak. Rejtett formában pedig a célszág valamennyi ágazatára és teljes területére kiterjedhet. Az arab (iszlám) országokban 2011. elején kibontakozó forradalmak felszínre hozták a kibertér és azon belül az internet-hálózat, a közösségi civil hálózatok (például a Facebook stb.) fontosságát.

Következtetésként megállapítható, hogy az információs hadviselés első hullámában (1990–2010 között) mesteri módon alkalmazták az információs műveleteket. A hadjáratok katonai vezetői megismerték, megértették és egyre hozzáértőbb módon alkalmazták az információs műveletek támadó és védelmi rendszabályait. Ebben az első hullámban az információs hadviselés korszerű támadó képességeinek megteremtése alapvető feladat volt.

Az első hullám végére „nagykorúvá vált” az információs hadviselés, és benne a kiber-hadviselés, mint alapvetően nem kinetikus hatású hadviselési fajta. Ezért alkalmazásukkal és hatásukkal – békében, feszültség időszakában és háborúban – egyaránt számolni kell. A tudati dimenzióval és a posztmodern tudati hadviseléssel kapcsolatos elméleti kérdések kutatásai felgyorsultak.

Az információs hadviselés fejlődése második hullámának várható fő irányai (2010–2030)

Az információs hadviselés fejlődése 2010-ben lezárult első hullámában bizonyítást nyert, hogy az információs hadviselés – új hadviselési fajtaként – megjelent a hadtudomány rendszerében. Az információs hadviselés a továbbiakban nélkülözhetetlen a fegyveres küzdelem megvívásában és eddigi eredményei alapján annak további fejlődése várható. Megjelenését két fontos változás tette lehetővé:

9 Malicious Softwares – MALWARE

1. a vezetés és a döntéshozatal területén rendkívül módon megnőtt a digitalizáció, a hálózatok, az információ és a vezetési tudás szerepe;
2. az elektronikus információs hálózatok megjelenésével egy új hadszíntér alakult ki, amelyet kibertérnek neveznek.

Az információs hadviselés fejlődésének második hulláma 2010 és 2030 között olyan gazdasági és politikai világgörnyezetben bontakozik ki, amely időben két fejlődési szakaszra (2010–2020 és 2020–2030) osztható. Az eddigi trendek elméleti és gyakorlati vizsgálata alapján a változások főbb jellemzői a következők lehetnek:

- átalakul a világgazdaság szerkezete és vezetése;
- csökkentik a védelmi kiadásokat;
- újabb háború kitörésével nem számolnak;
- változás következik be a hadviselési fajták alkalmazásában;
- fejlődik az információs hadviselés és a kibertéri hadviselés;
- előtérbe kerülnek az állami és polgári hálózatos információs tevékenységek;
- valószínűsíthető a magasabb síkú tudásfejlesztés, a posztmodern tudati hadviselés kialakulása.

Átalakul a világgazdaság szerkezete és vezetése (2010–2020):

Kína folytatja erőteljes gazdasági fejlődését, amely lehetővé teszi, hogy a világgazdaság első számú vezető hatalmává váljon. Mint trónkövetelő, az USA-val szemben nem ellenség, hanem versenytárs, aki növekvő gazdasági hatalmának arányában, globális politikai tényezőként kíván beleszólni a világ dolgaiba. E szándékát nyíltan bejelentette, de törekvéseihez katonai eszközöket nem kíván felhasználni, mert még nincs felkészülve a helyi háborúnál nagyobb méretű regionális, vagy kontinentális, illetve óceáni fegyveres konfliktusra. (Ilyen nagyméretű katonai vállalkozáshoz ereje még nem elegendő.) Mindazonáltal 2011-re elérte, hogy – az USA-t kivéve – a Csendes-óceán térségében a legerősebb katonai hatalommá lépett elő. Katonai fejlesztési elképzelései és saját, hazai gyártású fegyver-prototípusai ugyanakkor azt jelzik, hogy a legfejlettebb fegyverrendszereket és haditechnikai eszközöket kívánja kifejleszteni, vagy megszerezni. Azok sorában a következő – figyelemre méltó – hazai fejlesztésű és gyártású eszköztípusok találhatók:

- atombombák, illetve atomrakéta-fejek;
- navigációs űrállomások, vadászűrhajók;
- interkontinentális ballisztikus atomrakéták, föld-levegő, föld-föld és föld-tenger (hajó) osztályú rakétarendszerek, rakétahordozó atom-tengeralattjárók;
- repülőgép-hordozó anyahajók (építés alatt);
- ötödik generációs lopakodó vadászrepülőgépek (J-20), csapásmérő pilótánélküli repülőeszközök;¹⁰
- korszerű rádiólokátorok, fejlett felderítő és tűzvezető rendszerek, korszerű légvédelmi rakéták;
- korszerű harckocsik, digitális hadsereg.

10 Pilótánélküli repülőeszköz – Unmanned Aerial Vehicle

Külön kiemelendő, hogy a kínai haderő vezetése ismeri a korszerű vezetési és hálózatos hadviselés elveit. Jelentősen előre haladt a haderő digitalizálásában. Ismeri az információs hadviselés módszereit. Jól felkészült a kiber-hadviselés terén, amit a szárazföldi haderő éles gyakorlatain is rendszeresen kipróbál. Több ezer jól képzett, számítógép-hálózatok ellen bevethető, „hacker-katonával” rendelkezik.

2010-ben megépítette a Tianhe-1A típusjelzésű szuperszámítógépet, amely a világ legnagyobb teljesítményű (2,6 Petaflops) számítógépének számít. Ez lehetővé teszi, hogy Kína az élvonalba kerüljön a tudományos és katonai kutatások terén. Ilyen számítógépes háttérrel támasztja alá a Holdra-szállásra és a Mars bolygó felderítésére vonatkozó törekvéseit.

Eredményei alapján napjainkban Kína – az USA-t nem számolva – a legerősebb és legfejlettebb katonai erővel rendelkezik Ázsia keleti partjainál, és közvetlen katonai nyomást képes gyakorolni a Csendes-óceán csatlakozó térségeire. Az USA óvatosan kezeli azokat az információkat és feltevéseket, miszerint Kína rendelkezik olyan ballisztikus rakétákkal és felderítő műholdakkal, később pedig saját navigációs műhold-rendszerrel, amelyek segítségével képes fenyegetni, vagy megsemmisíteni a kínai szárazföld közelében manőverező amerikai repülőgép-anyahajókat.

Kína növekvő gazdasági hatalma időközben fontos politikai tőkévé alakult, amelyet regionális gazdasági, vagy globális hatalmi érdekeinek érvényesítésére használ Taiwan, India, Vietnam, Dél-Korea és részben Japán ellenében. Nemzetközi szinten egyre inkább elvárja, hogy globális nagyhatalomként kezeljék. Igényli, hogy a világ valamennyi fontos kérdésében és érdemben kifejtthesse véleményét. Fontos megemlíteni, hogy már napjainkban is képes a Dél-kínai-tengeren akadályokat gördíteni a szabad hajózás elé.

Az EU és az európai export-hatalmak (elsősorban Németország, Franciaország Olaszország, az Egyesült Királyság, Svédország), továbbá az USA is keresi Kínával a párbeszéd és a kereskedelmi forgalom növelésének lehetőségét. *Obama* elnök hangsúlyozta, hogy Kína nem ellenség, hanem versenytárs. Az USA-ban ugyan haditechnikai embargó van érvényben Kínával szemben, de e rendszabályokat gyakran kijátsszák. Emellett számos panasz érkezik kínai ipari vállalatok ellen, amelyekben ipari kémkedéssel és külföldi prototípusok lemásolásával vádolják őket. E műszaki információk és gyártási titkok birtokában olcsó, de korszerű fegyver-szállítóként jelenik meg a nemzetközi piacon. (Hangsúlyozni kell, hogy egy korszerű haditechnikai eszköz kifejlesztéséhez 5–10 év szükséges, mely fejlesztési időt a külföldi eszközök lemásolásával Kína igyekszik lerövidíteni.)

Kínával kapcsolatban – az emberi jogi kérdések kivételével – a NATO-nak nincsenek vitás kérdései. Oroszországnak Kínával való gazdasági kapcsolata jó. Kínával hosszú távú olaj- és gázszállítási szerződéseket kötöttek, amihez kínai kölcsönöket vettek igénybe.

Kína hatalmas devizatartalékával néhány évtizeden belül a világ bankárává válhat. Évenkénti gazdasági növekedésének üteme 10% körüli. Tíz év alatt – többek között – tíz darab, kb. tízmillió lakossal rendelkező, megapoliszt és az azokhoz csatlakozó legkorszerűbb infrastruktúrát, mágneses gyorsvasutat kívánnak felépíteni. A kínai gazdaság fejlesztése hatalmas szívóhatást fejt ki a nyersanyagok iránt. Óriási méretű villamos-energia-, olaj-, gáz- és más fajtájú nyersanyag-, illetve élelmiszer-

igényeket támaszt a világpiacon. (Többek között ezért tapasztaljuk azt, hogy gyors ütemben növekednek a nyersanyagárak.) Hatására világszerte növekszik e termékek iránti kereslet és növekednek azok árai. Az elektronikai ipar terén Kína rendkívül kedvező helyzetben van, mivel az elektronikai és a nanotechnológiai¹¹ iparágak számára nélkülözhetetlen ritka földfémek lelőhelyeinek 80%-a Kínában található.¹²

Afrikában főleg a gáz- és olajmezők kitermelését segíti, azok termékeit pedig óriási tartályhajókkal szállítja Kínába. Már bejelentette részesedési igényét az északi-sarki medencében feltárandó nyersanyag-lelőhelyekre, noha nem határos a sarki tengerrel. Amennyiben Oroszország gáz- és nyersolaj kapacitásának többségét Kína leköti, akkor az EU (és azon belül Magyarország) energiaellátása komoly veszélybe kerülhet.

Hatalmi változások a világgazdaságban (2020–2030)

Ebben az időszakban felgyorsulnak azok a változások, amelyeket a 2010–2020 közötti időszakot érintően már említettünk. A követő évtizedekben, 2030-ig (illetve azon túl), a gazdasági hatalmak között Kína az első helyre kerül. A második gazdasági világhatalom az USA lesz, harmadik pedig India lehet. Negyedik helyre Brazília, az ötödik helyre Japán, hatodik helyre Oroszország, hetedik helyre Németország kerülhet. Franciaország a nyolcadik, Nagy-Britannia a kilencedik helyre esélyes, míg a tizedik helyre Mexikó pályázik. A várható változások és hatalmi helyezések befolyásolják az információs hadviselés (azon belül a kiberhadviselés) elterjedését és fejlődését.

A globális felmelegedés 2030-ra és azon túl már közvetlenül érezteti hatását, és a tengerek szintjének emelkedése hatással lehet a vezető országok hatalmi sorrendjére. Együttesen több százmillió lélekszámú nagyvárosok kerülhetnek víz alá. A gyorsan kialakuló elárasztásos katasztrófák jelentősen meggyengíthetik az érintett országok gazdasági teljesítő képességét. Az éghajlatváltozás pedig rendkívüli módon megnehezítheti a világ élelmiszertermelését és ellátását.

Közeli hatások: csökkentik a védelmi kiadásokat (2010–2015)

Valószínű, hogy 2015-ig a világgazdasági válság, és a folyamatban levő afganisztáni háborús tevékenységek magas költségei miatt szinte valamennyi érintett országban (átlagosan 15–20%-kal) csökkentik a védelmi kiadásokat. Folyamatban levő programokat átminősítenek, lelassítanak, törölnek, vagy megvalósításukat későbbi időpontra halasztják. Új eszközök beszerzésére pályázatokat nem írnak ki. A katonai kutatások és a laboratóriumi fejlesztések terén csak a legfontosabb programokat, és azokat is csak korlátozott kapacitással folytatják.

A védelmi költségvetések relatív csökkentése igen kedvezőtlen hatást gyakorol a hadiipar termelésére. Megrendelések hiányában hadiipari üzemeket zárnak be. Elvész a speciálisan képzett munkaerő és a gyakorlati tudás. Csökkentik a repülőgépek,

11 nanométer = 10^{-9} méter

12 Egy villamos-meghajtású autóhoz 7 kilogramm tiszta lithium ritka földfém szükséges.

hadihajók, nehéz harci járművek mennyiségi termelését, mivel 2020-ig nagyméretű háborúra nem számítanak. Az aszimmetrikus háborúk nem igénylik nagy mennyiségű nehéztechnika pusztulását. A hadiipari export is jelentősen csökken, mivel a legkorszerűbb hadieszközök ára rendkívül magas (egy ötödik generációs F-35 típusú repülőgép ára közel 100 millió dollárba kerül). A hadiipari export világpiacán – viszonylag korszerű, és főleg olcsóbb eszközökkel – már Kína is megjelent.

Újabb nagyobb háború kitörésével nem számolnak (2010–2020 között)

A trendkutatók 2020-ig nagyobb méretű háborúra nem számítanak. Irak után, 2015-ig Afganisztánból is kivonják a béketeremtő és fenntartó erőket. Emellett a stratégiai elemzők úgy vélik, hogy fellobbanhatnak kisebb vagy nagyobb helyi zavargások vagy a szomszédokkal való fegyveres konfliktusok. (A 2011 elején kibontakozó iszlám forradalmak távolabbi hatását még nem lehet érdemben megítélni.)

A terrorizmust támogató iszlám országok nagyobb szabású háború kirobbantására nincsenek felkészülve. Irán rakétafenyegetései erősítik a nyugati hatalmaknak azt az elhatározását, hogy kiépítik a rakétapajzsot. Minél nagyobb a fenyegetés, annál gyorsabban épül a rakétapajzs. Addig azonban az információs hadviselésen belül tág tér kínálkozik a kibertéri műveletek legújabb módszerei és eszközei eredményes kipróbálására (ld. a Stuxnet nevű pusztító programféreg alkalmazását az iráni urándúsító központban).

Kína és Oroszország közvetlenül még fegyveres konfliktus esetén sem érdekelt Irán támogatásában. Az iszlám vallási forradalmak terjedését alapvető érdekekből kifolyólag nem támogatják. A kibontakozó arab forradalmak hosszú időre szólóan idézhetnek elő nyugtalanságot, ami közvetlenül érintheti a NATO és az EU érdekeit (átvitt értelemben Magyarország érdekeit is). Az sem zárható ki, hogy a szélsőséges iszlamisták e forradalmak kapcsán tulajdonképpen az olajár tartós emelését fegyverként alkalmazzák a Nyugat ellen.

A hadiipari termelés lassú növekedése valószínűleg 2015 és 2020 között indul be. Ennek során – az iraki és afganisztáni háborúk harctéri tapasztalatai alapján – egyrészt javítják a szárazföldi erők harcjárműveinek páncélvédettségét, korszerűsítik a vezetési és felderítő képességet. Ezt követően felkészülnek a 2020–2030 közötti időszakra, amelyben – egyebek mellett – az információs hadviseléshez felhasználható legkorszerűbb űr, légi, tengeri és szárazföldi haditechnikai eszközöket (köztük információs hadviselési) eszközöket alkalmazhatnak.

A kibertéri hidegháború fogalmának megjelenése azt jelzi, hogy a trendelemzők szerint a kiberháború különböző módszereit („meleg háború” bekövetkezése nélkül) önállóan is alkalmazhatják. Ez az előfeltevés azt javasolja a világ vezetői számára, hogy a kibertéri hadviselés kérdéseivel intenzíven kell foglalkozni. Meg kell teremteni annak védelmi és támadó eszközeit, nemcsak szövetségi, nemzetvédelmi, katonai síkon, de az állami és közösségi kritikus infrastruktúra védelme, továbbá a magán szektor, vállalati szektor, sőt a civil-csoportok és az egyének kiberszabadságának megőrzése érdekében is.

Az információs hadviselés első hullámának tapasztalatai világosan jelzik, hogy a kiberhadviselést és annak műveleteit szívesen alkalmazzák az aszimmetrikus

hadviselést folytató államok vagy terrorista csoportok. Ezért támogatni kell azt a törekvést, hogy a felkészülésbe célszerű bevonni az egyetemeket (például a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem [ZMNE] etikus hackerképző védelmi tanfolyamait). Világos, hogy a kibertérben 2011-ben épül ki egy NATO szövetségi „kiberpajzs”. Ez alatt annyira leszünk megvédeve, amennyi figyelmet és költséget erre a feladatra fordítunk.

A 2011 januárjának végén, Észak-Afrikában és másutt az interneten keresztül szervezett és irányított iszlám belső forrongások jelzik, hogy a hatalmon levő erők milyen eszközökkel válaszolnak. Belső kibertéri védelmi rendszabályként fokozták az ellenőrző lehallgatást, leállították a mobiltelefon-szolgáltatást, az SMS-szolgáltatást, az interneten keresztül történő elektronikus levelezést (e-mail) és a közösségi információcserét (Facebook, Twitter stb.).

Abból a feltevésből kiindulva, hogy belátható időn, vagyis 20–30 éven belül Kelet-ről, továbbra is „enyhe tavaszi szél fúj”, a nehézfegyverek beszerzésénél a fejlesztési költségek egy részét célszerű átcsoportosítani a kibertéri védelemre. Ismeretes, hogy egy ötödik generációs, többcélú, lopakodó típusú vadász-repülőgép beszerzési ára elérheti a 100 millió dollárt. Ehhez gépenként közel azonos nagyságú költségeket kell hozzászámítani olyan feladatokra, mint a hosszú távú üzemeltetés, a kötelező műszaki karbantartás, a tartalék hajtómű biztosítása, a fedélzeti elektronika időközi korszerűsítése, valamint a felhasznált fegyverzet és lőszer pótlása. Úgy véljük, hogy gépenként közel 200 millió dollár megtakarítással számolva, már lehet valamit kezdeni az információs hadviselés, és benne a kiber-hadviselésre történő felkészülés során.

Változás a hadviselési fajták alkalmazásában (2020–2030)

Ebben az időszakban a nemzetközi terrorizmus által kedvelt aszimmetrikus háborúk helyenként még megtalálhatók, de már újból a nagyobb méretű és szomszédos államok közötti háborúk kérdései kerülnek előtérbe (egyész értelmezések szerint elsősorban Kína és India között, illetve komoly feszültség alakulhat ki Kína és az USA között). Erre utalnak azok az amerikai jelzések, amelyek szerint felülvizsgálják a korábbi hivatalos háborús elgondolásokat és hadműveleti elveket (ezeken belül a korábbi „légi-földi”, a „légi-tengeri”, a „tengeri-földi”, „tengerpart-melléki” hadviselési és hadműveleti elveket). Helyettük előtérbe kerülnek a „globális elsősapás”, a „távoli célokra történő azonnali légi csapások”, továbbá az internettel behálózott „információs hadszíntéren folyó kibertéri műveletek” elméletei.

Bizonyára nem véletlen, hogy az USA-ban sürgetik egy új, egyes változataiban pilótánélküli (UAV), lopakodó típusú, stratégiai bombázó mielőbbi kifejlesztését (150–180 gépről van szó). Felgyorsították a repülőgép-anyahajó fedélzeti pilótánélküli, lopakodó típusú, többcélú vadászrepülőgépek (XB-47B) fejlesztését. 2013-ra pedig megkezdik az ilyen korszerű UAV-kel való tengeri kísérleteket.

Eközben Kínában komolyan foglalkoznak olyan futurisztikus repülőeszközök és földközeli kozmikus harci űreszközök kifejlesztésével, mint például:

- pilótánélküli, lopakodó típusú hadászati bombázók;
- szupersebességű (Mach–5) globális lopakodó bombázók;
- hipersebességű (Mach–15) globális, alakváltoztató bombázók;

- az alsó kozmikus űrben működő navigációs műholdrendszer;
- vezetési, kommunikációs és csapásmérő harci műholdállomások.

Ilyen típusú harci eszközök említésénél önkéntelenül felmerül az „ellenfél lefejezésének” hadászati elgondolása, amit távolból, váratlanul és az első csapás keretében lehet végrehajtani. Könnyen belátható, hogy az említett elsőcsapás-típusú eszközök kifejlesztésére csak néhány, tudományosan, technikailag és katonailag rendkívül fejlett ország képes.

A radikális iszlám országok ballisztikus rakétafenyegetése kellő ellentétevényeségi lépéseket vonhat maga után, ha eléri a közvetlen veszélyeztetési szintet.

Az információs hadviselés és a kibertéri hadviselés fejlődése (2010–2030)

Az információs hadviselés alkalmazás-szinten az öbölháborúban, majd a balkáni háborúban és az afganisztáni háborúban jelent meg. Később, az aszimmetrikus háború kapcsán, kiderült, hogy a katonai és nem katonai szakterületek szoros kapcsolatban vannak egymással, egymást átfedik. Elmosódik az éles határ a harctér (hadműveleti terület) és a korábbi értelemben vett hátország között. Továbbá az is világossá vált, hogy a vezetékes és vezeték nélküli, valamint úrkommunikációs hálózatokba kapcsolt, és számítógép által vezérelt kritikus infrastruktúrák működésének korlátozása már nemcsak kinetikus tűzeszközökkel (ún. pusztító hatású légi, tüzérségi, vagy rakétacsapásokkal) lehetséges, hanem nem kinetikus számítógép-hálózati eszközökkel (ún. nem halálos, korlátozó hatású, rosszindulatú programokkal stb.) is.

A számítógépek, illetve azok hálózatainak megjelenése a vezetési rendszerekben, jelentősen felértékelte az információ és a megalapozott döntéshozatal szerepét. Ekkor jelent meg a hadviselés új dimenziójának és a hadviselés egy új fajtájának fogalma, amit információs hadszíntéren vívunk, és amit információs hadviselésnek neveztek el. Az információs hadviselés tartalmáról kiderült, hogy gyűjtőfogalomként használják: egyidejűleg több szakterülettel van funkcionális kapcsolatban. Céljai elérése érdekében mind kinetikus, mind pedig nem kinetikus csapásmérő eszközöket használ. Fő feladata az optimális vezetői döntéshez szükséges megbízható információk megszerzése, a saját információ védelme, illetve annak eredményes felhasználása.

E folyamat tulajdonképpen az időhadviseléssel függ össze, mert aki a döntéshozatalhoz szükséges pontos célinformációkat ellenfelénél hamarabb szerzi meg, az időfölénybe kerül. E képesség jelentőségét a precíziós csapások korában (aminek lényege: egy lövés – biztos találat) nem lehet túlbecsülni. Ebben támadó és védelmi információs műveleteket egyaránt alkalmaznak. A fő feladat elvégzését az információs hadviselés nem önállóan, hanem több szakirányú szolgálattal együtt látja el. Közöttük egy új szakirányú, nem kinetikus fegyvernem jelent meg, aminek tevékenységeit kibertéri műveleteknek neveznek.

A kibertéri műveletek, mint új szaktevékenységi fajta, az információs hadszíntér egy új részterületén: a kiber-hadszíntéren működik. Az információs hadviselés mindhárom dimenziójában (ti. a fizikai, az információs vagy kibertéri, illetve a kognitív dimenziókban) végzett közös tevékenység együttes feladata az információs rendszerek támadása vagy védelme. Ennek alapján bátran kijelenthetjük, hogy az említ-

tett katonai tevékenységi fajták az információs műveletek (INFOOPS) keretében egyre szorosabban kapcsolódnak egymáshoz. Tevékenységükkel tulajdonképpen csaknem teljesen lefedik a nem kinetikus (non-kinetic) hatású fegyverek teljes működési területét.

Nem katonai, állami és polgári hálózatos információs civil tevékenységek

A katonai műveletek mellett megjelentek olyan állami (országos, nemzeti) és polgári (ipari, kereskedelmi, szolgáltatási) számítógép-hálózatokra épülő szakirányú tevékenységek és műveletek, amelyekkel saját rendszereik védelmét látják el. Mivel pontos szaknyelvük még nem alakult ki, ezért működési területük megnevezésére néhány katonai hadviselési jelzöt használnak. E polgári hálózatos rendszerek a háború és béke időszakának teljes vertikumában működnek. Értelmezésük szerint a következő idő-, állapot- és szakterületekre terjednek ki: béke, hidegháború, háború; nemzeti és vállalati vezetés; kritikus infrastruktúra-szolgáltatás. A katonáktól átvett jelzőket gyakran olyan polgári tevékenységek megnevezésében is megtaláljuk, mint gazdasági hadviselés, kereskedelmi háború, ipari kémkedés, hálózatos hacker-tevékenység és mások.

A nem katonai célú kibertéri műveletek a politikai és polgári mozgalmak területein olyan hálózat-alapú tevékenységekhez kapcsolódnak, amelyek a társadalom különböző csoportjait szervezik és vezetik, pozitív vagy negatív értelemben egyaránt (ilyennek tekinthetők például a közösségi csoportszervező Facebook, Twitter, YouTube és más elnevezésű hálózatos körök, közösségek, társaságok). Ezek figyelése nem katonai feladat, de nemzetbiztonsági szakterület, főleg amióta az aszimmetrikus hadviselés terroristái szívesen épülnek be ilyen típusú hálózatokba. Céljuk az, hogy saját tagjaikat e hálózatokon keresztül, rejtett módon szervezzék, vezessék és irányítsák.

Mivel az aszimmetrikus hadviselés gyakran kis létszámú terroristacsoportokra épül, az információs hadviselés nagy figyelmet fordít a rejtőzködő egyének személyi profiljának elkészítésére. Erre kiváló lehetőséget nyújt egy hálózatos kisközösség, ahol a tagok kitárulkoznak és szinte mindent, önként elmondanak magukról. Ezért nemzetbiztonsági szinten, továbbá állami és vállalati szinten nem ajánlják, sőt gyakran kifejezetten tiltják, az ilyen csoportba, vagyis hálózatos közösségi portálba való belépést és az ottani kitárulkozást. Fontos megemlíteni, hogy az észak-afrikai iszlám országokban 2011 elején kibontakozott „iszlám mecset forradalmi változásokat” a Facebook felhasználásával szervezték és irányították.

Mindezek azt jelentik, hogy a teljes társadalmi tevékenységben jelen vannak az információs és kibernetikai hadviselés különböző szaktevékenységei. Ezek működésének intenzitása a második hullám végéig (2030-ig) várhatóan fokozódni fog. Ennek megbízható jele az, hogy a hálózatvédelmi vállalatok mennyisége, létszáma és azok nyeresége gyors ütemben növekszik (néhol ötszörös méretű növekedés tapasztalható). Ezt a gazdasági felfutást eredményesen használják ki az USA, India, Oroszország, Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság szakirányú számítógépes, hálózatos, szoftveres és biztonsági vállalatai. E vállalatok nemcsak exportra termelnek, hanem szoros kapcsolatban vannak a saját nemzeti katonai információs hadviselési és kiberműveleti szervekkel, hiszen saját országuknak is szállítanak informatikai és hálózatos védelmi vagy támadó szoftvereket és eszközöket.

Magasabb síkú tudásfejlesztés

Az információs hadviselés alapeleme az információ, de központi kérdése a megszerzett, tovább fejlesztett, alkalmazott vezetői tudás. Az információ a hálózatba szervezett információs társadalom döntérendszerének alapeleme. Legmagasabb fejlettségi foka az információs fölény. Ez azt jelenti, hogy a saját vezető több, pontosabb, megbízhatóbb döntéseket képes meghozni, mivel a „döntésre-képes” információk előbb jutnak birtokába, mint a versenytársnak, ellenfélnek, ellenségnek.

Az információs fölélynél fejlettebb és magasabb minőségű döntési képességet jelent az *intuíción tudásfölény*. Ez a fajta tudásfölény az információs társadalmat követő, és többségében az intuíción támaszkodó döntések társadalmában a döntérendszer alapeleme. Ennek birtokában valamennyi emberi döntési helyzetben gyorsan, pontosan és helyesen tudunk dönteni. Ez ugyanis nem a racionális, analitikus gondolkodási eljárásra épül, hanem a tudatfeletti, holisztikus gondolkodásra, amelyben nem a részeket, hanem az egészet, és benne a mátrix-kapcsolatokat egyszerre látjuk.

Az intuíción tudásfölény a helyzet, az összefüggések és a lényeg (tartalom) gyors felismerését, megértését és értelmezését teszi lehetővé. Az intuíción tudásfölény az emberi intuíción épül, amely minden embernek saját mentális (cognitív) tudati képessége, csak nem mindenkinél egyformán fejlett. Az intuíción képesség mentális koncentrációs és egyéb gyakorlatokkal fejleszthető. Közös érdekünk, hogy ezt a képességet széleskörű, csoportmunkát alkalmazó, interdiszciplináris kutatásokra támaszkodva mindenkinél kialakítsuk, majd tovább fejlesszük.

A tudás fajtái, és egymásra épülő, tartalmi összefüggései a következők:

- tanult tudás;
- alkalmazott tudás;
- alkotó tudás;
- vezetői intuíción tudás;
- vezetői intuíción bölcsesség.

A *tanult tudás* az, amit a társadalmi szocializáció és az iskolai tanulmányok során sajátítunk el. Ez teszi lehetővé, hogy felnőtt korban a társadalomnak jó szakemberei és hasznos tagjai lehessünk. Az *alkalmazott tudás* a tanult tudásra épül, amit gyakran rutintudásnak, hétköznapi szakmai tudásnak is neveznek. Ennek szakirányú összetevői:

- általános szakmai felismerő, megkülönböztető és megítélő képesség;
- általános szakmai reagáló képesség;
- általános szakmai kreatív képesség.

E képességek a tanult tudásnak hosszú idő alatt történő alkalmazása és felhalmozása révén alakulnak ki és fejlődnek.

Az *alkotó tudás* mesterember- és alkotóművész-szintű szakértői tudás, más néven kreatív fejlesztő tudás, a tanult tudás területének mind horizontális (szélességi), mind pedig vertikális (mélységi) kiterjesztése, amivel bővíteni lehet az addig megszerzett „tanult tudást” és az „alkalmazott tudást”. Ennek összetevő elemei:

- szakmai tapasztalatokra támaszkodó ítélő erő;
- szövegértelmezés és tartalomalapú felismerő képesség (kontextus alapú felismerés);

- komplex holisztikus rálátási képesség, amiben nemcsak a részeket, hanem, az egészet is egyszerre látják;
- kreatív képesség, amivel újat lehet alkotni;
- intuíció alapú innovációs képesség, aminek alapján a már meglévő eszközökkel, újabb feladatok megoldását lehet megvalósítani;
- újdonság és új ötlet felismerési képesség;
- felfedező képesség;
- feltalálói, találmányt kivitelező képesség.

A vezetői intuíciós tudás¹³ katonai síkon parancsnoki tudás. Az információs hadviselés, a kognitív hadviselés keretében, ezzel a tudásfajttával külön foglalkozik, mert szerepét a nemzetvédelmi és konkrét katonai műveletekben meghatározónak tartja. A vezetői intuíciós tudás összetevő képességelei:

- az összefüggések, azonosságok és hasonlóságok felismerése, a különbözőségek megállapítása, a változások és az új jelenségek észrevétele;
- helyes ítéletalkotás (vezetői döntés), ami a gyakorlati tapasztalatokra és a fejlett megkülönböztető képességre támaszkodik;
- racionális tudás, ésszerű logikai tudás, („jang-típusú” tudás);
- az intuitív alapú irracionális tudás (nem racionális tudás, jin-típusú tudás, amely a „hatodik érzéket” is tartalmazza) más néven a nem-logikus gondolkodásra épülő tudás.

Ez utóbbi jellemző tulajdonságai: ösztönös döntés, megérezés-ráérezés alapú megértés és felismerés, empatikusan megértő, beleérező, átélő, belső (meditatív, „jin-típusú”) spontán megismerés. Ennek a vezetői tudásfajtának szerves részét képezi az irracionális döntési képesség. Az ilyen típusú vezető nem azt teszi, amit a többi vezető (látásból kilóg a sorból), és szembe megy az általános hagyományos irányvonallal, a trendivel. Döntései rendszerint eredményesek, de kudarokat is megélhet. (Az ilyen vezetőre jellemző példa: Mózes, Nagy Sándor, Napóleon, Kutuzov, Churchill, De Gaulle és más kiemelkedő vezetők vagy napjainkban a magyar származású Soros György, a nemzetközi pénzügyi guru.)

A vezetői intuitív bölcsesség, más néven vezetői tapasztalat, a tanult tudás, az alkalmazott tudás, az alkotói tudás és a vezetői gyakorlat teljes ideje, és a kifejlesztett vezetői képességek összessége. Ennek speciális részképességeit képezik:

- A tíz-százalékos változásérzékelés képessége, más néven a trendfordulóra való ráérezés (művészi megnevezéssel: a nano- és mikro-repedések vezetői általi észlelése és felismerése).
- A kritikus tömeg (a 20–25%-nyi critical mass) megjelenésének felismerése, amely magában hordozza azt az erőt, amely képes megváltoztatni az addigi irányvonalat. (Ennek művészi megnevezése: a nano- és hajszálvékony repedéseknek vezetői szintű észrevétele, következményeinek felismerése és azok mérlegelése.)
- A kulcsfontosságú problémák kiválasztásának képessége, amelyekkel egyidejűleg számos alárendelt problémát is megoldanak (Korábban ezeket „súlyponti

13 excellence knowledge, intuition based leader/management/commander knowledge

kérdéseknek” nevezték). Ezt a képességet napjainkban fejlett megkülönböztető képességnek nevezik.

- A spontán megvilágosodás, a micro-illumination, intuíció-alapú közvetlen és azonnali megértés, felismerés, meglátás, a megoldás azonnali megtalálása. Ennek művészi megnevezése: az épületen megjelenő nagyobb repedések következményeinek gyors felismerése és velük kapcsolatban közvetlen és azonnali probléma-megoldó döntésre való jutás.

A spontán megvilágosodás olyan érzékek feletti érzékelési képességcsomag megjelenésével jár együtt, amit általában és gyűjtőnéven a „hatodik érzéknek” neveznek. A megvilágosodással olyan magasabb (mögöttes) elme-tudati képességek nyílnak meg, amelyekkel képesek vagyunk „megérezni” a tárgyaló felünk (vitapartnerünk, versenytársunk, ellenfelünk, ellenségünk) várható vagy váratlan cselekedetei mögött rejtőzködő valódi szándékot, indítékot és rejtett célokat. Ezt a képességet a győztes olimpiai versenyzők közül sokan ismerik, illetve hasznosítják: a fizikai sportokban, például a vívóknál, a teniszben és máshol, ahol pillanatok alatt kell helyesen dönteni. Katonai dimenzióban nagyon jó lenne, ha a harcoló erők a közvetlen harcban rendelkeznének ilyen képességgel. Magasabb parancsnoki és törzsszolgálati síkon az intuitív alapú gondolkodással magasabb hozzáadott értéket képviselő szellemi és fizikai terméket lehet előállítani, ami tudás fölényre támaszkodik.

A spontán megvilágosodás értelmezésének számos ősi vallási és modern pszichológiai, transz-perszonális pszichológiai, valamint vezetéstudományi leírását ismerjük. Az információs hadviselés elméleti kutatásának egyik fontos és új irányát képezik az elkövetkező években ezek komplex és egyidejűleg több tudományág általi vizsgálata, tanulmányhozása és azok eredményeinek a gyakorlatba való átültetése. E kutatásokat az információs hadviselés irányítása mellett kell végezni. Ellenkező esetben csupán egycsatornás szaktudományi problémává válnak.

Hangsúlyozni kell, hogy ilyen fajta kognitív tudás-metodikát más országok nem adnak át, mivel azok féltve őrzött titkoknak számítanak.

A magasabb vezetői tudás megszerzése érdekében az információs hadviselés fejlődésének második hullámában (2020–2030 között), olyan posztmodern elme-tudományi kognitív kutatásokat is folytatnak, amelyeket arra használnak, hogy közvetlenül nyerjenek döntést befolyásoló információkat a felső elmetudati információ-forrásokból.

Az információs hadviselés három dimenzióban: a fizikai, az információs vagy kibertéri és a kognitív, vagyis tudati dimenzióban működik. A végső cél, hogy a vezető fejében olyan fejlett elmeállapotot és gondolatokat idézzünk elő, aminek következtében a saját parancsnok jó, optimális és gyors döntést tud hozni, az ellenséges parancsnoknál pedig ennek ellenkezőjét érzük el.

A magasabb elmetudati források a nehezen hozzáférhető tudat feletti világban, a posztmodern transzperszonális világban találhatók, katonai vonatkozásban egy új hadszíntéren, a tudati térben.¹⁴ A tudati tér másik neve: a mentális-gondolkodás tere. Ezen információs forrásokból ellenőrzött tudatmódosító eszközökkel és más meditációs technikával az irracionális döntésekhez lehet intuíció alapú információkat

14 consciousness, or mind sphere, domain

nyerni. Elképzelhető, hogy a katonai felső vezetők utánpótlására szolgáló törzs- és vezérkari felkészítő tanfolyamokon ilyen információkról is hallanak majd a „tábornokjelölt” hallgatók. A téma bonyolultsága komplex, multidiszciplináris, egyetemi kutatásokat igényel, és nem a távoli jövőbe utalható feladat. E tudati források (elmecsatornák) feltárása a legfejlettebb országokban a második világháború óta intenzíven folyik. Eredményes technikájuk a fejlett országok titkos szolgálatainak féltett titkait képezik. A ZMNE mindig is élenjár a legújabb nemzetvédelmi szakterületek és feladatok elméleti feltárásában. Úgy véljük, hogy a katonai vezetéshez kapcsolódó tudati tér kutatása terén is élen jár majd.

Következtetések

Az információs hadviselés második hullámának végére (2030) a világhatalmak versengését különböző méretű, időtartamú és intenzitású információs hadviselési műveletek kísérhetik. Azon belül az információs környezetben, a kibertérben és tudati térben barátságtalan „információs hidegháborús” incidensek, akciók és műveletek végrehajtására kerülhet sor. Ezért a fejlett országokban ezek ellen intenzíven felkészülnek.

A kibertér védelme minden olyan társadalmi tevékenységi (NATO és EU szövetségi, kormányzati, miniszteriális és állami, közigazgatási, magán-vállalati, civil közösségi és magán-személyes) kört lefed, ahol hálózatos információs tevékenységek folynak. A honvédség kibervédelmi erői szervezetszerűen a saját hálózati rendszereit védik. Abból az elvből kiindulva, hogy mindenki személyesen felelős saját „vagyonának” védelméért, nem lehetnek felelősek a többi tevékenységi kör védelméért. Mindazonáltal szoros együttműködésnek kell kiépülnie a honvédségi kibervédelmi szervek és a nem katonai kibervédelmi szervek és szakemberek között. A honvédség élenjár a kibervédelem elméletének és gyakorlatának fejlesztésében, tapasztalatait szívesen átadja a magánszektornak is. A ZMNE mint közszolgálati egyetem intenzív etikus hacker-kutatásai lehetőséget nyújtanak arra, hogy az egyetem az össznemzeti kibervédelmi szakképzés központjává váljon.

Az információs hadviselés második hullámának végére, 2030 körül, már eszköz-alkalmazási szinten beérnek a nanotechnológiai és metaanyag-technikai kutatások és fejlesztések eredményei. Ezek több olyan új fegyver, haditechnikai eszköz, támadó és védő képesség megjelenését teszik lehetővé, amelyek közvetlenül vagy közvetve, de lényegesen befolyásolhatják az információs hadviselés további fejlődését. Ilyenek lehetnek az elektromágneses és információtechnikai eszközök vonatkozásában a következők:

- A kommunikáció és számítástechnikákban olyan változások, mint például a „felhő-technológia”, komoly kihívást jelent a hálózatos kommunikációs eszközök követése és ellenőrzése terén.
- A „hálózatos katona” és a szenzoros robotkommunikáció megköveteli a jó minőségű beszéd, adat, vezérlő és video típusú kommunikáció állandó hárctéri jelenlétét. Ezek az eszközök jelentős mértékű mini akku ellátást igényelnek. Ezért kutatják a gyengeáramú energia-források legújabb fajtáit.
- A nano-stealth technológiák, vagyis a katonák és a nehéz fegyverek, harcjárművek „láthatatlanná tétele”, fényelnyelő, fényeltérítő, fényvisszaverő nanotükrök segítségével történik.

- Megjelennek a katonák által hordozható, orvlövészt felderítő, kis súlyú elektronikus hangfelderítő eszközök.
- Az út menti és az öngyilkos merénylőnél levő rejtett bombák egyidejűleg multi-spektrális kombinált felderítést igényelnek, lehetőleg miniatürizált eszközökkel.
- A multi-spektrális, miniatürizált, kombinált felderítő eszközök megjelenése napirenden lesz, amelyek akár támadó (zavaró, elfojtó stb.), akár védelmi képességekkel is rendelkezhetnek.
- A multimédiás felderítési adatok analizálásánál megjelenik a kézi számítógépes, fúziós adatfeldolgozás. A kibertérbe behatolók (hackerek) érzékelésére rendkívül gyors forrásfelkutató (forensic) és a távolból történő eszközökikapsoló (blokkoló) technikákat alkalmaznak.
- A katonai és társadalmi (közösségi) rendszerek hálózatos fejlődése tovább halad. Eközben olyan új, polgári rendeltetésű, vezeték nélküli, mobil, szuper fejlett, kommunikációs eszközök jelennek meg, amelyeknek ismeretlen technikáját a lassan fejlődő katonai felderítő eszközök nehezen képesek követni.
- Az információs hadviseléshez tartozó és a kibontakozás állapotában levő, tudati hadviselés keretében arra törekszenek, hogy az ellenséges vezetők, az irreguláris harcosok, a terroristák, a nem barátságos lakosság tudatát olyan mértékben befolyásolják, hogy azok ellenségből, barátokká, majd együttműködővé váljanak.
- Tovább folyik a földi, légi, tengeri és űrrobotok méretének csökkentése. A nano-miniatürizálás technikája lehetővé teszi, hogy a távvezérelt vagy önállóan működő harceszközök tömege csökkenjen, és a miniatürizált eszközök fedélzetén egyidejűleg több támadó és védő (felderítő, csapásmérő és elhárító) eszközfajtát helyezzenek el, vagy tömörítsenek.
- A magasabb törzsekbe kiválasztott és a vezérkari tisztek felkészítése terén előtérbe kerülhetnek a tudati hadviselésen belül a „magas síkú intuitív tudás” megszerzésének legújabb tantárgyai, amelyeknek kidolgozása az egyetem fontos feladata lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Haig Zsolt-Várhegyi István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Zrínyi, 2005. ISBN 963 327 391 9
- Haig Zsolt-Várhegyi István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. Hadtudomány, 2008/elektronikus szám. ISSN 1215-4121 http://mhtt.eu/Hadtudomány/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf.
- Wanderer A.: Különleges szellemi képességek. Kézirat. 2011.
- Lőrinc Kálmán: A vezetésről. Hadtudomány, 2010/4. 78–88. p. ISSN 1215-4121
- Kőszegvári Tibor: Kína fegyveres erői. Hadtudomány, 2010/4. 58–67 p. ISSN 1215-4121
- Észtország kiberkatonákat képez. Népszabadság, 2011. 01. 15.
- History and way ahead. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence weboldal: <http://www.ccdcoe.org/12.html/>.
- Wendel Minnich: China ramps up missile threat with DF-16 anti ship ballistic missiles (ASBM) and DF-21D anti ship cruise missiles (ASCM). Defense News, 2011. 03. 21.

Hozzászólások

Elsőként *Cserhát András*, a Paksi Atomerőmű Zrt. főosztályvezetője, nukleáris mérnök, fizikus, a ZMNE doktorandusza kért szót. Az iráni nukleáris létesítmények elleni hackertámadás kapcsán a sajtóban, főként a bulvármédiában megjelent híradások nyomán, sokan összetévesztik a dúsítóművet az atomerőművel – kezdte mondandóját. A Stuxnet nevű vírus három rétegben támad. Jellemző módon USB-tárolókról fertőz valamilyen különálló számítógépet vagy hálózatot, ami nem szükségképpen kapcsolódik az internetre. A következő réteg egy Siemens-típusú konfiguráló számítógép, amelyet kábellel szokták összekötni a programozható logikai kontrollerekkel (PLC). A vírus ezt követően lép közvetlen kapcsolatba a technológiával. A támadás eszköze adott esetben a Siemens közepes és nagy PLC-je, a technológiát pedig az urándúsító gázcentrifugák jelentik. Utóbbiak arra szolgálnak, hogy a természetes állapotú uránt olyan mértékben dúsítsák, ami után az alkalmassá válik atomerőműben történő felhasználásra. A dúsítóban mintegy 2 méteres házban igen gyorsan, 1200 Hz fordulatszámmal forgó rotorok működnek, amelyek kerületi sebessége a hangsebesség tartományába esik. Így a rotorba bekerülő gázból a nehezebb izotópok kicsapódnak a centrifuga szélére, a könnyű (ti. a 235-ös) izotópok pedig középen gyűlnek össze és ezt ki lehet szívni. Ezeket a centrifugákat szokták láncba kötni. A lánc egymás utáni fokozatokból áll és a fokozatokon belül párhuzamosan kötött centrifugák is vannak. A centrifuga-kaszád optimális elrendezése a 15 fokozatból álló, 164 darab egység. 2009-ben mintegy 1000 darab centrifugáról kellett leüríteni az urán-hexafluorid gázt. Röviddel ezután le is kellett szerelni további 1000 darabot. Nagy valószínűséggel ekkor következett be az a támadás, ami miatt csökkent a centrifugák száma, és ami kb. két évvel vetette vissza az iráni nukleáris programot. Ennek ellenére 2010-ben növekedett a dúsítói kapacitás, csak sokkal kisebb mértékben, mintha a támadás elmaradt volna. A közepes PLC-re visszafejtették a támadókédot. A támadás lényege: a kód kivárásokkal és rövid támadószakaszokkal úgy operál, hogy felpörgeti a centrifugákat 1400 Hz-re, ezzel majdnem a töréshatárig viszi el a rotort, utána pedig lefékezi azokat 2 Hz-re. Így a tengely oda is megvissza is kétszer megy át a kritikus fordulatszámra, ami egyfelől rongálja a centrifugákat, másfelől ilyenkor összekeveredik a korábban már szeparált urán-hexafluorid a még szét nem választott gázzal. Összességében nem igaz, hogy az iráni nukleáris infrastruktúra minden elemét érintő támadásra került volna sor. A támadásokkal kapcsolatban számos feltételezés látott napvilágot anélkül, hogy kiderült volna, ki áll a

támadás hátterében. Az viszont tény, hogy ez a legkifinomultabb számítógépes vírus, amelyet az elmúlt időszakban készítettek. Alkalmazásával korszakhatárt értünk el a kritikus infrastruktúrát, így a nukleáris energetikát veszélyeztető vírusok fejlesztésében, amelyen valószínűleg sok helyen dolgoznak ma is. A Stuxnet-vírus tehát valóban veszedelmes.

Prof. dr. Haig Zsolt mk. ezredes hozzászólásának indításaként annak a reményének adott hangot, hogy sikerült előadásában érzékeltetni, miszerint az információs műveletek igen szerteágazó tevékenységet jelentenek. A fizikai térben, a tudati térben és a fizikai valóságban egyaránt alkalmazhatók olyan információs megoldások, amelyek alkalmasak befolyásolásra. *Rózsa* ezredes úr foglalkozott előadásában a Magyar Honvédség vonatkozó doktrínájának jelenlegi állapotával – emlékeztetett az ezredes. A Magyar Honvédség képességei tekintetében érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy az említett befolyásoló-képességeken (tömegtájékoztató, CIMIC-, PSYOPS-tevékenység stb.) túl az információs rendszerek támadhatósága és védelme terén is lenne még mit tenni. A számítógépes műveleti képesség számos fontos, egymással összefüggő területet jelent: jelenti a számítógépes rendszerekbe történő behatolást felderítési céllal; a hálózatok ellen irányuló támadást, amely valamely képesség rombolására irányul; jelenti a védelem kérdését, tehát saját rendszereink működésének biztosítását. Ha más nem is, de a védelem doktrínákban történő megjelenítése mindenképpen indokolt és fontos akár békeműködés, akár a műveleti vezetés szempontjából. Ami a támadóképességeket illeti, ez az a terület, ahol nem szükségeltetik hatalmas költség, technikai eszközállomány, csupán jól képzett emberek, vagyis megfelelő szürkeállomány. Az etikus hackerek, akik jó cél érdekében hajtanak végre támadásokat, alkalmasak lennének erre. Ilyenek vannak nem kevesen a civil szférában, de a Magyar Honvédség kötelékében is. Nem feltétlenül költségigényes eszközök beszerzésén múlik megfelelő képességeink kialakítása. Indokolt tehát, hogy a problémával ne csak teoretikus, hanem gyakorlati szempontból is foglalkozzanak az erre illetékesek.

Nagy szükség van a Hadtudományi Lexikon újabb kötetére, amelyben le lehet végre írni, hogy valójában mit is jelent a kiberhadviselés – vélekedett hozzászólásában *prof. dr. Kovács László* mk. alezredes. Annál is inkább, mivel *Várhegyi* ezredes úr előadásában már felmerültek az újabb problémák, a kiberhadviselés második hullámának sajátosságai. Az elhangzott előadásokban nem esett szó a szakemberek felkészítéséről, az oktatásról. De vajon kikből lehet akár a védelem, akár a támadóműveletek számára szakembereket képezni? Nos, legalább 10–15 éves szakmai tapasztalat kell ahhoz, hogy valaki például etikus hackerré váljon, hogy speciális információvédelmi szakember lehessen. Ilyen felkészültségű embereket keresnek ma az üzleti szférában, Magyarországon is, hiszen ők tudják: ha nem védekeznek, akkor könnyen áldozatul esnek. Ugyanakkor ezek a szakemberek nem rendelkeznek biztonsági fogalmakkal. Itt, az egyetemen juthatnának azokhoz a biztonsági és védelempolitikai elvekhez, amelyek munkájukhoz szükségesek. Mindez integrálható akár a nemzetbiztonsági képzésekbe, akár az egyetem hagyományos képzéseibe. Az ehhez szükséges tudás ma az egyetemen rendelkezésre áll. Magyarországot is bármikor érheti olyan támadás, amelynek elhárítása szükségessé tenné ilyen erők alkalmazását. Kérdés, hogy a védelem mellett kell-e nekünk támadó képesség is.

Tudjuk, hogy kell, hiszen annak monitorozása, hogy kik a potenciális ellenfeleink, feltételezi azt, hogy a támadásra azonnal tudjunk reagálni. És a védelem nagyon sokszor a támadásban realizálódik.

Úgy érzi, hogy a mai konferencia elsősorban az információs műveletek technikai oldaláról szól és az ő mondandója a „kakuktktojás” – jegyezte meg hozzászólásában *Rózsa Tibor* ezredes. A Magyar Honvédség afganisztáni műveletei és az MH ÖHP-nél előkészületben levő doktrína kétségkívül ezen alapszik, de nemcsak ezen! A doktrínának természetesen ösztönzést kell adnia a technikai oldal számára is és reméli, hogy ehhez is rendelkezésre állnak majd a szükséges erőforrások. Olyan doktrínát szeretnének készíteni, ami gyakorlati útmutatást ad a felhasználóknak. Olyat, ami bizonyos időtávon helytálló, hiszen a körülmények, a szövetség Afganisztánban alkalmazott stratégiája, taktikája folyamatosan változnak. E változásokhoz természetesen ellenfeleink is alkalmazkodnak. Miért közelíti a szövetség főként befolyásolási oldalról az afganisztáni műveleteket? Afganisztánban az amerikaiak kiterjedt eszközrendszerrel rendelkeznek. Mindent és mindenhol látnak és tele vannak információval. De az okokat, azt, hogy miért történik az, ami történik, még mindig nem tudjuk. Nem tudjuk például, hogy a tálibok, akikkel küzdünk Afganisztánban, miért csinálják azt, amit csinálnak, azt, hogy tulajdonképpen kik azok a tálibok. Annak ellenére tehát, hogy rendkívül sok információval rendelkezünk róluk, sokszor nem tudjuk az információt értelmezni, feldolgozni. Az információ önmagában tehát kevés ahhoz, hogy úgy tudjunk befolyásolni a magatartásukat – különösen a gondolkodásukat hosszú távon –, hogy számunkra is elfogadható körülmények alakuljanak ki a térségben. Arra irányulnak az erőfeszítések, hogy a rendelkezésünkre álló információkat tudássá tudjuk alakítani.

2001. szeptember 11. történései kapcsán felmerült benne az a gondolat, hogy amit korábban rendőri, bűnügyi problémaként kezelt terrorizmus valójában katonai vált. Bush elnök a romokon állva úgy fogalmazott, hogy Amerika hadban áll – idézte fel a sokak számára emlékezetes eseményt *Szövényi György*, a Magyar Rendészettudományi Társaság Biztonságpolitikai Tagozatának vezetője, a műszaki doktori iskola hallgatója. Ez – megítélése szerint – korszakhatárt jelentett, hiszen a korábban rendőriként, titkosszolgálatiként kezelt kihívás katonai vá is vált. A cyberterrorizmusról hallottak déjã vu-érzést keltettek benne. A kérdés: vajon felmerült-e már végre annak az igénye, hogy együttműködés alakuljon ki a katonai és rendőri szakemberek, esetleg a védekezésre sokat áldozó civil szféra képviselői között a képességek összehangolt fejlesztése érdekében. Csupán a saját eszközökkel egyik szférában sem kezelhető hatékonyan a probléma, hiszen, ahogy Einstein megállapította: *a problémákat nem lehet ugyanazzal a gondolkodással megoldani, mint amivel előidézték azokat.*

A cyberhadviseléshez erősen kötődnek, politikailag korrekten talán úgy lehetne mondani, extrém és radikális csoportok, amelyeknek az interneten is felbukkan lenyomata – hívta fel a figyelmet egy igen veszélyes jelenségre *Molnár Bálint*, a Corvinus Egyetem egyetemi docense. És ezek a lenyomatok nemcsak a Facebookon és más közösségi portálokon található meg, hanem a különböző honlapokon, amelyek felhasználása jellemző az említett csoportokra. Különösen az al-Kaidára, amely kiterjedten alkalmazza üzeneteinek közvetítésére a különböző képformátumokat, a

sztenográfiát. Az internetvilág mögött jelentős kapcsolati hálók alakulnak ki. Ezen a ponton különböző tudományterületek: társadalomtudományok, azokon belül különböző viselkedési modelleket, nyelvtani, nyelvészeti szinten megjelenő kifejezéseket, azoknak konkrét cselekvéssé és konkrét társadalmi hatássá történő átalakulását tanulmányozó kutatási területek képviselői kellene, hogy találkozzanak. A cybertérben tehát hálózati kapcsolatok alakulnak ki. Ezek ellenében folytatók és folyó kutatások, amelyek közül még az egyszerűbbek is hatalmas erőforrásokat igényelnek. Hiszen például egzotikus (arab, fárszi stb.) nyelven készült honlapokat, adatbázisokat kell átvizsgálni, elemezni, feltárni a kapcsolati hálókat. Mindez egyfajta felderítés, védelemre való felkészülés. Nagyon nagy jelentősége volna annak, ha kitalálnánk, felismernénk azokat a mérőszámokat, társadalmi jelentőségű indikátorokat, amelyek segítenék a társadalmak, a globalizálódó világ figyelmét felhívni az esetleg itt rejlő veszélyekre.

Kocsis Márton ny. mk. ezredes, a Magyar Védelmiipari Szövetség főtítkára rövid hozzászólásában elmondta, hogy az általa képviselt szövetség támogatja a különféle érintettek közötti együttműködést és felajánlja abban tagszervezeteik közreműködését.

A Rendészettudományi Társaság képviselőjének felvetése ismételt hozzászólásra ösztönözte *dr. Kovács László* mk. alezredest. A cyberbűnözés, a terrorizmus elleni fellépés nemcsak katonai, de nem is csak rendőri feladat – vélekedett a professzor. A tevékenységüket beszüntető szervezetek eddig főként rendőrségi, illetve nemzetbiztonsági ellentevékenység miatt szüntették be műveleteiket. Másfelől viszont Németországban vagy az USA-ban a hadsereg tart fenn cybervédelmi és támadó szervezeteket. A kettő közötti átjárás nálunk is szükséges, ezért is örül a kezdeményezésnek. Az egyetem szakemberei a civil szervezetek, a nemzetbiztonsági szolgálatok felé már nyitottak és jó az együttműködésük a nemzeti hálózatbiztonsági központtal. A Nemzeti Nyomozóirodával a felső vezetés szintjén azonban nem igazán sikeres az együttműködés, legfeljebb a kutatók közötti kapcsolattartás működik. A kapcsolatkeresés valószínűleg nem az egyetem feladata, de tanácsaikkal, kezdeményezéseikkel talán befolyásolni tudják az illetékeseket.

Prof. dr. Szabó József ny. vezérőrnagy, az MHTT korábbi elnöke elmondta, hogy immáron 20 éve tanítja az úrdinamikát a műegyetemen, és foglalkozik a világűr megismertetésével. A hallottak alapján úgy érzi, az általa kutatott terület – egyebek mellett a távközlés, a meteorológiai előrejelzések révén – szorosan kapcsolódik az elhangzott előadások mindegyikéhez. Örömeire szolgál, hogy az úrdinamika rejtjelmeinek oktatása végre a ZMNE-n is megkezdődik.

A Nemzeti Nyomozó Iroda csúcstechnológiai bűnözéssel foglalkozó osztályának jelenlévő képviselője rövid hozzászólásában arra hívta fel a figyelmet, miszerint az információtechnológiai háttérrel rendelkező cégek hatalomhoz jutnak pusztán annál fogva, hogy információkkal rendelkeznek, illetve kisebb cégek az általuk biztosított szolgáltatások keretében tárolják információikat. Munkatársai nevében elmondta, hogy üdvözlük és elfogadják az egyetem szakembereinek az együttműködésre vonatkozó kezdeményezését.

Kun István, a Budapesti Kommunikációs Főiskola tanára örömének adott hangot, hogy részt vehetett ezen az érdekes tanácskozáson. Három kérdése van. Ezek a

következők: vajon ki állhat az iráni létesítmények elleni informatikai támadás háttérében, vajon mekkora számítástechnikai apparátusra van szükség egy ilyen támadáshoz és képesek-e terrorista szervezetek ilyen eszközök előállítására. Szívesen halott volna többet a Várhegyi professzor úr előadásában említett intuitív tudásról. A szovjet vezérkari akadémián egykor fontos, oktatóanyag volt a sakkjáték, amely éppen az intuitív, stratégiai képességek fejlesztéséhez járul hozzá. A sakkhoz hasonló távol-keleti go nevű játék legalább ilyen hatékony a maga nemében. Sőt, annak variációs lehetőségei meghaladják a sakkét. Amíg a saktudás számítógéppel ma már igen eredményesen modellezhető, addig ez a go játékra nem érvényes. Kun professzor úr kérdésére *prof. dr. Kovács* alezredes vállalkozott gyors válaszra. Elmondta, bár feltételezések vannak arra vonatkozóan, hogy kik hozták létre a Stuxnet-vírust, ezt alátámasztó egyértelmű bizonyítékok nem állnak rendelkezésre. Egy ilyen vírus kidolgozása óriási összegeket, szakapparátusokat igényel, amiből következik, hogy feltehetően államok állnak a háttérben. A mai terrorszervezetek önerőből valószínűleg nem képesek annak kifejlesztésére, illetve szakszerű alkalmazására, de a vírusoknak virágzó piaca van, és még inkább az lesz.

Az utolsó hozzászólóként szót kérő *dr. Kis-Benedek József ny.* ezredes arra hívta fel a figyelmet, miszerint a mai tanácskozáson vizsgált probléma nem csak katonai, vagy rendőri kérdés, annak nagyon sok polgári vonatkozása is van. Különböző területek találkozásával kell számolni, tehát komplex megközelítésre van szükség. Nyilván vannak kormányzati feladatok is ezzel összefüggésben, és bár ma nincs informatikai minisztérium, megvan itthon is a szakterület felelős kormányzati szerve. A katonák, rendőrök, nemzetbiztonsági szakemberek szintjén nem árt kezdeményezni ebben a kérdésben, mert az idő túlléphet rajtuk.

Zárszó

Prof. dr. Nagy László ny. mérnök ezredes, az MHTT elnöke, a konferencia folyamán és annak szünetében hozzá eljutott észrevételek alapján, zárszavában úgy vélekedett, hogy a tanácskozás résztvevői igen érdekes előadásokat, hozzászólásokat hallgathattak meg. Nem probléma tehát, ha a mai konferencia legalább annyi kérdést nyitva hagyott, mint amennyit megválaszolt. Mindebből az is következik, hogy még sokszor vissza kell térni a mostani témára – mondta az elnök.

A rendezvény szervezői ezúttal a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Magyar Hadtudományi Társaság voltak. Sajnálátának adott hangot azért, mert a rendezőszervek sorából most kimaradt a Magyar Rendészettudományi Társaság, amelyre számos utalás, hivatkozás hangzott el, különösen a hozzászólásokban. A közelmúltban történt meg ugyanis a *Magyar Rendészettudományi Társaság* és a Magyar Hadtudományi Társaság magas szintű kapcsolatfelvétele, amelynek keretében a két fél képviselői – egyebek mellett – éppen ilyenfajta rendezvények közös szervezésében állapodtak meg. A létrejött együttműködési szerződés mintegy 20 év távlatában tartalmaz számos előrejelző jelzést a várható tendenciákról. Ezzel teremti meg a feltételeket a két társaság számára a további, részben közös kutatások, elemzések számára.

Napirenden van az 1995-ben az MHTT által kiadott *Hadtudományi Lexikon* harmadik, kiegészítő kötetének előkészítése, amelyhez a Honvédelmi Minisztérium anyagi támogatást ígért. Tájékoztatta a jelenlévőket arról is, hogy a HM Rekreációs és Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. és az MHTT együttműködésében a közeljövőben megkezdődik egy, a hadtudománnyal foglalkozó *előadássorozat*.

A *Napjaink hadtudománya konferenciasorozat* következő rendezvényének időpontja már ismert: novemberre tervezik a tanácskozást. A téma azonban még egyeztetéseket igényel.